

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

NİZAM-I CEDİD'DEN TANZİMAT'A OSMANLI-PRUSYA İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rıdvan KAŞIKÇI

MAYIS- 2014

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

NİZAM-I CEDİD'DEN TANZİMAT'A OSMANLI-PRUSYA İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rıdvan KAŞIKÇI

Tezin Danışmanı: Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

MAYIS- 2014

TRABZON

ONAY

Rıdvan Kaşıkçı tarafından hazırlanan Nizam-ı Cedid'den Tanzimat'a Osmanlı-Prusya İlişkileri adlı çalışma 29/05/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA

Doç. Dr. Necmettin ALKAN

Doç. Dr. Rahmi ÇİÇEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.//.

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığına, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Rıdvan KAŞIKÇI

29/05/2014

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında yapılmıştır.

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avrupalı Devletler karşısında gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti, 18. yüzyıldan itibaren yaptığı savaşlarda aldığı başarısız sonuçlar ve giderek artan toprak kayıpları, bunun ile birlikte devlet içerisinde ve orduda ki bozukluklar bu yüzyılda Osmanlı Devleti'ni Avrupalı Devletler ile ittifak yapmasına neden olmuştur. İncelemiş olduğumuz Nizam-ı Cedid'den Tanzimat'a Osmanlı-Prusya İlişkilerinde, Osmanlıların Prusya ile 18. yüzyılım ikinci yarısından itibaren yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma ilk olarak 1761 Ticaret Antlaşması daha sonra ise 1790 ittifak antlaşmasını imzalamasını beraberinde getirmiştir. 1815 Viyana Kongresine kadar Napolyon Bonapart'ın işgali altında bulunan Prusya ile III. Selim döneminde daimi elçilik faaliyetleri başlamıştır. II. Mahmud döneminde ilişkiler çok daha iyi bir boyut kazanarak önemli askeri uzmanların Osmanlı Devleti'nde çalışması sağlanmıştır. Bunlar içerisinde en önemlilerinden biri olan Helmuth Von Moltke Osmanlı Devleti'nde bulunduğu dönemler içerisinde önemli bir yer kazanmıştır.

Araştırmanın sunulabilecek düzeye gelmesinde ve kaynak bulmamda bana yardımcı olan ayrıca tavsiyeleriyle bana yol gösteren sayın danışman hocam Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca beni sabır ile dinleyen ve yol gösteren hocam Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ'ye teşekkürlerimi arz ederim. Severecek çalıştığım konuyu kontrol edip eksiklerimi düzelten Öğr. Gör. İhsan ERDİNÇLİ' ye teşekkürlerimi arz ederim.

Trabzon, Mayıs 2014

Rıdvan KAŞIKÇI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISATMA LİSTESİ.....	X
GİRİŞ.....	1-7

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1699KARLOFÇAANTLAŞMASI'NDAN 1790 OSMANLI-PRUSYA İTTİFAKINA OSMANLI PRUSYA İLİŞKİLERİ.....	8-29
1.1. Karlofça'dan 1748 Avusturya Veraset Savaşı ve Osmanlı-Prusya İlişkileri.....	8
1.2. 1748 Avusturya Veraset Savaşı'ndan 1761 Osmanlı-Prusya Ticaret Antlaşmasına Osmanlı-Prusya İlişkileri.....	12
1.3. 1761 Osmanlı-Prusya Ticaret Antlaşması'ndan 1790 Osmanlı-Prusya İttifakına...	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1790 OSMANLI-PRUSYA İTTİFAKI'INDAN TANZİMAT'A OSMANLI-PRUSYA SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ.....	33-57
2.1. 1790 Osmanlı- Prusya İttifakı ve Önemi.....	33
2.2. Ahmed Azmi Efendi'nin Berlin Elçiliği.....	37
2.3. İlk İkamet Elçiliklerinin Kurulması ve Berlin İlk İkamet Elçisi Giritli Ali Aziz Efendi (1797-1798).....	43

2.4. İlk İkamet Elçiliklerinin Yerine Maslahatgüzarlıklar Atanması İlk Dönem İkamet Elçiliklerinin Sonu.....	50
2.5. II. Mahmud Dönemi Diplomasi Alanında Yenilikler.....	52
2.6. Karl von Müffling İstanbul'a Gelişi ve Edirne Antlaşmasına Etkisi.....	56
2.7. Kamil Paşa'nın Berlin Elçiliği ve Faaliyetleri (1837-1839).....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NİZAM-I CEDİD'DEN TANZİMAT'A OSMANLI DEVLETİ HİZMETİNDEKİ PRUSYALI SİVİL VE ASKERİ UZMANLAR.....	67-78
3.1. Prusyalı Tıp Uzmanlarının Faaliyetleri.....	67
3.2. Asâkir-i Mânsure-i Muhâmmediye'de Çalışmak Üzere Avrupa'dan Gelen Uzmanların Faaliyetleri	71
3.3. Prusyalı Helmuth von Moltke'nin Osmanlı Ordusunda İstihdamı.....	75
3.3.1. Helmuth von Moltke'nin İstanbul'a Gelişi ve İlk Faaliyetleri.....	79
3.3.2. Helmuth von Moltke ve Arkadaşlarının Faaliyetleri.....	81
3.3.3. Redif Teşkilatının Kuruluşu ve Prusyalı Uzmanları Etkisi.....	90
SONUÇ.....	94
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	96
EKLER.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖZET

Osmanlı Devleti özellikle 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyıl boyunca yapılan savaşlarda toprak kayıpları yaşaması ile birlikte, yeniden eski gücüne kavuşmak için arayış içerisine girmiştir. İlk arayışlar genel olarak Kanûn-i Kadim'e döneme arzusu içerisinde olsa da daha sonra ki dönemlerde batının takip edilmesi gerektiği farkına varılmıştır. Özellikle III. Selim'in tahta çıkması ile birlikte Nizam-ı Cedid hareketi önemli bir batılılaşma aşamasını teşkil etmiştir. Daha sonra tahta geçen ve 1839 Tanzimat'ın ilanına kadar tahta kalan II. Mahmud döneminde modernleşme adına önemli adımlar atılmıştır. Bu yenilik hareketleri içerisinde hiç şüphe yok ki Prusya Devleti'nin de önemli katkıları vardır. 1761 Ticaret Antlaşması ardından 1790'da imzalanan ittifak antlaşması ile birlikte Prusya-Osmanlı ilişkileri önemli bir boyut kazanmıştır. II. Mahmud döneminde de yoğun bir şekilde devam eden ilişkiler Helmuth von Moltke'nin gelişi ile birlikte daha iyi bir seviyeye ulaşmıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 1790 ittifakına kadar geçen süre içerisinde ki ilişkiler yer alırken, ikinci bölümde 1790 ittifak antlaşması ve beraberinde başlayan diplomatik ilişkiler yer almaktadır. Üçüncü bölümde Prusya askeri ve sivil uzmanların Osmanlı hizmetinde istihdamları ve modernleşmeye etkileri üzerinde durulmaktadır.

Çalışmamızda elde ettiğimiz bilgiler incelemiş olduğumuz dönemler içerisinde Osmanlı-Prusya ilişkilerini aydınlatmaktadır. Bu dönemler içerisinde Osmanlı ile Prusya arasında oluşan bu ilişkiler ilerleyen dönemlerde daha yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Prusya, Moltke, Diplomasi

ABSTRACT

After the territorial loss especially in the wars towards the end of seventeenth century and during the eighteenth century the Ottoman Empire was in search for regaining his power. In spite of the fact that the first searches were generally about the desire for returning to “Ancient Law”. In the later periods, they realized that they should follow the West. After Selim III came to the throne, New Order movement became the important part of Westernization. Later on, Mahmut II who reigned until The Tanzimat (1839) made important steps towards modernization. Of course, Prussia had important contributions in those reform movements. With the signing of the Treaty of Alliance in 1790 after Trade Treaty in 1761, the Prussian – Ottoman relationship took new dimension. The relationship continuing intensively during the reign of Mahmut II reached better level with the coming of Helmuth Von Moltke.

This study consists of three parts. The first part examines the Prussian – Ottoman relationship until the Treaty of Alliance in 1790. The Treaty of Alliance in 1790 and diplomatic relations are dealt with in the second part. The third part is concerned with the employments of Prussian military and civil experts in the service of the Ottomans and their effects on modernization.

Data which are obtained from this research illustrate the Prussian – Ottoman relationship during the period which is examined. The Prussian – Ottoman relationship which was formed during this period continued intensively in the following years.

Key Words: Prussia, Moltke, Diplomacy,

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜY.	: Anadolu Üniversitesi Yay.
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.	: Bölüm
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
CH.	: Cevdet Hariciye
Çev.	: Çeviren
CHPKS	: Cumhuriyet Halk Partisi Konferanslar Serisi
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EFM.	: Edebiyat Fakültesi Matbaası
HAT.	: Hatt-ı Hümayun Tasnifi
haz.	:Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İEFM.	: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası
İEFTED.	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
İÜY.	: İstanbul Üniversitesi Yayınları
KBY.	:Kültür Bakanlığı Yayınları
MEB.	:Milli Eğitim Bakanlığı
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
Sdl	: Sadeleştiren
TDAV.	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

TİKY.	: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
TKAE.	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
TSK.	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
TVYY.	: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
YTY.	: Yeni Türkiye Yayınları
YKY.	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Konu, Sınır ve Amaç:

Bu çalışma, Nizâm-ı Cedid'den Tanzimat Dönemine kadar geçen süre içerisinde Osmanlı ile Prusya arasındaki ikili ilişkilerin nasıl başladığını ve nasıl bir süreç izlediğini cevaplamak amacıyla yazılmıştır. Bu dönem aralığı, Osmanlı Prusya ilişkilerinin tam anlamıyla başladığı 1790 ittifakı ve sonrasında Helmuth von Moltke'nin Osmanlı ordusunda hizmet almaya başlaması ile birlikte bir ivme kazanmaya başlaması açısından önemlidir. Osmanlı için, 19. yüzyılın başından itibaren Avrupa'nın güç dengeleri arasında yer alabilmek için ittifak arayışı içinde olması kaçınılmazdır.

Üzerinde durulması gereken ilk konu, araştırmamızın sınırları ile ilgilidir. Bilindiği gibi tarih disiplini, belirlenen konunun imaz bir durumdur. Bu ittifak arayışı, Avrupa sahnesine güçlü bir şekilde çıkan ve Osmanlı çıkarları doğrultusunda büyüyen ve genişleyen Prusya Devleti'nin ön plana çıkmasını sağlam kapsadığı sınırlı bir alandır. Bu bakımdan bu çalışmada Osmanlı-Prusya ilişkileri Nizâm-ı Cedid ile Tanzimat Dönemi arası ile sınırlıdır. Diğer taraftan bu dönemler öncesinde ilişkilerin nasıl bir süreç izlediği de ele alınmalıdır. Teorik olarak bu konunun sınırları, ilişkilerin ilk başladığı III. Selim'in tahta çıkışıyla, II. Mahmud'un vefatına kadar geçen süreci ele almaktadır. Bu zaman zarfında Osmanlı ile Prusya, birçok alanda geniş çaplı bir ilişki süreci yaşamıştır. Osmanlı, Prusya gibi Avrupa'da Osmanlı'nın kadim düşmanları olan Avusturya ve Rusya'ya karşı göstermiş olduğu askeri başarılar, Osmanlı'nın Prusya ile teması geçmesini sağlayan bir diğer unsurdur. 1789'da meydana gelen Fransız İhtilali ve sonrasında yaşanan Napolyon Savaşları, bu ilişkilerin yavaşlamasına sebep olsa da Napolyon'un Avrupa'da kontrol altına alınmasından sonra ikili ilişkiler tekrar eski önemini kazanmıştır. Bu dönem aralığında başlayan Osmanlı-Prusya ilişkileri, daha sonraki ittifak süreçlerinin de temelini atması açısından önemlidir.

Çalışmamızda neden Nizâm-ı Cedid'ten Tanzimat'a Osmanlı-Prusya ilişkileri üzerinde durduğumuz da cevaplanması gereken bir sorudur. Bu çalışmaya konu olan dönemler, Osmanlı Devleti'ni modernleşmek için ilk ciddi teşebbüslerin başladığı dönemleri içermektedir. Bu dönemlerden önce, 1699 Karlofça Antlaşması'nın akabinde Osmanlı, Batı karşısında eski gücünde olmadığını anlamıştır. Fakat ilk dönemlerdeki modernleşme anlayışı içinde sunulan layihalardan da anlaşıldığı üzere "*Kanûn-i Kâdime*" olarak adlandırılan döneme dönmek arzusu vardır. Fakat bu arzunun Osmanlıya modernleşme alanında herhangi bir etkisi olmadığı anlaşılımaya başlandığında Batı'yı takip etmek gerektiği anlaşılmış ve modernleşme için Batı'yla yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Prusya, yeni bir güç olarak Avrupa sahnesine çıkmaya başladıktan sonra Osmanlı ile de yakınlaşmaya başlamıştır. Prusya'nın Osmanlıya yönelik olan bu yakınlaşmasında Avusturya İmparatorluğu gibi önemli bir düşmanı doğudaki Osmanlı ile meşgul etme arzusu vardır. Osmanlı da, Prusya ile ilişki kurmakta sakınca görmemiştir. İki devlet arasında herhangi bir doğal sınır olmaması sebebiyle Prusya-Osmanlı toprakları için bir tehdit oluşturmamıştır. Osmanlı aynı zamanda bu vesileyle Avusturya ve Rusya gibi iki büyük düşmana karşı Prusya ile birlikte bir güç dengesi oluşturabilmiştir.

Prusya Devleti'nin liderliğinde 19.yüzyılın son çeyreğinde ve Birinci Dünya Savaşında müttefik olmamızın temelleri hiç şüphe yok ki incelemiş olduğumuz dönemlerde atılmıştır. Moltke'nin Osmanlı üzerinde bıraktığı olumlu etki, daha sonraki dönemlerde ihtiyaç duyulacak olan askeri uzmanların Prusya'dan talep edilmesini sağlamıştır.

Çalışmamızda bahsi geçen dönem aralığı üzerinde durulmasının bir diğer amacı da bu dönemlerdeki Osmanlı-Prusya ilişkilerinin akademik anlamda ele alınmamış olmasıdır. Bu dönem hakkında yapılan evvelki çalışmalarda, konu üzerinde yüzeysel olarak durulmuştur. Osmanlı-Prusya ilişkilerinin başladığı ilk dönemler ile birlikte 19.yüzyılın son çeyreği ve sonraki dönemlerde devam edecek olan bu ilişkiler hakkında kısa bilgiler verilirken, bahsi geçen ara dönem ile ilgili mümkün mertebe kapsamlı akademik bir çalışma sunulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar:

Araştırmamızda kullanılan kaynakların, geniş ve çeşitli olmasına önem gösterilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden yararlanmaya çalışılmıştır. Böylece temel kaynak olan bu belgeler vasıtasıyla dönemin olaylarını anlamak ve tahlil etmek daha da kolay olmuştur. Bu arşiv malzemelerinden Hatt-ı Hümayun, Cevdet Hariciye tasnifindeki belgelerden yararlanılmıştır. Bu arşiv malzemelerinin yanında bahsi geçen dönemin kronikleri ve yabancı kaynaklar da Nizâm-ı Cedid'den Tanzimat'a Osmanlı-Prusya ilişkilerini aydınlatmamızda yararlı olmuştur. Dönemin aydınlatılmasında kullanılan kronikleri değerlendirildiğinde Vak'anüvis Subhi Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı *Subhi Tarihi*¹ Osmanlı Prusya ilişkilerinin ilk başlangıcı hakkında bilgiler vermektedir. Ahmed Cavid'in *Hadika-i Vekayi*² adlı eseri ise 1761 Osmanlı'nın Prusya ile imzaladığı ticaret antlaşması ve bunun nasıl bir süreç içerisinde gerçekleştiği hakkında bilgiler içermektedir. Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet*³ adlı eseri III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinin siyasi ve sosyal durumları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve beraberinde Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulma aşamasındaki sürecin aydınlatılmasında bilgiler vermektedir.

Osmanlı-Prusya ilişkilerini aydınlatmak için kullanılan yabancı kaynaklar içerisinde Alman tarihçi Wilhelm Zinkeisen yazmış olduğu *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*⁴ bir diğer eser olarak dikkat çekmektedir. Bu eser, ilk dönem Osmanlı-Prusya ilişkileri üzerine bilgiler vermektedir. Rusya ile imzalanacak olan 1829 Edirne Antlaşması'nda etkisi olan Karl Von Müffling'in yazmış olduğu eserin İngilizce tercümesi olan *Narrative*

¹ Vak'anüvis Subhi Mehmed Efendi, **Subhi Tarihi**, Mesut Aydınar (Haz.), İstanbul, Kitapevi, 2007.

² Ahmed Cavid, **Hadika-i Vekayi**, Adnan Baycar (Haz.), Ankara: TTK., 1988.

³ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, İstanbul: Matbaa-i, 1309.

⁴ Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları., 2001

*of my missions to Constantinople and St. Petersburg, in the years 1829 and 1830*⁵ adlı eser, II. Mahmud dönemindeki Prusya Osmanlı ilişkileri ve imzalanacak olan bu antlaşmaya Prusya'nın bakış açısı hakkında bilgi içermektedir. Bu dönemi bizzat tecrübe eden ve yaşananları bir günlük halinde kaleme alan Helmuth von Moltke'nin orijinal adı *Briefe aus der Türkei*⁶ olan ve dilimize *Moltke'nin Türkiye Mektupları* olarak çevrilen eseri, II. Mahmud dönemindeki Osmanlı askeri sistemi hakkında ve yapılamak istenen modernleşme hareketlerinin nasıl bir süreç izlediği hakkında bilgiler sunmaktadır. Yazdığı bu eserinde sadece Osmanlı'nın içinde bulunduğu askeri durum hakkında değil, aynı zamanda dönemin sosyal olayları hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Dört yıl kaldığı Osmanlıda her alanda çalışmalara imza atmıştır. Daha sonraki dönemde arkadaşlarının ona katılması ile birlikte gerek Osmanlı'nın Balkan topraklarında gerekse Anadolu topraklarında, hem mevcut kale ve savunma hatlarının güçlendirilmesi hem de bölgelerin haritalarının çıkartılması konusunda çalışmalar yapmışlardır. Osmanlı ordusuna bir Prusya sistemi olan ve Almanca adı "*Landwehr*" olan "*Redif Askeri Teşkilatı'nın*" Osmanlı ordusunda da kurulup, Balkan ve Anadolu topraklarında geliştirilmesi adına çalışmalar yapmışlardır.

Çalışmamızda kullanılan temel kaynak eserlerin yanında araştırma eserlerden de yararlanılmıştır. Bunların en önemlilerinden bir tanesi, Gümeç Karamuk'un 1791 yılında Berlin'e giden Ahmed Azmi Efendi'nin ve heyetinin sefaretnamesini tıpkıbasım halinde yayınlamış olduğu eserdir. Bu çalışma, sefaretnamenin çevirisini ve ayrıntılı bir araştırmasını sunmaktadır.⁷ Kemal Beydilli ise Osmanlı-Prusya ilişkileri üzerine çalışma yaparak "*1790 Osmanlı-Prusya İttifakı'nı*" doktora tezi olarak yayınlamıştır. Yayınladığı bu tezden bir yıl sonra ise bu defa "*Büyük Friedrich ve Osmanlılar XVII. yüzyılda Osmanlı Prusya Münasebetleri*" üzerine bir çalışma yayınlamıştır. Her iki çalışmada da ilk dönem

⁵ Karl Von Müffling, *Narrative of my missions to Constantinople and St. Petersburg, in the years 1829 and 1830*, (Çev. David Jardine, London: Brown), Green and Longmans, 1855.

⁶ Helmuth Von Moltke, *Türkiye'deki Durumlar ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*, (Çev. Hayrullah Örs), Ankara: TİKY., 1960.

⁷ Gümeç Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis gesandtschaftsbericht als zeugnis des osmanischen machterfalls und der beginnenden reformera unter Selim III.*, Frankfurt: Herbert Lang Bern, 1975.

Osmanlı- Prusya ilişkilerini çok iyi bir şekilde incelemektedir.⁸ Ahmet Refik, yazmış olduğu “*Büyük Friedrich ve Osmanlılar*” adlı eser de dönemin literatürü hakkında bilgiler vermektedir. Prusya’nın hükümdarı olan Büyük Friedrich’in tahta çıkış sürecinde ülkesi için yaptıkları ve bunun yanında Prusya’nın Osmanlı ile ilişkilerinin başlangıcına sağladığı katkılar hakkında da bilgi vermektedir.⁹

Çalışmamızda azami ölçüde yabancı literatürden de yararlanmaya çalışılmıştır. Yararlandığımız kaynaklardan biri bu Karl Pröhl’ün doktora tezi olarak sunduğu “*Die Bedeutung preussischer Politik in den Phasen der orientalischen Prage. Ein Beitrag zur Entwicklung deutsch- türkischer Beziehungen von 1606 bis 1871*” adlı eserdir. Eser her ne kadar Osmanlı kaynaklarından ve arşiv malzemelerinden yararlanmamış olsa da yabancı literatürü takip etmemiz ve anlamamız açısından önemli bir çalışmadır.¹⁰ Büyük Friedrich dönemindeki Prusya’nın Osmanlı ile olan politik yaklaşması ve yürütülen diplomatik süreç hakkında C.A. Batter’ın kaleme aldığı “*Die Prussich-Türkische Bündnispolitik Friedrich Des Grossen*” adlı eser de dönemi anlayabilmek için önemlidir. Batter, bu dönemde oluşturulmaya çalışılan ticaret antlaşması ve ittifak antlaşması hakkında bilgiler aktarmaktadır.¹¹

Büyük Friedrich dönemi ile ilgili yabancı literatürde yayınlanan bir diğer kaynak ise, Rudolf Porsch’a ait olan “*Die Beziehungen Friedrich Des Grossen Zur Türkei: Bis Zum Beginn und Während Des Seibenjähriegen Krieges*” adlı eserdir.¹² Stanford J. Shaw’ın eseri olan “*Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III.*” adlı eser ise direkt olarak Osmanlı-Prusya ilişkilerine temas etmemiş olsa da, modernleşme sürecinin nasıl bir süreçten geçtiği hakkında bilgiler aktarır. Sultan III. Selim’in

⁸ Kemal Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı (Meydana Gelişi, Tahlili, Tatbiki)**, İstanbul: İÜY., 1984., Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar (XVIII. yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri)**, İstanbul: İÜY., 1985.

⁹ Ahmet Refik, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1333.

¹⁰ Karl Pröhl, **Die Bedeutung preussischer Politik in den Phasen der orientalischen Prage. Ein Beitrag zur Entwicklung deutsch- türkischer Beziehungen von 1606 bis 1871**, Frankfurt a.M.: Lang, 1986.

¹¹ C.A. Batter, **Die Prussich-Türkische Bündnispolitik Friedrich Des Grossen**, Wiemar: Verlag Gustav Kiepenhauer, 1915.

¹² Rudolf Porsch, **Die Beziehungen Friedrich Des Grossen Zur Türkei: Bis Zum Beginn und Während Des Seibenjähriegen Krieges**, Marburg: Oscar Ehrhardt’s Buchdruckerei, 1897.

modernleşme alanında yapmaya çalıştığı çalışmaları ve Nizâm-ı Cedid'in nasıl oluşturulduğu hakkında yararlı bilgiler içermektedir.¹³

Ayrıca bu çalışma, II. Mahmud döneminde Prusya'dan alınan subayların Osmanlı içersinde bulunduğu askeri durum hakkında da detaylı bilgiler sunmaktadır. Jehuda L. Wallach, orijinal adı "*Anatomie einer militaerhilfe: die Preussisch-Deutschen militaermissionen in der Türkei (1835-1919)*" olup dilimize "*Bir askeri yardımın anatomisi: Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri (1835-1919)*" olarak çevrilen eseri sadece II. Mahmud dönemi değil, bu dönem sonrasındaki gelip giden askeri uzmanlar hakkında da bilgi aktarmaktadır.¹⁴

Araştırmanın Bölümleri:

Çalışmamız ilk bölümü, Nizâm-ı Cedid Dönemi öncesi Osmanlı-Prusya ilişkilerini içermektedir. Bu bölümde, ağırlıklı olarak ilişkilerin başlangıç dönemi ve gelişim süreci hakkında bilgi sunulmuştur. Prusya'nın yeni bir güç olarak ortaya çıkması ve Osmanlı'nın Avrupa'daki en önemli düşmanlarından olan Avusturya İmparatorluğu ile mücadeleye girmesi Osmanlı-Prusya ilişkilerinin başlamasında etkili olur. Avrupa'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Prusya, Osmanlı Devleti gibi kadim bir devletle ilişki kurmak ister. Avusturya İmparatorluğu'nun düşmanlarından olan Osmanlı Devleti ile ittifak kurarak, Avusturya İmparatorluğu'nu zor durumda bırakmak ister. Kurulmak istenen bu ikili ilişkileri daha güçlü bir hale getirmek isteyen Prusya, Rexin'i elçi olarak İstanbul'a yollar ve 1761'de yılında Ticaret Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma, kurulmak istenen ittifakın ilk aşaması olarak önem taşımaktadır. Bu ticaret antlaşması ile birlikte resmi ilişkiler de başlamış ve Prusya daha açık bir şekilde Osmanlı ile ittifak kurup yakınlaşmak istediğini Avrupa'ya göstermektedir.

¹³ Stanford J. Shaw, **Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III**, Lodon: Harvard University Press Cambridge, 1971.

¹⁴ Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi: Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri (1835-1919)**, (Çev. Fahri Çelik), Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1985.

Çalışmamızın ikinci bölümü 1790 Osmanlı-Prusya ittifakı ile Tanzimat'ın son dönemine kadarki olan süreçteki siyasi ve diplomatik ilişkileri içermektedir. Ahmed Azmi Efendi'nin Berlin elçiliğiyle başlayan süreçte ilk Berlin ikamet elçisi olarak görevlendirilen Giritli Ali Aziz Efendi'nin diplomatik ilişkilerine değinilmektedir. Giritli Ali Aziz Efendi'nin Berlin de ölümü ile birlikte Osmanlı Berlin'e ikamet elçisi gönderilmez ve maslahatgüzar atanır. II. Mahmud'un tahta geçişi ile iki devlet arasında yeni bir diplomatik süreç başlar. Bu süreçte Prusya Osmanlıya 1829 Edirne Antlaşması sürecini şekillendirmesi için Karl von Müffling'i yollar. II. Mahmud, modernleşme adımları atar ve ikamet elçiliklerini yeniden aktif bir hale getirerek Kamil Paşa'yı Berlin ikamet elçisi olarak atar. Kamil Paşa, Berlin elçiliği süresince merkeze bilgiler yollar ve Osmanlıyı en iyi şekilde temsil eder.

Çalışmamızın son bölümünde ise, Nizâm-ı Cedid'den Tanzimat'a kadarki süreçte Osmanlı bürokrasisinde görev almış olan çalışmış Prusyalı sivil ve askeri uzmanlar hakkında bilgi verilmiştir. Prusya'dan gelen tıp uzmanlarının Osmanlıdaki faaliyetlerini ele alındığında, bu uzmanların Osmanlı modern tıbbının gelişmesinde büyük katkılarının olduğu göstermektedir. Askeri tıp okullarının kurulmasında ve daha önce kurulmuş olan okulların ıslah edilmesinde katkılar sağlamışlardır. Prusyalı sivil uzmanların yanı sıra askeri uzmanlar da faaliyet göstermişlerdir. II. Mahmud'un kurmuş olduğu modern ordu olan Asâkir-i Mansûre-i Muhâmmediye için yetişmiş subay ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın giderilmesi için Osmanlı ordusunda çalışacak yabancı subaylara ihtiyaç vardır. Prusyalı genç bir subay olan Helmuth von Moltke, 1836-1839 yılları arasında arkadaşları ile birlikte Osmanlı ordusunda çalışmış ve Osmanlı ordusuna katkılar sağlamıştır. Moltke ve arkadaşlarının Osmanlıda göstermiş olduğu samimi çalışmalar, daha sonraki süreçte yaşanan yakınlaşmanın temelleri atmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1699 KARLOFÇA ANTLAŞMASINDAN 1790 OSMANLI-PRUSYA İTTİFAKINA OSMANLI PRUSYA İLİŞKİLERİ

1.1. Karlofça'dan 1748 Avusturya Veraset Savaşı'na Kadarki Dönemde Osmanlı Prusya İlişkileri

Osmanlı ve Prusya Devletleri arasındaki ilk ilişkilerin ne zaman ve nasıl başladığı ile ilgili kesin bir tarih bulunmamaktadır.¹⁵ 1683'teki II. Viyana bozgunu ve neticesinde 1699'da Karlofça Antlaşması'nın imzalanması, Osmanlı Devletinin Avrupalı Devletler ile olan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, bu antlaşma sonrası Avrupalı Devletler ile daha yakın siyasi ve diplomatik ilişkiler kurulması gerektiğini görmeye başlamıştır. Güçlü Avrupalı Devletler ile girişilen diplomatik yakınlaşma isteğinin yanı sıra Prusya ile de ilişkiler de geliştirilmeye çalışılmıştır.¹⁶

Prusya-Osmanlı ilişkilerinin başlangıç aşaması olarak 1704 yılında gerçekleştirilen gizli Macar-Prusya görüşmeleri gösterilebilir. Bu görüşmelerde *Franz Rakoçi'nin*,¹⁷ Avusturya'ya karşı Osmanlı'dan yardım alındığını Prusya'ya söylediği bilinmektedir. Kral I. Friedrich Wilhelm (1713-1740), Viyana'daki elçisi Christian F. Bartholdi'ye Franz Rakoçi ile temasa geçerek Franz Rakoçi'yi Macar isyancılarını Avusturya aleyhinde isyan çıkarmaları konusunda teşvik etmesi için talimat vermiştir. Bu ikili ilişkilerin Avusturya tarafından öğrenilmesinden sonra Franz Rakoçi, kendisini korumak için önce Fransa'ya daha sonra ise Osmanlı'ya sığınmıştır.¹⁸ Ocak 1718'de Avusturya ile Osmanlı arasında

¹⁵ Beydilli, a.g.e., s. 1.

¹⁶ Kemal Beydilli, "Colmar von der Goltz Paşa'nın gelişine kadar Prusya- Alman Siyasi ve Askeri Münasebetlere kısa bir bakış", **20. Yüzyıl Başına Kadar Askeri Eğitim Tarihi Gelişimi**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1983, s. 13.

¹⁷ Franz Rakoçi Macaristan'da ki soyluların başı olup Almanya Kralı I. Friedrich ile Avusturya aleyhinde temaslarda bulunmuş ve Osmanlı Devleti ile Prusya Devleti arasında ki ilk temaslara başlamasında etkili olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, V, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları., 2011, s. 361.

¹⁸ Klaus Schwarz, "Brandenburg-Prusya'nın Türk ve Tatarlar ilk ilişkileri Üzerine", **Tarih ve Toplum Dergisi**, X, (55), Ankara: İletişim Yayınları., 1988, s. 27.

imzalanacak olan Pasarofça Antlaşması öncesinde savaşta tarafsız kalmış olan Lehistan kralına dönemin Sadrazamı Nişancı Mehmed Paşa tarafından bir mektup yazılmıştır. Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa, yazdığı bu mektupta Franz Rakoçi'nin tekrar Transilvanya kralı olarak tahta geçebilmesi için Lehistan devletinden destek istemiştir.¹⁹

Franz Rakoçi, Osmanlı Devleti'nde bulunduğu dönemde Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa'yı teşvik ederek Lehistan'a yazılan dostluk mektubunun yanında Prusya Devleti'ne de dostluk mektubu yazılmasını ve bu devlet ile de ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu ilk ilişkiler, iki devlet arasındaki münasebetlerin başlangıcını teşkil etmekle beraber, sonraki süreçte yoğunluk kazanmamıştır.²⁰

1720 yılında Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm de, Osmanlı Devleti ile yakınlaşmaya çalışmış ve bu doğrultuda III. Ahmed (1703-1730) ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya mektuplar yollamıştır. Bu mektupların bir tanesinde ahır kethüdası Johannes Jurgowsky'yi İstanbul'a yolladığını, ahırında seçkin atlarından görmek istediğini söylemiş ve bu konuda kendisine kolaylık sağlanmasını istemiştir.²¹ I.Friedrich Wilhelm'in ahır kethüdası Johannes Jurgowsky, İstanbul'a geldikten sonra dönemin İngiltere elçisi Abraham Stanyan aracılığıyla sadrazamla görüşüp, yanında getirdiği name ve mektubu sadrazama sunmuştur.²² Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm'in isteği kabul edilip Osmanlı Devleti tarafından bir cevap yazılmışsa da, Johannes Jurgowsky beklediği ilgiyi görememiştir. İngiltere elçisi Abraham Stanyan'ın Prusya ile yazışmalarından anlaşıldığına göre, ahır kethüdası, hazırlanan atların kaliteli olanlarından seçilmediğini ileri sürerek, bunları reddetmiştir. Ancak Abraham Stanyan'ın yaptığı itirazlar sonucu, Kralın işine yarayacak daha iyi atlar temin edilebilmiştir.²³ Prusya at satın alma ile başlayan bu ilk

¹⁹ Schwarz, a.g.m., s. 28.

²⁰ C.A. Bratter, **Die Prussich- Türkische Bündnispolitik Friedrichs Des Grossen**, Wiemar: Verlag Gustav Kiepenhauer, 1915, s. 9.

²¹ Refik, a.g.e., s. 3.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Tarihi**, IV, II. Ankara: TTK., 1988, s. 232.

²³ Kemal Beydilli, "İlk Prusya Osmanlı Münasebetlerinde Kayıtlar Ve Düzeltmeler. Jurgowsky, Sattler, Seewald", **Serta Balcanica – Orientalia Monacensia in honorem Rudolphi Trofenik septuagenarii**, H. J. Kissling, L. Kretzenbacher, P. Bartil (Ed.), München: Monachii, 1981, s. 220.

resmi ilişkileri, Osmanlı Devletini araştırmak ve siyasi ilişkiler kurmak için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.²⁴

Prusya, Osmanlı ile siyasi ilişkileri geliştirmek için böyle bir yöntem kullanırken ticari ilişkilerin de dolaylı yollarla XV. yüzyılda itibaren başladığı görölmektedir. Prusya, diğer Alman Devletleri olan Leipzig, Dresden, Augsburg, Regensburg, ve Nürnberg gibi Osmanlı'nın pamuk, ipek, ve yün vb. gibi başlıca ihraç mallarını Venedik, Ceneviz, İspanyol, Fransız, İngiliz ve Avusturya tüccarları aracılığıyla satın almıştır.²⁵

İlk dolaylı ticari ilişkilerden sonra Osmanlı ile Prusya Devletleri arasında direkt ticaret kurma fikri, İngiltere tarafından ortaya atılmıştır. İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki ticaret faaliyetleri Fransa tarafından korsanlık yoluyla baltalandığı için İngiltere, Prusya'ya İngiliz ticari mallarının İngiliz tüccarlar tarafından Hamburg limanından Elbe, Spree, Oder ve Tuna nehri bağlantıları ile Karadeniz'e ulaştırılması konusunda teklifte bulunulmuştur. Bu plan, Prusya Devleti tarafından hemen kabul edilmiş ve bu konuda uzun görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamasına rağmen, Prusya için kârlı görünen direkt olarak ticaret yapma fikri, uzun süre gündemde kalmış ve hayata geçirilmeye çalışılmıştır.²⁶ İsveç, Osmanlı Devleti ile olan yakın ilişkilerinden dolayı Prusya topraklarından Osmanlı Devleti ile direkt olarak geçekleştirilecek bir ticari ilişkiye yakından ilgi duymuş ve bu konuda Prusya'yı teşvik etmiştir. Prusya Devleti'nde bu tarz bir gelişme devam ederken Osmanlı Devleti, yapılabilecek olan direkt ticari ilişkiye kayıtsız kalmamıştır. Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) da, bu dönemde İsveç ile geliştirilen dostluk ilişkilerine Prusya Devleti'nin de dâhil edilmesi için yoğun çaba göstermiştir.²⁷

²⁴ Zinkeisen, a.g.e., s. 620.

²⁵ Rifat Önsoy, **Türk- Alman İktisat Münasebetleri**, İstanbul: Unal Matbaası, 1982, s. 5.

²⁶ Beydilli, "İlk Prusya Osmanlı Münasebetlerinde Kayıtlar ", s. 221.

²⁷ Beydilli, Büyük Friedrich ve Osmanlılılar, s. 5.

1739 yılına gelindiği zaman Prusya, Osmanlı Devleti ile yeniden ilişkilere başlamak için *Teğmen Sattler*'i²⁸ at ve esir satın alması için Kırım Han'ına yollamıştır. Sattler, Kırım Hanı ile Moldova'da bir araya gelerek kralın mektubunu iletmiştir.²⁹ Teğmen Sattler'in bu ziyareti ile ilgili en önemli kayıt, dönemin kronikleri arasında yer alan *Subhi Tarihi*'nde yer almaktadır. Bu kayda göre Sattler, bir tercüman ve iki hizmetkârı ile birlikte Hotin'e gelmiş ve buranın muhafızı olan İlyas Bey'in yönlendirmesi ile Sattler, Bender Seraskerine gitmiştir. Burada, kendisine ne için geldiği ve ne gibi bir mektup getirdiği sorulduğu zaman, Kırım Hanı Mengli Giray'a bir mektubu olduğunu ve bir miktar at ve esir almak istediğini söylemiştir.³⁰ Sattler'in gönderiliş amacının I. Friedrich Wilhelm'in doğrudan bir dostluk ve ticaret antlaşması yapmak olduğu anlaşılmıştır. Kendisinden sonra Prusya tahtına geçecek olan Büyük Friedrich zamanında Kırım ile ilişkiler konusunda aynı politikaya hiç ara verilmeden, hatta daha istekli bir şekilde devam edilecektir.³¹

I. Friedrich Wilhelm'in 1740'ta ölümünden sonra tahta çıkan Büyük Friedrich, ilk andan itibaren artık I. Wilhelm gibi dirayetsiz bir kral olmayacağını çevresindekilere hissettirmiştir. Öyle ki Büyük Friedrich, her işi kendi yapmayı seven ve hiçbir işte çevresindekilere güvenmeyen bir yapıya sahiptir.³² Büyük Friedrich, kendi döneminin sadece siyasi ve askeri bir "*kahramanı*" değil, aynı zamanda o devrin fikir hayatını da önemli derecede etkilemiş bir kişiydi. İngilizlerin *Friedrich the Great* Fransızların

²⁸ Teğmen Sattler hakkında Prusya arşivlerinde araştırma yapan Helmuth Scheel herhangi bir kayda rastlamamış, bu kişinin ismi Hammer de geçtiği gibi dönemin önemli eserlerinden olan Subhi Tarihinde de geçmektedir. Aynı zamanda Kemal Beydilli yapmış olduğu doktora tezi ve daha sonrasında ki araştırmalarında bu kişiyi varlığını kanıtlamış hatta Bender de ikamet ettiği gibi Bender Defterdarı Mustafa Efendi tarafından kendisine ve hizmetkârlarına yevmiye tahsis edilmiş bu yevmiyeler karşılığında kendisine her ay için birer temessük verilmiştir. Bu temessüklerin altını imzalayıp mühürleyen Sattler kendisini Bende-i Elç-i Prus olarak tanıtmış ve asıl isminin Johann de Sattler Königlich Preussischer olduğu belirlenmiştir. Ayrıntı için bkz. Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, İstanbul: İÜY. , 1985., Kemal Beydilli, "İlk Prusya Osmanlı münasebetlerinde kayıtlar ve düzeltmeler. Jurgowsky, Sattler, Seewald", **Serta Balcanica – Orientalia Monacensia in honorem Rudolphi Trofenik septuagenarii**, H. J. Kissling, L. Ve diğerleri (Ed.), München: Monachii, 1981.

²⁹ Bratter, a.g.e., s. 9.

³⁰ Subhi, a.g.e., s. 533.

³¹ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 8.

³² Refik, a.g.e., s. 37.

Friedrich Le Grand dedikleri Büyük Friedrich, dönemin önemli şahsiyetlerindedir.³³ Kendisinin daha tahta geçmeden evvel yazdığı *Anti Machiaveli*, o döneme kadar akıllarda olan ve geçmişten beri devam eden krallık anlayışını kökten değiştirmiş, hem kendi dönemi hem de sonraki dönemde oluşacak olan krallık kavramını önemli ölçüde etkilemiştir. Büyük Friedrich'den önce kral demek devletin kendisi anlamına gelirken, Büyük Friedrich ile birlikte artık kral demek devletin birinci sırasındaki hizmetkârı anlamına gelmeye başlamıştır.³⁴

1.2. 1748 Avusturya Veraset Savaş'ından 1761 Osmanlı-Prusya Ticaret Antlaşmasına Osmanlı-Prusya İlişkileri

1740 yılında tahta geçen Büyük Friedrich, bütün amacını topraklarını doğu ve güneye doğru genişletmek şeklinde belirlemiştir.³⁵ Yönetimi süresince, diplomasisi ve savaşları üç bölüme ayrılabilir. İlk devre, 1740-45 Friedrich'in Avusturya'dan Silezya'yı alışı ile Avusturya taht savaşına yol açtığı dönemdi ve bu dönemde Büyük Friedrich, çok "akıllı" bir siyaset izleyerek Prusya'nın güçlenmesini sağlamıştır. 1755'den itibaren ise Avrupa'dan dışlanacağından korkan ve neticesinde 1757 yılında Prusya'ya karşı bir ittifakın oluşmasına sebep olacak önemli diplomatik yanlışlar yapmıştır. 1756-1763 yılları arası Yedi Yıl Savaşları'nda Prusya, ayakta kalma savaşı vermiştir. Büyük Friedrich, daha önce bu duruma gelmesine sebep olduğu diplomatik yanlışları askeri liderlikte gösterdiği yetenekleri ile telafi etmiştir. Son olarak 1763'ten sonra ise Prusya'yı büyük savaşlardan uzak tutmaya çalışmış, fakat aynı zamanda saldırgan bir dış siyaset tavrı takınmaktan da geri durmamıştır. Bu saldırgan dış politikanın bazı getirileri olmuştu. Lehistan

³³ Cem Mahruki, "Prusya Kralı II. Friedrich'in Masonik Çalışmaları", **Mimar Sinan**, (86), İstanbul, 1992, s. 50.

³⁴ Bekir Sıdkı Baykal, "Koca Ragıp Paşa – Büyük Friedrich 18. Asırda Şark ve Garp Âlemine Kısa Bir Bakış; Türkiye – Prusya Münasebetlerinin Başlangıç ve 1765 Senesine Kadar İnkışafı", **CHP Konferanslar Serisi V**, (CVII), Ankara: CHPKS, 1939, s. 4.

³⁵ M. Şevki Yazman, "Prusya Kralı Büyük Friedrich", **Hayat Tarih Mecmuası**, I, (V), İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1969, s. 88.

topraklarının bir kısmı bu saldırgan politikalar sayesinde ele geçirilmiş, fakat 1780’de Avrupa diplomasisinden tekrar dışlanmaktan kurtulamamıştır.³⁶

Avrupa devletleri, Büyük Friedrich tahta çıktığı zaman onun da I. Friedrich Wilhelm gibi sakin ve barışçıl bir siyaset sürdüreceğini düşünmüşlerdi. Fakat tahta çıktıktan birkaç hafta sonra asıl niyetinin önemli bir diplomatik süreç izleyerek Avusturya’nın elinde bulunan Silezya’yı ele geçirmek olduğu anlaşılmıştır. Avusturya Arşidükü VI. Karl (1685-1740) bir erkek evlat sahibi olmadan ölmüştü. Kızı Maria Theresa’nın Hasburg Hanedanının başında kalması için ölmeden önce yoğun bir çaba harcamıştır. Avusturya Arşidüşesi, Bohemya ve Macaristan Kraliçesi Maria Theresa, bir anda kendini Hasburg yönetimine aday olan Bavyera Elektörü ile karşı karşıya bulmuştur. Büyük Friedrich, hiç vakit kaybetmeden bu durumdan faydalanarak Silezya karşılığında Avusturya’ya saldırmayacağını duyurmuştur. Durumun ciddiyetinin anlaşılması için Prusya ordusunu Silezya’ya gönderen Friedrich, herhangi bir direniş ile karşılaşmadan Silezya’yı işgal etti. Büyük Friedrich, bu işgali haklı bir pozisyona getirmek için Avrupa’nın karışık bir durumda olduğunu ve bu karışıklıkta başka ülkelerin işgal etmemesi için orduyu Silezya’ya göndermek zorunda kaldığını söylemiştir.³⁷

Friedrich, Avrupa’da önemli bir güce sahip olan Avusturya topraklarına ordu yollayarak aslında büyük bir riske girmiştir. Fakat Avusturya, Prusya’ya tepki vermekte gecikmiş ve Prusya 1741 Mollwitz Savaş’ında Avusturya’ya karşı galip gelmiştir. Avusturya, bu yenilgiyi kabullenmek istemese de, Fransa-Prusya ittifak antlaşmasının gündeme gelmesi, Avusturya’yı barışa zorlamıştır. Fakat Büyük Friedrich, bu tarihten sonra birçok diplomatik hata yapmıştır. 1741 Ekim’de Friedrich, Maria Theresa ile Silezya’daki Prusya hâkimiyetine karşılık Avusturya ile savaşmaya son vermek konusunda gizli Klein- Schneldorf antlaşmasını imzalayarak müttefik Fransa’yı yalnız bırakmıştır.³⁸

³⁶ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, (Çev. Ertürk Demirel), Ankara: Dost Kitabevi, 2002, s. 198.

³⁷ Lee, a.g.e., s. 199.

³⁸ J. A. R. Marriott, C. Grant Robertson, **The Evolution of Prussia, The Making of an Empire**, Oxford: Clarendon Press, 1915, s. 121.

Fakat bu antlaşmadan sonra Avusturya'nın güçlenmeye başlayarak, Bavyera ve Saksonya'yı tehdit etmesi, Prusya'nın daha önce Avusturya ile yaptığı gizli antlaşmayı bir kenara bırakmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı daha önceki müttefiki olan Fransa ile yeniden ittifak yapmaya çalışmıştır. Bu ittifak ile Berlin Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalan Avusturya, Silezya'nın Prusya ait olduğunu tekrar kabul etmiştir.³⁹ 1744'te durum, tekrar Avusturya lehine dönmeye başlamış, üstelik bu sefer Avusturya, İngiltere'nin desteğini almıştır. Büyük Friedrich, bu durumdan endişe duyarak tekrar Avusturya'ya savaş ilan etmiş, aynı zamanda müttefiki olan Fransa'yı da savaşa teşvik etmiştir. Friedrich, 1745 yıllarında gerçekleşen Soor ve Hohenfriedberg savaşlarında önemli başarılar elde etmiştir. Bu başarılar ile Silezya bölgesinin güvende olduğuna emin olan Friedrich, Avusturya ile 1745'te Dresden Antlaşması'nı imzalamıştır. İmzaladığı bu barış antlaşması ile birlikte müttefiki Fransa'yı, devam eden savaşta tekrar yalnız bırakmıştı. 1745-48 tarihleri arasında Avusturya ve Fransa arasında devam eden savaşa Friedrich, seyirci kalmayı tercih etmiştir. 1748'te imzalanan Aix-la-Chapelle Antlaşması ile de, Silezya'yı resmen kendi topraklarına katmıştır. Fakat Maria Theresa bu durumu kabullenmediğini gösterecektir.⁴⁰

Friedrich, Avusturya'nın üzerindeki baskının kalkması ile birlikte tekrar Silezya'yı isteyeceğini düşünerek Avusturya'ya tekrar savaş ilan etmiştir. Fakat bu sefer hiç beklemediği bir durum ile de karşı karşıya kalmıştır. Daha önceki savaşlarda müttefik olan Fransa, Avusturya ile 1756'da I.Versailles Antlaşması imzalamıştır. Bu Büyük Friedrich'in beklemediği bir durumdur. Rusya da Prusya'yı baş düşmanı olarak görmüş ve İngiltere ile olan ittifak antlaşmasına son vererek Avusturya ile Prusya'ya karşı antlaşma yapmıştır. Bu durum karşında İngiltere'nin en büyük düşmanı olan Fransa'nın Avusturya ile antlaşma yapması ile birlikte Prusya, İngiltere ile Westminster Paketi'nı imzalamıştır. Prusya, artık üç büyük güce karşı sadece İngiltere'nin desteğini almıştır.⁴¹

³⁹ Marriott, Robertson, a.g.e., s. 122.

⁴⁰ Lee, a.g.e., s. 202.

⁴¹ Lee, a.g.e., s. 203.

Prusya, Avrupa’da böyle bir durum ile karşı karşıya kalmış olmasına rağmen Osmanlı Devleti ile açıktan bir ilişki kurmaktan kaçınmıştır. Silezya’nın işgali gündeme geldiği zaman Rheinsenber, devletin ileri gelenleri ile Osmanlı Devleti ile ilişki kurulmasını gündeme getirmiş, fakat Büyük Friedrich bu duruma yanaşmamıştır.⁴²

Prusya’nın aksine Osmanlı Devleti, Prusya ile iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Bu ilişkilerin özellikle kurulmasını isteyen ve bu yönde Osmanlı Devleti’ni teşvik edenler ise İstanbul’daki İsveç elçisi Karlson, Avusturya Devleti’ne karşı derin bir nefret besleyen ve her fırsatta Osmanlı Devleti’ni bu yönde teşvik eden Bonneval ve Boğdan Voyvodası Gregor Ghika’dır.⁴³ İki devletin birbirleri ile olan ilk temasları doğrudan değildir. Prusya, Ocak 1741 yılında Boğdan Voyvodası Gregor Ghika aracılığı ile temaslara başlamıştır. Bunun için Prusya kralı Joseph Seewald adında bir elçi yollamıştır. Fakat Prusya kaynaklarında bu kişi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamış olduğu gibi Büyük Friedrich’in kendi ifadeleri ile “1749 tarihinden önce Osmanlı Devleti ile herhangi bir ilişkide bulunmadım” demesi, bu kişinin varlığında şüpheler oluşmasına yol açmıştır.⁴⁴

Dolaylı yollar ile yapılan bu görüşmeler, Prusya’nın ilk resmi elçisinin 1755 yılında İstanbul’a gelişine kadar devam etmiştir.⁴⁵ Büyük Friedrich tarafından başlatılan bu gizli ilişkiler, Avusturya ve Rusya tarafından duyulduktan sonra Viyana ve Petersburg’da bazı endişeler meydana getirmiştir. Yoğunlaşan bu söylentilerin etkisi ve Rusya’nın konu hakkında bilgi istemesi ortamı daha da germiştir. Ortamı yumuşatmak isteyen Büyük Friedrich, bu söylentileri “*Gülünç Arap Masalları*” olarak nitelendirip ne şimdi ne de sonraki süreçte böyle bir girişiminin olmayacağını söyleyerek Rusya’yı rahatlatmaya çalışmıştır.⁴⁶ Zaten Büyük Friedrich’in 28 Temmuz 1742 ve 25 Eylül 1745’te Avusturya

⁴² Selahaddin Tansel, “Osmanlı Prusya Münasebetleri Hakkında”, **Belleten**, X, (XXXVIII), Ankara: TTK, 1946, s.135.

⁴³ Beydilli, **İlk Prusya- Osmanlı Münasebetleri...**, s. 223.

⁴⁴ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı...**, s. 3.

⁴⁵ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 9.

⁴⁶ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 10.

ile yaptığı Breslav ve Dresden Antlaşmalarından sonra Osmanlılar ile Avusturya'ya karşı yapılması düşünülen antlaşmanın önemi ikinci plana düşmüştü.⁴⁷

Büyük Friedrich, Avusturya ile bir antlaşma imzalayıp barış ortamı oluşturmuşsa da, Avusturya'nın Silezya bölgesinin kaybedilmesini içine sindiremeyeceğine tahmin etmişti. Yaşanan barış döneminin yeni gelişebilecek savaşlar için bir hazırlık evresi olduğunu düşünmüştür. Büyük Friedrich ileride çıkması muhtemel olan bu savaşta Avusturya ve Rusya'yı arkadan vurup aynı zamanda bütün yükün Prusya'nın omuzlarında kalmaması için Osmanlı Devleti ile ittifak yapmak istemiştir. Bu doğrultuda 1750 senesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kırım Hanı ile tekrar ilişki kurmayı başarmıştır. Kırım Hanı Berlin'e bir elçi yollamış, bu elçi Berlin'de gösterişli bir şekilde karşılanmıştır.⁴⁸ Bu girişimin yeterli olmadığını düşünen Büyük Friedrich, kontrolü altında tuttuğu Silezya bölgesinin hâkimiyetini tamamen sağlayabilmek için Avusturya'yı bir Osmanlı savaşı ile oyalamayı planlamıştır. Bundan dolayı Yedi Yıl Savaşı (1756-1763) öncesi diplomatik olarak Osmanlı Devleti ile yakınlaşma politikası uygulamak istemiştir.⁴⁹

19 Mart 1755 yılında Büyük Friedrich, I. Mahmud'un ölüm haberini alır almaz hemen harekete geçmiştir. Hem III. Osman'ın tahta çıkışını tebrik etmek hem de ticaret antlaşması teklif etmek için takma adı Gottfried Fabian Haude olan Karl Adolf Regin'i, elçi olarak İstanbul'a göndermiştir.⁵⁰ Bu kişi, Silezya asıllı olup daha önce Osmanlı Devleti'nde iki kere bulunmuştur. İlk olarak Breslau'daki bir tüccar adına İstanbul'da ticaret yapmak için bulunmuş olan Regin, ikinci seferde ise Avusturya süvari birliği ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmış ve 1736- 1739'da Osmanlı'ya esir düşmüştür. Silezya, 1740 yılında Prusya tarafından alındığında artık Prusya tebaasından olduğu için geri dönme imkânına kavuşmuş ve Prusya hizmetine girmiştir.⁵¹

⁴⁷ Tansel, a.g.m., s. 136.

⁴⁸ Bratter, a.g.e., s. 32-34.

⁴⁹ Rudolf Porsch, **Die Beziehungen Friedrichs des Grossen zur Türkei: bis zum Beginn und während des siebenjährigen Krieges**, Marburg: Oscar Ehrhardt's Buchdruckerei, 1897, s. 56.

⁵⁰ Porsch, a.g.e., s. 23.

⁵¹ Schwarz, a.g.m., s. 29.

Prusya hizmetine girdikten sonra büyük başarılar göstermesi üzerine Rexin, Büyük Friedrich tarafından Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması yapması için İstanbul'a atanmıştır. İsveç elçisi Celsing vasıtasıyla Sadrazam Ali Paşa ile temasa geçen Rexin, kendisi ile görüşmesinden sonra bu ittifak antlaşmasının gerçekleşebileceğini düşünerek ümitlenmiştir. Fakat çok geçmeden Ali Paşa, bulunduğu konumu kaybedince III. Osman, Prusya elçisi Rexin'e gereken ilgi ve alakayı göstermemiştir.⁵² Sadece III. Osman'ın cülusu için Prusya Kralı tarafından yazılan mektuba bir cevap yazılmıştır. Prusya tarafından istenen ticaret antlaşmasına dönemin Şeyhülislamı Damadzade Feyzullah Efendi olumsuz bir tavır sergilememiş olsa da, III. Osman herhangi bir antlaşmayı kabul etmemiştir. Bunda, dönemin Avusturya elçisi Schwachheim ile Fransız elçisi Vergennes'in Osmanlı devlet adamları üzerinde nüfuz kurması etkili olmuştur.⁵³

Osmanlı Devleti, Prusya ile antlaşma imzalamamasına rağmen ilişkilerin tamamen kopmaması için İsveç elçisi Cesling'e verilen cevapta İsveç ile "*dost ve ahbab*" olan Prusya'ya önem verildiği ve prensip olarak bir ticaret ve dostluk antlaşmasının kabul edildiği, ancak böyle bir antlaşmanın ileride daha münasip bir zamanda imzalanacağını söylemiştir. Bu kararın alınması üzerine Rexin, Eylül 1755'de İstanbul'dan ayrılmıştır.⁵⁴

Daha önce de bahsedildiği gibi uzun zaman ittifak halinde bulunan Avrupa Devletlerinin 1756 sonrası ittifaklarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu tarihe kadar hep karşı cepheler de bulunmuş olan Avusturya ile Fransa, 1756 Versailles Antlaşması ile Prusya'ya karşı bir ittifak oluşturmuşlardır. Bu ittifak antlaşması, Avrupa'da uzun zamandan beri gelen ittifak antlaşması anlayışının tamamen değişmesine yol açmıştır. Fransa ile Avusturya arasında yapılan bu ittifaka Rusya'nın da dâhil edilmesi Prusya'nın üç cepheden birden sarılmasına yol açmıştır. Prusya ise 1756'da İngiltere ile Westminster Antlaşmasını imzalamıştır. Prusya bir yandan İngiltere ile antlaşmaya imza atmışken diğer

⁵² Baykal, a.g.m., s. 11.

⁵³ Tansel, a.g.m., s. 136.

⁵⁴ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 7.

yandan topraklarının üç taraftan çevrilmesi sebebiyle Osmanlı ile de bir antlaşma yapma zorunluluğu hissetmiştir.⁵⁵

Büyük Friedrich, hiç fırsat kaybetmeden adamlarından birini İstanbul'a yollamak için hazırlıklara başlamıştır. Bu iş için en uygun aday, daha önce de olduğu gibi Regin'dir. Büyük Friedrich, Regin'i İstanbul'a yollarken ona hangi konular ile ilgilenmesi gerektiğini de belirtmiştir. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin o an ki mevcut durumunun nasıl olduğu konusunda, ordu ve donanma gücü hakkında malumat edinmesini istemiştir. Tatar ve Yeniçerilerin hükümet ve Sultan üzerindeki tesirlerinin boyutu öğrenilmek istenmektedir. Ayrıca Sultan'ın Avrupa meselelerine duyduğu ilgi ve alakanın ne boyutta olduğu da bilinmek istenmektedir. Bütün bunların yanı sıra, Osmanlı devlet adamlarının Avrupa meselelerine olan ilgisi, saraya yakın ya da uzak olarak İstanbul'da faaliyet gösteren Avrupa elçilerinin Osmanlı yönetimine etkisinin belirlenmesi, çok önem arz eden konulardandır. Prusya ile bir dostluk ve ticaret antlaşmasına yakın olup olmadığı ve nasıl şartlarda bu ittifakın gerçekleşebileceği gibi konular, Regin'in araştırmakla sorumlu olduğu bir diğer konulardandır.⁵⁶

Regin, Büyük Friedrich'den gerekli olan talimatları aldıktan sonra ilk olarak İzmir'e⁵⁷ oradan da İstanbul'a gidip daha önce teklif ettiği dostluk antlaşmasını tekrar sunmuştur. Prusya aleyhtarları olan Fransa ve Avusturya elçileri, Prusya elçisinin İstanbul'a geldiğini haber alır almaz, bu olayın gerçek olup olmadığını anlamak için uzun süre kedisini aramışlardır. Avusturya elçisi Schwachheim, dönemin Sadrazamı Koca Ragıp

⁵⁵ Willy Real, **Von Potsdam nach Basel studien zur geschichte der Beziehungen Preussens zu den Europaeischen maechten vom regierungsantritt Friedrich Wilhelms II. bis zum abschluss des friedens von Basel: 1786-1795**, Basel: Helbing and Lichtenhahn, 1958, s. 5.

⁵⁶ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 25-26.

⁵⁷ Regin'in gizli bir şekilde önce İzmir'e geldiği daha sonra ise III. Mustafa'nın tahta çıkması ile birlikte İstanbul geldi. Fransa ve Avusturya elçileri durumdan haber olduğu zaman kendisini uzun süre aradılar durumu saksonyalı bir uşağın haber vermesi ile Dönemin Sadrazamı Koca Ragıp paşaya başvurdular, Ragıp Paşa iyi bir devlet adamı olması sebebiyle konuyu iyi ve soğukkanlı bir şekilde sonuçlandırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, IV, (I), Ankara: TTK, 1978, s.345,350., Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, V, İstanbul: Yeditepe Yayınları., 2011, s.623.

Rexin'in gizli bir şekilde getirilmiş olduğunu söylediği zaman, Koca Ragıp Paşa gayet soğukkanlı bir şekilde bunda bir sorun olmadığı cevabını vermiştir.⁵⁸

Koca Ragıp Paşa, Osmanlı'nın içinde bulunduğu dönem için önemli bir devlet adamıdır. Nasıl ki bu dönemde Prusya Kralı Büyük Friedrich, yalnız askeri ve siyasi bir "kahraman" değil aynı zamanda bir fikir adamıysa Koca Ragıp Paşa da böyle bir öneme sahiptir. Kendisi bir hükümdar değilse bile devletin hükümdardan sonra en yüksek mevkisinde olması ve yönetimde hâkimiyetinin baskısı olması sebebiyle dönemin Sultanı III. Mustafa'nın arka planda kalmasına sebep olmuştur.⁵⁹

Prusya Elçisi Rexin, Sadrazam Koça Ragıp Paşa tarafından ancak 1759 senesinde gizli olarak kabul edilmiştir. Yapılan görüşmede Rexin, Koca Ragıp Paşa'ya bir ittifak ve ticaret antlaşması sunmuştur. Koca Ragıp Paşa, böyle bir ittifakı ancak İngiltere garantörlüğünde imzalanabilir olarak görmektedir. İngiltere ise, daha önce Rusya ile yapmış olduğu kârlı ticaret antlaşmasının bozulmasını istemediği için bu ittifakı kabul etmemiştir. İngiltere'nin, bu ittifaka dâhil olmadığı gibi ittifakı garanti altına almak da istememesi Sadrazam tarafından Prusya'nın isteklerinin sürüncemede bırakılmasına sebep olmuştur.⁶⁰ 1759-1760 yıllarında Büyük Friedrich, bu ittifaka büyük umutlar bağlamış, fakat İstanbul'daki görüşmelerden bu tarihlerde de bir netice alamamıştır. Büyük Friedrich, 1 Mayıs 1760'da Meissen'deki karargâhında Markid Argens'e gönderdiği mektupta bu ittifak hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

Yakında göreceğini umduğum yeni bir kurtuluş yolu buldum kaderim henüz felaketime karar vermemiş gibi gözükmektedir. Cesaretim geri geldi ve bu labirentten çıkıp öcümü almayı düşünüyorum. Neticede itiraf etmelisiniz ki, ben aslında iyi bir insanım ve bu soyguncu kaysarlerin ve krallın ve beş para etmeyen imparatoriçelerin, takiplerini hak etmiyorum.

⁵⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 234.

⁵⁹ Baykal, a.g.m., s. 7.

⁶⁰ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 9.

İstanbul'da işlerin iyi gitmediği anlaşılınca bu seferde “*Hala bir umut ışığı olduğunu yazmıştım; ama bu henüz kesin değil ve bu umut benim istediğim kadar kesin gözüküyor*” diye yazmıştır.⁶¹

Büyük Friedrich, her ne kadar bu olumsuzluklar içinde olsa da, Osmanlı Devleti'ni bir şekilde bu savaşa dâhil etmek istemiş ve Regin'e bu yönde talimatlar vermiştir. Osmanlı ise böyle bir ittifak antlaşmasına kesin bir cevap vermemiş, fakat Prusya'nın da tamamen Osmanlı ile olan ilişkilerini kesmesini istememiştir. Aynı zamanda Prusya gibi yeni kurulmuş bir devletin üç büyük devlete karşı üç cephede birden iyi bir şekilde savaşması, Prusya'nın isteklerinin bazılarının yerine getirilmesi gerektiği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu düşünce ile diğer Avrupa devletleri ile yapmış olduğu ticaret antlaşmalarının bir benzerini de Prusya ile yapmıştır. Karadan ve denizden tüccar ziyaretleri yapılması ve bu tüccarların haklarının korunmasına dair taleplerin olduğu bir dostluk ve ticaret antlaşması, 22 Mart 1761'de imzalanmıştır.⁶²

1.3. 1761 Osmanlı-Prusya Ticaret Antlaşmasından 1790 Osmanlı-Prusya İttifakına

Osmanlı-Prusya ticaret antlaşması ikili ilişkilerin resmi bir şekilde başlaması için Prusya tarafından önemli bir adım olarak görülmüştür. İmzalanan bu antlaşma ile kurulmaya çalışılan ittifak antlaşması için zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. 22 Mart 1761 yılında imzalanan ve 8 maddeden oluşan Osmanlı-Prusya ticaret antlaşması, şu şekilde şekillenmiştir:

“Prusya tüccarı ve onlara bağlı olanlar sair tüccar gibi yüzde üç gümrük vergisi ödemeleri halinde ayrıca emtia vergisi alınmamalıdır. İki devlet savaş gemileri karşılaştıklarında, sair devlet gemileri gibi selamlaşmalı, Prusya gemileri asker, cephan ve mühimmat taşımaya zorlanılmamalı, ücret ile tutulduklarında cari olan muamele yapılmalıdır. Dersaadet'de mukim Prusya elçisine sair devlet elçileri gibi serbestîye ve muafiyet cari ola ve Memalik-i

⁶¹ Zinkeisen, a.g.e. s. 623-624.

⁶² Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 57-58.

Muhrusa'da hangi iskele, liman ve adada diğer devletlere ait konsolos ve vekilleri ile tercüman varsa Prusya'da aynı haklardan yararlanmalıdır. Prusyalıların kendi aralarındaki anlaşmazlıkları elçi ve konsoloslar tarafından görülmelidir. Devlet-i Aliyye reayasıyla Prusyalılar arasında ki anlaşmazlıklarda elçileri, konsolos veya tercümanlar vasıtasıyla dava görülmeli bunlardan biri olmadıkça cevap vermeye zorlanmamalıdır. Prusya veya Devlet-i Aliyye'li bir ferdi savaş askeri olmadıkça esir alınmamalı yanlışlık ile tutuklanır ise derhal serbest bırakılmalıdır. Prusya tebe'asından Memalik-i Mahrusa sınırları içinde biri ölecek olursa vereseşi elçi, konsolos ve şerikine verilmelidir." maddelerine de yer verilmiştir.⁶³

Osmanlı'nın imzaladığı ticaret antlaşması, Büyük Friedrich'in asıl isteği olan bir ittifak antlaşması umutlarını canlandırmıştı, fakat bu ittifak antlaşması bu tarihlerde gerçekleşmeyecektir.⁶⁴

Osmanlı ile Prusya Devletleri arasında imzalanan bu önemli ticaret antlaşması, doğal olarak İstanbul'da bulunan bütün Prusya düşmanlarının isyan etmelerine sebep olmuştur. Antlaşma imzalandıktan sonra bu durumu ülkelerine bildiren Rusya ve Avusturya elçileri, bu antlaşmanın imzalanmaması için gerekirse yüz bin duka altının gözden çıkarılması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat bu yönde bir önlem alamadan ticaret antlaşması imzalanmış, hatta taraflar arasında onaylanmıştır.⁶⁵ Büyük Friedrich, 1761'de Sultan'a yazdığı mektupta antlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve teşekkür ettikten sonra Rexin'i fevkalade elçilik rütbesiyle Orta elçi olarak tayin ettiğini ve buna müsaade buyrulmasını rica etmiştir. Bu mektupta iki devlet arasında imzalanması istenilen ittifak antlaşmasına da dikkat çekilmiştir. 1761'de Büyük Friedrich, Sultan'a yazdığı mektuptan sonra Koca Ragıp Paşa'ya da bir mektup yollamış ve Osmanlı'nın Prusya'ya saldıran düşmanlara karşı sadece silahlarını göstermekle yetinmemesi gerektiğini, ittifak antlaşması ile savaşa katılması gerektiğini söylemiştir.⁶⁶ Büyük Friedrich'in İstanbul'da bu yöndeki teşvikleri devam ederken Prusya orduları, müttefik Rusya, Avusturya ve Fransa kuvvetleri tarafından büyük bir meydan savaşında mağlup edilmiştir.

⁶³ Ahmed Cavid, **Hadika-i Vekayi**, Adnan Baycar (Haz.), Ankara, TTK, 1998, s. 30.

⁶⁴ Oberlieutenant Kienast, **König Friedrich II. von Preussen und die Ungarn: bis zum Hubertsburger Frieden 1763**, Wien: Verlag von L.W. Seidel ve Sohn, 1895, s. 311.

⁶⁵ Zinkeisen, a.g.e.,s. 625.

⁶⁶ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 61.

Prusya için Yedi Yıl Savaşı, olumsuz bir şekilde devam ederken doğudan bir umut beklenmiştir. Bu mutlar bir takım olumlu haberleri beraberinde getirmiştir. Prusya Kıralları Büyük Friedrich'e Kırım Hanı'nın altmış ile seksen bin süvari ile gelecek sene Krala yardım etmeye hazır olduğu bildirilmiştir. Kırım Hanından bu haber gelirken İstanbul'dan gelen bir diğer haberde Osmanlı'nın da harekete geçmeye hazır olduğu yönündedir. Büyük Friedrich, aldığı bu haberler ile yeni planlar yapmaya başlamıştır. Büyük Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin de katılması ile birlikte genişleyen savaş için yeni bir plan çizmiştir.⁶⁷ Büyük Friedrich'in bu planları çizmesi, içinde bulunduğu sıkışık askeri durumdan kaynaklanmıştır. Prusya, mutlak surette bir Osmanlı yardımına ihtiyaç duymaktadır.

Prusya, Osmanlı'nın mutlak yardımına ihtiyaç duyarken bundan daha önemli bir gelişme meydana gelmiştir. 1762'de Çariçe Elizabeth'in ölümü ve Prusya kralı III. Petro'nun tahta çıkması ile birlikte Prusya bu güç durumdan Rusya ile yaptığı antlaşma sayesinde biraz olsun kurtulmuştur. Prusya, artık Avusturya ile daha rahat mücadele edebilecektir. Bu yeni durum karşısında Prusya Kıralları Büyük Friedrich, Kırım Hanı'nı ve Osmanlı Devleti'ni sadece Avusturya yönünde hareket ettirmek istemiştir.⁶⁸ Büyük Friedrich'in ayrıca Osmanlı ile acil bir antlaşma yapma gibi bir sıkıntısı kalmamıştır. Fakat Büyük Friedrich, Osmanlı ile bağlarını koparmak istememiş ve diplomatik ilişkilere devam etmiştir.⁶⁹

1762 yılında Prusya ve Rusya'nın barış antlaşması imzalaması, Osmanlı tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunda Osmanlı'nın Rusya'yı en tehlikeli düşmanı olarak görmesi önemli bir nedendir. Aynı zamanda Osmanlı, Büyük Friedrich'in ittifak tekliflerini esas itibariyle Rusya'ya karşı olduğu için kabul etmek istemiştir. Bu arada Rusya tahtında yeniden bir değişiklik olmuş, III. Petro'nun yerine geçen II. Katerina'nın Prusya hakkındaki politikasının bilinmeyişi, Büyük Friedrich'i tekrar endişelendirmiş ve İstanbul'da bulunan Prusya elçisi Rexin'e Osmanlı ile hemen bir ittifak antlaşması imzalanması gerektiğini söylemiştir. Fakat Büyük Friedrich'in III. Petro döneminde Rusya

⁶⁷ Baykal, a.g.m., s. 13.

⁶⁸ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s.11.

⁶⁹ Refik, **Büyük Frederik**, s. 93.

ile yaptığı antlaşma, Prusya tarafından Osmanlı Devleti'ne teklif edilen ittifak antlaşmasının kabul edilmemesine sebep olmuştur.⁷⁰ Osmanlı ile yapılmaya çalışılan antlaşmanın reddinden bir müddet sonra Koca Ragıp Paşa, 1763 yılında vefat etmiştir. Ragıp Paşa gibi etkili bir devlet adamının ölümü ile birlikte III. Mustafa, devletin dış politikasında yalnız kendi görüşleri doğrultusunda yön verebilme imkânına kavuşmuştur. III. Mustafa, Prusya ile bir ittifak yapma taraftarıydı. Üstelik bu ittifakın yapılması konusunda Şeyhülislam'dan da şer'an onay alınmıştır. Fakat Prusya'nın Rusya ile 1762'de yapmış olduğu antlaşmadan dolayı Koca Ragıp Paşa hayatta iken bu ittifaka uzak durmuştur. Koca Ragıp Paşa'nın ölümü ile birlikte III. Mustafa, Berlin'e bir sefir gönderme isteğini dile getirmiştir. Bu durum karşısında Büyük Friedrich, Rexin'e bir talimat vererek, sefirin tam bir imza yetkisi olmadan gelmemesini, aksi takdirde yapacağı ziyaretin sadece pahalı bir geziden öteye gitmeyeceğini bildirmesini istemiştir.⁷¹

III. Mustafa için ise, bu elçinin gönderilmesinin başka sebepleri vardır. Zira Büyük Friedrich'in Lehistan Kralı III. Augustus'un ölümü ile yerine kimin geçeceği konusundaki görüşlerini öğrenmek istemektedir. Sultan aynı zamanda daha önce teklif ettiği Osmanlı Prusya ittifakı konusunda Friedrich'in tutumunun ne olduğu merak etmektedir. Padişahın aynı zamanda başka gerekçeleri de vardır. Sultan, Rusya'nın Lehistan Kralı aday olan Stanislaw Poniatowski'nin seçilmesini önlemek için Prusya'nın desteğini istemektedir. Aynı zamanda 1739'da Avusturya ile imzalanan Belgrat Antlaşması'nın yenilenme tarihi yaklaşırken Sultan, Prusya kartını oynamak istemiştir.⁷²

Sultan III. Mustafa, Prusya'ya elçi olarak gönderilecek olan Ahmed Resmi Efendi'nin sadece Osmanlı'yı değil İslam hilafetini de temsil ettiğini, bu yüzden gönderilen hediyelerin iki mislinin hazırlanmasını istemiştir. Haziran 1763'te III. Mustafa, Berlin elçiliği için Ahmed Resim Efendi'nin seçildiğini ve hazırlıklara başlanıldığını bildirilmiştir. Sefaret için yapılan hazırlıklar, daha önceki yapılan sefaret hazırlıkları ile

⁷⁰ Baykal, a.g.m., s. 13.

⁷¹ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 81.

⁷² Virginia Aksan, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi 1700-1783**, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: TVYY, 1997, s. 73.

aynıdır.⁷³ Biricisi mektupların ve padişahın hediyelerinin hazine tarafından elçiye emanet edilmesi, ikincisi de padişahın resmi veda görüşmesidir.⁷⁴ Heyet, zengin hediyeler ile birlikte yaz aylarında İstanbul'dan ayrılmıştır. Ahmed Resmi Efendi, yirmi gün içerisinde Tuna kıyısındaki Maçin'e ulaşmıştır. Ahmed Resmi Efendi yolculuğu sırasında kaleme aldığı seyahatnamesinde güzergâhı üzerindeki Hotin, Kamenice, İlbov, Karakov, kaleleri ve çevresi hakkında önemli bilgiler vermiştir. 9 Kasım 1763'de Berlin'e varan Ahmed Resmi Efendi, Berlin'i şu şekilde tarif etmişti:

“Berlin adı geçen şehir Brandenburg kralının başkenti olduğundan o çevrede benzerinin bulunmaması ile ün salmıştır. Kırk elli yıl önceleri orta halli bir şehir iken, kralın büyük babası büyük istekler peşine düştüğünden, şehir kenarından akan nehri şehrin iki üç yerine tıpkı bizim Kâğıthane gibi kollara ayırarak akıtmış ve etrafını yontma taşlar ile sağlamlaştırmış ve üzerine otuz kadar tahta köprü kurdurmuştur. Kendi heykelini de tunçtan bir at üzerinde durdurmuştur. Zaman geçtikçe nehir kıyısında evler, bahçeler ve suya ihtiyacı olan endüstri için değirmenler, şeker ve kereste fabrikaları yaptırmıştır. Günden güne evler ve dükkânlar çoğalmıştır. Adı geçen nehirde taşma tehlikesi olmadığından her evin önüne suyolları yapılmıştır. Nehrin içinde sayısız kayık gidip gelmektedir. Nehrin yukarı başı Silezya'daki Breslav şehri yakınlarında Oder Nehri'ne, aşağı tarafı Kuzey Denizi kenarında Hamburg iskelesine varmaktadır. Aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı her cins yiyecek taşıyan gemiler, bu nehri bir an boş bırakmamaktadır. Yepyeni yapılmış evlerin duvarları bir birine bitişik ve aynı hizada olup, sokakları kırk elli arşın genişliğindedir.”⁷⁵

Heyet, 20 Kasımda Kral Büyük Friedrich'in huzuruna çıkmış ve beraberinde getirilen hediyeleri sunmuştur. Bu ilk görüşmeden sonra Potsdam'a geçen kral, daha sonra Ahmed Resmi Efendi'yi buraya davet ederek kendisine bir ziyafet tertip etmiştir. Bu görüşmeden sonra Büyük Friedrich, Elçi Ahmed Resmi Efendi'ye haritada yapılması gereken ittifakın iki devlet açısından da avantajlarını harita üzerinden anlatmıştır. Bu konuşmalar esnasında Ahmed Resim Efendi, Büyük Friedrich'in zaferlerini onlar ile kazandığını düşündüğü üç münecimi kendisiyle birlikte göndermesini talep etmiştir.

⁷³ Ahmed Resmi Efendi'nin Berlin Sefaretnamesi için bkz. Ahmed Resmi Efendi, **Ahmed Resmi Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnameleri**, Sdl. Bedriye Atsız, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1980, s. 40.

⁷⁴ Aksan, a.g.e., s. 74.

⁷⁵ Atsız, a.g.e., s. 56-57.

Böyle birilerinin olmadığını söyleyen Büyük Friedrich, bu başarılar için üç şeyin olması gerektiğini vurgulamıştır. Ülkeyi ve savaşı iyi yönetmek için gerekli olan deneyim ve tecrübe, iyi donanımlı bir ordu ve daima dolu bir hazineye ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Friedrich 1764'te elçiyi uğurlamak için yaptığı son kabulde bir kez daha Prusya ve Osmanlı'nın kârlı çıkabileceği bir antlaşmanın imzalanması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁶

Prusya ile devam eden elçilik faaliyetlerinin yanı sıra Osmanlılar, yaklaşmakta olan Lehistan meselesinin farkındadır. Bu mesele, Osmanlı ile Rusya arasında büyük bir gerilime sebep olmuştur. 1768 yılında Lehistan içerisindeki Rus karşıtlarından ve Gayrı Katolik muhaliflerden bir kısım Lehistan vatandaşının Osmanlı Devleti topraklarına sığınması ile birlikte kıvılcım alan savaş, Osmanlılar için 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması gibi ağır şartların olduğu bir antlaşma ile son bulacaktır. Rusya'nın çeşitli bahaneler ile Lehistan topraklarına asker sokması, Osmanlı'nın bu konuda endişelenmesine sebep olmuştur. Rusya ülke içerisindeki Ortodoksları da kullanarak bu müdahaleyi meşru bir hale getirmeye çalışmıştır.⁷⁷

6 Ekim 1768'de Osmanlı, Rusya'ya savaş ilan ettiği zaman Friedrich, bu durumdan çok kaygı duymuştur. Fakat daha öncesinde Prusya'nın Rusya ile yapmış olduğu antlaşma gereği, Osmanlı lehinde herhangi bir müdahalede bulunamamıştır. Rusya'nın daha fazla kuvvetlenmesini ve gelişmesini de istemeyen Büyük Friedrich, Avusturya ile birlikte bu durumu engellemek için arabuluculuk yapmayı düşünmüştür.⁷⁸

İstanbul'da arabuluculuk için faaliyete geçen Avusturya ve Prusya elçileri, Osmanlı'nın Rusya ile devam eden savaşın ilk yıllarında barışa sıcak bakmaması ile karşılaşmışlardır. Fakat savaşın ilerlemesi ile gerek karada yürütülen başarısız savaşlar ve gerekse Çeşme'deki donanmanın imha edilmesi sebebiyle Osmanlı, barışa daha ılımlı bakmaya başlamıştır.

⁷⁶ Zinkeisen, a.g.e., s. 629.

⁷⁷ Hacer Topaktaş, **Dersaadet'te son Leh Elçisi: Franciszekpiotr Potocki'nin Elçiliği Ekseninde Osmanlı-Leh Diplomatik İlişkileri ve Uluslararası Boyutu (1788- 1793)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012, s. 55.

⁷⁸ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 21.

Osmanlı Devleti tarafında bunlar yaşanırken gözünü Kırım'a dikmiş olan Rusya, barış görüşmelerinin olmasını istememiştir.⁷⁹ Fakat Avrupa Devletlerinin Rusya'nın daha fazla ilerlemesini istememesi üzerine 1772'de Bükreş görüşmeleri başlamıştır. Bu esnada savaş, giderek hız kazanmıştır. Lehistan için ise taksim planları Avusturya, Prusya ve Rusya arasında başlamıştır. Livonya, Belarus ve civarındaki bir kısım araziyi Rusya, Galiçya'daki Leh arazisini Avusturya ve Gdansk, Torun hariç Lehistan'ın batı kısmında kalan topraklarını ise Prusya'ya aralarında bölüşmüşlerdir.⁸⁰ Diğer taraftan Rusya ile mücadeleye yalnız başına devam eden Osmanlı, Avrupa Devletlerinin Lehistan'ı aralarında taksim etmesine müdahale edememiştir.⁸¹ Osmanlı'nın talebi üzerine yapılmış olan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı ağır şartlarının yumuşatılması konusunda Büyük Friedrich, Rusya tarafında teşebbüslerde bulunmuş ise de II. Katerina tarafından geri çevrilmiştir.⁸²

Osmanlı ile Rusya arasında 1774'de imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın uygulanmasında görülen aksaklıklar ve karışık antlaşma metni, Rusya ile Aynalıkavak senedinin imzalanmasını beraberinde getirmiştir. Bu antlaşma, hiç şüphe yok ki Osmanlı Devleti'nde barış yanlılarının kazanmış olduğu önemli bir başarıdır. Antlaşmanın en büyük destekçisi olan ve Prusya elçisi Gaffron tarafından zeki ve talihli olarak tanımlanan Abdürrezzak Efendi, antlaşma imzalandıktan birkaç gün sonra Osmanlı yönetimi için çok önemli bir yer işgal eden Reisülküttaplık makamına getirilmiştir. Abdürrezzak Efendi, savaş yanlısı bu makama yakın kişilerin karşısında başarılı bir şekilde durabilmiş, ayrıca bu antlaşmanın yerine getirilmesi için ise elinden gelen bütün gayreti göstermiştir. Antlaşma yapıldıktan kısa bir süre sonra İngiliz sefiri ile arasında söyle bir diyalog geçmiştir:

“ Kötü davranışları ile bizi neredeyse her defasında gereksiz savaflara sürükleyen bu huzursuz tebaadan kurtulduğumuz için kendimizi kutlamalıyız. Amerikalıların size gönüllü

⁷⁹ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 101.

⁸⁰ Topaktaş, a.g.e., s. 59.

⁸¹ 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1768-1774 Osmanlı Rus savaşı nasıl geliştiğini görmek için bkz. Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi, **Şem'dani-zade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi**, III, Münir Aktepe (Haz.), İstanbul: İEFM, 1981, Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Ankara: TTK, 2006.

⁸² Beydilli, **1790 Osmanlı- Prusya İttifakı**, s. 23.

olarak yüksek miktarda vergi vermelerine karşın, Tatarlar bize her yıl Amerikalılardan aldığımız verginin üç katına mal oluyordu.”⁸³

Gizlilik ile yürütülen antlaşmanın duyulması ile birlikte İstanbul'daki muhalif çevreler kızgınlık ve huzursuzluk ile seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Savaş yanlısı bu muhalif kişilerin yatıştırılması ile birlikte Abdürrezzak Efendi, Osmanlı, Prusya ve Rusya arasında bir üçlü ittifak antlaşması gerçekleştirmek için Prusya elçisi Gaffron'a bir teklifte bulunmuştur. Prusya elçisi Gaffron'un durumu Berlin'e bildirmesinden sonra Büyük Friedrich Rusya ile böyle bir antlaşma yapmak için görüşme yapacağını İstanbul'daki elçisi Gaffron'a bildirmiştir. Yapılan görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmamış, Rus Çariçe II. Katerina (1762- 1796) böyle bir ittifaka dâhil olmak istemediğini bildirmiştir.⁸⁴

Abdürrezzak Efendi tarafından Prusya elçisi Gaffron'a iletilen ve Büyük Friedrich tarafından Rusya'ya bildirilip, kabul edilmesi için yoğun bir şekilde ilgilendiği bu üçlü ittifak antlaşması, II. Katerina tarafından katî bir dille reddedilmesinden sonra Abdürrezzak Efendi gözden düşmüştür. Bu ittifakın II. Katerina tarafından reddedilmesi, iki önemli noktanın da açığa çıkmasına sebep olmuştur. II. Katerina, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruyacak herhangi bir antlaşmaya yanaşmak istememiştir. Ayrıca böyle bir ittifak ile Osmanlı toprakları için tasarladığı planların gerçekleşmesinin engellenmesini istememiştir.⁸⁵

Rusya'nın sıkıştırılmaları karşısında kendisine yardımcı olabilecek bir devlet bulamayan Osmanlı, Prusya'dan da istediği desteği alamamıştır. Diğer taraftan İngiltere ve Fransa'nın Amerika kıtasında savaşıyor olmaları, Osmanlı'nın Rusya ve Avusturya'nın planlarını engellemek için Avrupa'dan aradığı desteği bulmasını engellemiştir. Bu

⁸³ Zinkeisen, a.g.e., VI, s.156.

⁸⁴ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 121.

⁸⁵ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 25.

gelişmeler ve içinde bulunduğu askeri ve mali sıkıntılar sebebiyle Osmanlı, 8 Ocak 1784'de düzenlenen bir senet ile Kırım'ı resmen Ruslara terk etmiştir.⁸⁶

I. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'ni bu güç durumdan kurtarmak için ittifak yapabileceği yeni devletler arayışına girmiştir. Bu ittifak arayışları içinde ilk olarak 1782 yılında İspanya ile bir tarafsızlık ve ticaret antlaşması imzalanmıştır. Daha sonra Prusya Devleti'ne ise bir ittifak antlaşması teklif edilip savaşa dâhil olması istenmiştir. Prusya'ya teklif edilen bu ittifak, ancak 1790 yılında imzalanabilmiştir.⁸⁷

1790 ittifak antlaşması, ancak Büyük Friedrich'in ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Bunda, Büyük Friedrich'in 17 Ağustos 1786'daki ölümüne kadar Osmanlı Devleti'ne karşı her zaman ittifaka girmeye meyilli olmayan, açık bir taraf tutmaktan kaçınan bir politika izlemesi etkili olmuştur. Bu durumun oluşmasında, özellikle Rusya ile yapmış olduğu antlaşmanın bozulmamasını istemesi ve Rusya'nın Avusturya ile yakınlaşmasını engellemek istemesi etkili olmuştur.⁸⁸

Büyük Friedrich'in ölümünden sonra yeni Prusya elçisi Diez, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan dolayı Prusya'nın daha aktif bir rol oynaması gerektiğini düşünse de II. Friedrich Wilhelm, şimdilik II. Katharina ile iyi geçinmek niyetindedir. Çünkü bu sıralarda Prusya, Hollanda meselesi ile ilgilenmekte ve bütün çabalarını bu yönde göstermektedir. II. Friedrich Wilhelm, bu şekilde bir tavır alırken Hertzberg ise Diez aracılığı ile Reis Efendi'ye, "*Rusya ve Avusturya ile bir barış yapmayı isterlerse severek arabuluculuk yapabileceğini*" söylemiştir.⁸⁹ Prusya ve Osmanlı arasında bu gelişmeler meydana gelirken Osmanlı ile Rusya arasında savaş gerginliği artmıştır. 1787 yılında Osmanlı Devleti herhangi bir Avrupa Devleti'nin desteğini almadan Rusya'ya harp ilan etmiştir. Osmanlı ile Rusya arasında devam eden savaşa altı ay sonra Avusturya, Rusya'nın

⁸⁶ Beydilli, a.g.e., s. 29.

⁸⁷ Fikret Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid**, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001, s. 229.

⁸⁸ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 33.

⁸⁹ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 153,154.

yanında müttefik olarak dâhil olmuştur.⁹⁰ Avusturya savaşa katılmasını kendine göre şu haklı sebeplere dayandırmaktadır:

“İnsanlığın intikamını alacak kişi olarak Avrupa’yı ezelden beri Türklerden çektikleri acılardan kurtarmayı üzerime almanın zamanı geldi ve dünyayı uzun zamandır başına bela olan bir barbar soyundan temizlemeyi umut ediyorum.”

Daha sonra ise Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm’in arabuluculuk teklifini ise kati suretle reddedip ona da bir nota göndermiştir:

“Osmanlılara karşı yapılacak teşebbüs, ele geçirilmelerinden dolayı tacımın zamanını çalan, kaderini ve felaketini belirleyen, hanedanımın zorla elinden alınan eyaletler üzerinde hakkımızı aramak değil midir? Türkler ve beklide yalnızca onlar değil kötü zamanlarda kaybettiklerini ilk fırsatta tekrar geri almayı devlet kuralı haline getirdiler. Hohenzollern işte bu şekilde büyüklüğünün zirvesine ulaşmıştır. Bu yüzden, majestelerinin taleplerimin haklılığını anlayacaklarını ve Şarkıları biraz taklit ettiğim takdirde, yine de dostum olarak kalacağını umuyorum.”⁹¹

Kral II. Friedrich Wilhelm, Hollanda’daki sorunlarını çözmüş ve Hertzberg’in ikna etmesi ile birlikte bu savaşta daha aktif bir rol oynamak ve kârlı bir şekilde çıkabilmek için girişimlere başlanmasına müsaade etmiştir. Hertzberg, bu durumdan kârlı bir Prusya’nın çıkması için bir plan hazırlamıştır. Hazırlamış olduğu plana göre Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan’ı Avusturya’ya, Kırım, Basarabya ve Özi’yi Rusya’ya bırakacaktır. Avusturya Osmanlı Devleti’nden aldığı topraklara karşılık Galiçya’yı Lehistan’a bırakacak, Lehistan Danzig ve Thorn’u Prusya’ya bırakacaktır. Rusya Finlandiya’nın bir kısmını İsveç’e verecek, İsveç de Pomeranya’nın sahip olduğu kısmını Prusya’ya devredecektir. Osmanlı ise Prusya, Fransa ve dâhil edilecek diğer Avrupa devletleri garantörlüğü altında Tuna ve Unna nehirlerini Osmanlı Devleti ile Hıristiyan âlemi arasında ebediyen sınır olacak şekilde garanti verecektir.⁹²

⁹⁰ Real, a.g.e., s. 13.

⁹¹ Zinkeisen, a.g.e., VI, s. 442.

⁹² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856) , V, II**, Ankara: TTK, 1970, s. 18,19.

Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm tarafından da bu planın benimsenmesi ile birlikte Prusya elçisi Diez'a yardımcı olmak için İstanbul'a Albay Klonel von Götze de gönderilmiştir. Götze'ye verilen talimatlarda Osmanlı Devleti için iki husus ön plandadır. Osmanlı'nın savaşı başarı ile sürdürmesi veya mağlup olarak barışa yanaşması, ya da Osmanlı bu savaşta başarılı olur ise savaşa sonuna kadar devam edilerek her üç devletin de bütün güçlerini tüketmeleri sağlanacaktır. Bu şekilde "*Hertzberg Planı*", rahatlıkla uygulanabilecektir. Savaşta Osmanlı Devleti yenilir ise bu barış sürecini sadece Prusya yönetmelidir.⁹³ Planı işler bir hale getirmek için İstanbul'a gönderilen Götze, kısa bir süre içinde bu planın herhangi bir şekilde kabul görmeyeceğini anlamıştır. Aynı şekilde Diez da, bu planın Osmanlı Devleti açısından kabul edilmesini imkânsız olarak görmektedir. Her iki Prusya elçisinin ortak düşüncesi, bu planın uygulanamayacağı yönündedir.⁹⁴

Bu şekilde bir düşünce oluşmasına rağmen 1788'de Prusya elçisi Diez, Reisülküttap ile görüşüp Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'e Osmanlı Devleti için yapmış olduğu birkaç faydalı işten bahsetmiştir. Prusya'nın Avusturya hududuna asker sevk etmesi ile Avusturya'nın orada kuvvet bırakmak zorunda kaldığını ve Osmanlı Devleti tarafına yeterince kuvvet gönderemediğini söylemiştir. Bunun yanında Prusya'nın İngiltere ile ittifak yapması dolayısıyla Rusya'nın Baltık'tan Akdeniz'e geçemediğini vurgulamıştır. Ayrıca Prusya, Lehistan'daki hububatı satın alarak orada bulunan Rus ordusunun yiyecek konusunda sıkıntı çekmesini sağlamıştır.⁹⁵

Görüşmeler bu şekilde devam ederken Prusya'nın ittifak için bir sened istediği, I. Abdülhamit'e iletilmiştir. Sultan, böyle bir senedin verilmesine taraftar olmadığını, fakat durumun bir meşveret meclisinde görüşüleceğini Prusya elçisine bildirilmiştir. Görüşülen meşveret meclisinde Reis Efendi, fikrini sorduğu Cezayirli Hasan Paşa'dan, "*İspanya'nın konum itibari ile çok uzak olduğu ve gerekli yükümlülükleri yerine getiremeyeceği dolayısıyla Prusya ile böyle bir ittifak yapılmasının daha faydalı olacağı*" cevabını

⁹³ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 36.

⁹⁴ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 167.

⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, IV, (I), Ankara: TTK, 1978, s. 559-560.

almıştır. Zira Prusya İngiltere'nin müttefikiydi, diğer taraftan Rusya ve Avusturya'ya sınır olan güçlü bir devlet konumundaydı.⁹⁶

Gelişmeler bu şekilde devam ederken 7 Nisan 1789'da Sultan I. Abdülhamid felç geçirerek vefat etmiştir. I. Abdülhamit, hükümdarlık dönemindeki tutum ve davranışları ile Hertzberg'in sunduğu planı uygulama taraftarı değildir. Onun ölümü ile tahta geçen III. Selim de, takip ettiği savaş yanlısı politika ile barışa pek yanaşmamış, kaybedilen toprakların geri alınması gerektiğini düşünmüştür.⁹⁷ Bu doğrultuda III. Selim, savaş döneminde takip ettiği pasif davranışlardan dolayı 7 Haziran 1789'da Sadrazam Koca Yusuf Paşa'yı görevden almış ve yerine Cezayirli Hasan Paşa'yı tayin etmiştir. Cezayirli Hasan Paşa'nın tayininden bir ay sonra 11 Temmuz 1789'da İsveç ile bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma ile Osmanlı, İsveç'e Rusya ile savaşa devam ettiği sürece ödeme yapacaktır.⁹⁸

Osmanlı Devletinin diğer Avrupa Devletleri ile kurmaya çalıştığı ittifak çabaları bir sonuç vermediği gibi sadrazam değişikliği de savaşın gidişatında Osmanlı Devleti lehinde bir değişiklik sebep olmamıştır. 1790 senesinin son baharında Kili, İsmaili, Tolcu İshakçı gibi Osmanlı için çok mühim olan kaleler Rusların eline geçmiştir. Kaybedilen bu önemli kalelerden sonra III. Selim, daha fazla bir dirayet gösterememiş ve 4 Ağustos 1791'de Avusturya ile Zıştovi Antlaşması, 1 Aralık 1791 de Rusya ile Yaş Antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.⁹⁹

Bu gelişmelerin gösterdiği üzere, Osmanlı'nın artık Avrupa Devletleri ile tek başına mücadele edebilecek konumda değildir. Varlığını devam ettirebilmek için mutlak surette bir Avrupa Devleti'nin desteğinin alması gerektiğini görmüştür. Bu destek, dönemin siyasi

⁹⁶ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 175.

⁹⁷ Zinkeisen, a.g.e., VI, s. 494.

⁹⁸ Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 47-48, Zinkeisen, a.g.e., VI, s. 498.

⁹⁹ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", **Osmanlı**, I, Güler Eren (Ed.), Ankara: YTY, 1999, s. 547.

ıkarları doğrultusunda belli dönemlerde değişiklik göstermiş olsa da Prusya her zaman müttefiklik konusunda ön planda tutulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1790 OSMANLI-PRUSYA İTTİFAK'INDAN TANZİMAT'A OSMANLI-PRUSYA SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

2.1. 1790 Osmanlı-Prusya İttifakı ve Önemi

Osmanlı Devletinin Prusya ile yapmış olduğu ittifak antlaşması, Osmanlı'nın Hristiyan bir devlet ile yapmış olduğu ilk ittifak antlaşması olması bakımından dikkat çekicidir. Bu ittifak, Hristiyan Prusya için de Avrupa'daki Hristiyan Devletlere karşı Müslüman bir devlet ile ittifak yapması bakımından önemlidir.

Osmanlı-Prusya ittifakında yoğun bir diplomasi mücadelesi veren Prusya elçisi Diez, nihayet uzun bir zaman bekledikten sonra Reis Efendi ile görüşme şansı bulmuştur. Bu görüşmede daha önce karar kıldıkları maddeler üzerinde önemli değişiklikler olduğu kendisine iletilmiştir. Antlaşma maddelerinde Prusya Kralından Kırım ve diğer kaybedilen yerlerin geri alınması için garanti istenmektedir. Diez, antlaşma metnine itiraz etmek istemişse de bu şartlar altında yeni bir antlaşma sunabilecek durumda değildir. Zira Berlin'de Kral ve Hertzberg, Diez'den yoğun bir şekilde bu antlaşmanın bir an önce yapılmasını istemektedir. Diez bu antlaşmayı mümkün olan en kısa sürede imzalayarak bu baskılardan da kurtulmak istemiştir.¹⁰⁰

31 Ocak 1790 tarihinde Osmanlı, Prusya ile ittifak yapmayı kabul etmiştir. Bunda Osmanlı ordularının her iki cephede de yenilmesi ve özellikle Rusya cephesinde ağır kayıplar vermesi etkili olmuştur. Avusturya da, artık savaştan yorulmuş ve özellikle bu tarihlerde Fransa'da patlak veren 1789 Fransız İhtilalı'nın getirmiş olduğu milliyetçi ayaklanmalar kendi topraklarında da baş göstermeye başlamıştır. Rusya ise, her ne kadar bir kazanım elde edip savaşı başarılı bir şekilde götürmüş olsa da uzayıp giden bu savaşta yorgun düşmüştür. Rusya'nın barış yapmasını sağlayan bir diğer etken de, bu tarihlerdeki

¹⁰⁰ Beydilli, 1790 Osmanlı Prusya İttifakı, s. 61.

Prusya-İngiltere ittifakıdır. Osmanlı da Cezayirli Gazi Hasan Paşa daha Kaptanı Derya iken Osmanlı'nın Prusya ile ittifak yapmasına taraftardı ve nihayet onun sadrazam olduğu bir tarihte ittifak antlaşması bir karara bağlanmıştır. Rumeli Kazaskeri Aşrif Efendi ile Reisülküttab Raşid Efendi'nin de hazır bulunduğu bu ittifak antlaşması, 31 Ocak 1790 yılında imzalanmıştır.¹⁰¹ Bu antlaşma şu maddelerden oluşmaktadır:

Şart-ı Evvel İş bu iki devletin zaruret-i mülkiyelerine muktazi ve el-haletü hazihi maslahatlarına muvafık olduğu üzere devleteyn beyninde bir ittifak-ı kavi iktiza etmekle mecalis-i mükâlemede beyan olunduğu veçhile Tuna nehrinin beru tarafına düşman tecavüz edip müraatı lazım olan müvazeneyle hâlel terettüp etmek hasebile Prusya devleti vaid ve taahhüt eder ki iş bu bin ikiyüz dört senesi evvel baharında mecmu kuvvet ile Nemçe ve Moskolü üzerine ilan-ı harp ve cenk ve harbe mübaşeret eyliye şöyleki Devlet-i Aliyye'yi düşmanları ile dilhahı üzerine şanlı ve kavi muhkem sulh ittirmedikçe ve Devlet-i Aliye'ye beren emniyet-i tamme husule gelmedikçe ve gerek bila havf ve helal Karadeniz tarafından bahren gereği gibi İstanbul şehri için külliyyet ile emniyet kestirmedikçe muharebeyi terk eylemeye bu mukabelede Devlet-i Aliye dahi deruhte ve vaat eder ki sulh esasında Nemçe Devleti tarafında olan Galiçya eyaleti ile mukaddema Leh taksiminde Nemçelu'nun zapt eylediği memalikin Leh cumhuruna Nemçelu tarafından red ettirmeğe say'eyliye ve Devlet-i Aliye'nin Prusya devleti kavi dostu ve müttefiki olmaktan naşi Nemçe ve Moskolü ve Lehlu'nun Prusyalı ile olan maslahatlarına ve zarure-i mülkiyesine dair olan nizalarına Lehlu'nun mesalih-i mülkiyelerine helal gelmiyerek ve Prusya devletine faideli olarak gereği gibi nizam verile.

Şart-ı Sani İş bu iki devlet yani Devlet-i Aliye ile Prusya Devleti tekid ve tasdik ederler ki beyinlerinde Asitane-i Saadet'te bin yüz yetmiş beş senesinde münakid olan ticaret muahedesinde münderiç olan şerait gereği gibi icra olunmak için şimdiki işbu cedit ittifak senedine ilhak oluna bundan sonra Devlet-i Aliye müteahhit olur ki Prusya tüccar sefirleri Bahr-i Sefid'de serbestiye üzere sair dost ehab olan devletler misillü kendi bayrak ve patentleri ile geçtügüzar edip Cezayir Tunus ve Trablus ocakları tarafından zikrolunan Prusya tüccar sefineleri vechen minelvücu ve sebeben minel'esbap rencide ve remide ettirilmeye ve zikrolunan ocaklar muktaza-yı serbestiyetleri üzere Prusya devlet ile beyinlerinde rıza-yı

¹⁰¹ Uzunçarşılı, a.g.e, IV, (I), s. 560.

canibeyn ile başkaca akd-i muahede eylemeleriçün iş bu senet akdinden sonra salifüzzikir ocaklara ihbar ve tenbih oluna.

Şart-ı Salis Devlet-i Aliye inşaallahü taala muzaffer olup düşmanları yedlerine geçen kale memleketleri ve alehusus Kırım ceziresini zapt etmedikçe düşmanlar ile müsalehayı tecviz etmemek niyetinde olmağla Devlet-i Aliye zikr olunan düşmanlar ile müsaleha olmadıkça Prusya devleti muharebeyi terketmiye bu mukabele Nemçe ve Moskov devletleri ile ya birden veya münferiden Prusya ve İsveç ve Leh müsalehaya dâhil olmadıkça Devlet-i Aliye müsalehayı tecviz eylemiye eğer Devlet-i Aliye ve Prusya devleti Nemçe ve Mosko Devletleri ile müsaleha olduklarından sonra işbu zikrolunan Prusya ve İsveç devletleri ve Leh Cumhuriyetinden ya birisi üzerine yada üçü üzerine murur-i vakt ile ya Mosko veyahut Nemçeli sefer eder ise Prusya Devleti ol seferi kendi üzerine vakit olmuş addeyliye ve derhal üç devlete müttelikleri gibi var kuvveti inayet eyleye ve madem ki Nemçe ve Mosko devletleri Leh Cumhuriyeti ile olan nizalarını Devlet-i Aliye ve Prusya devleti inzimam-ı himmetleriyle kat ve tanzim etmiye ve Mosko devleti ile Leh Cumhuriyeti'nin umuruna dair nizalarına nizam vermiye Devlet-i Aliye ve Prusya devleti Mosko ve Nemçe ile müsaleha olmayalar ve düşmanlarından aldıkları memaliki reddetmiyeler ve Devlet-i Aliye Prusya Devleti meramlarına nail olmak için Mosko ve Nemçeli ile aktedecekleri müsalehanın İngiltere ve Netherlande tavassutları ve inzimam-ı himmetleri ile olmasını vaat ederler ve zikrolunan devletler dahi sulhu tehir etmiyeler her ne vakit Devlet-i Aliye ve Prusya Devleti devleteyni mezkureteynin tavassutları ile akd-i sulh ederler ise zikrolunan devletleri yani İsveç devleti ve Leh Cumhuriyeti'ni sulha idhal eyleyeler alehusus Prusya Devleti muharip olan devletlerin hem civarı olmak hasebi ile taraf-ı Devlet-i Aliye'den vad olunur ki Lehli'nin ve Prusyalı'nın emniyetlerine ve zaruret-i mülkiyesine dair olan hususlara nizam verile.

Şart-ı Rabi Bu zikrolunan vecih üzerine sulh tamam olduktan sonra Prusya Kralı deruhte ve vadeder şöyle ki bu akd olunacak sulh da Devlet-i Aliye'nin yedinde kalan memaliki muhafazaya Prusya Kralı zamin ve mütekeffil olup işbu zaman ve kefalet İngiltere ve Netherlande ve İsveç ve Leh devletlerini sair istedikleri devletleri idhale Prusya Kralı say ve ihtimam eyleye ol zaman şevketli Padişah-ı Al-i Osman Hazretleri Prusya Kralı beyinlerinde cedid ittifak-ı tedafüi akoluna esna-yı sulhda iki devletin yani Devlet-i Aliye'nin ve Prusya Devleti'nin mutasarrıf oldukları memleketlerinin muhafazasına zamin ve mütekeffil olmak olsenede derc ve tasrih oluna binaenaleyh Devlet-i Aliye ve Prusya devleti vadeder ki Mosko ve Nemçe devletleri işbu iki devletin üzerine sefer etmek murad ederler ise akdolunacak ittifak şartına itibaren ye mecmu kuvvetler ile veyahut şart edecekleri birer miktar asker ile Devlet-i Aliye ve Prusya Devletleri birbirlerine ianet eyleyeler ve eğer ittifak-

ı tedafüi akdolunmazdan mukkadem şimdiki mukaveleye rağmen Devlet-i Aliye ve Prusya devleti üzerine düveliden mecmu kuvvetler ile ianet eyliye mademki Devlet-i Aliye ve Prusya devletinin şanlarına layık ve maslahat-ı mülkiyelerine faideli muvafık sulh olmadıkça Devlet-i Aliye ve Prusya muharebeyi terk etmeye ve memalik-i mahrusada França ve İngiltere haklarında cari olan muamelat ve müsaadet Prusyalu hakkında dahi cari ola. Şart-ı Hamis İş bu muahedenin tasdiknamalari beş ayda ve mümkün olur ise daha evvelce Asitane-i Saadet'te mübadele oluna.¹⁰²

Hertzberg'in söylediği gibi Prusya, bu antlaşma ile Osmanlı'ya birçok konuda yardım etmeyi kabul etmesine rağmen, Osmanlı Prusya için herhangi bir yükün altına girmemiştir. Antlaşmanın en önemli maddelerinden olan I. ve III. maddeleri bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. I. Madde düşman devletlerin Tuna nehrini aşması ile birlikte bu durumun Avrupa'nın dengesini bozacağı ve Prusya'nın böyle bir durumda Osmanlı Devletinin yanında savaşa gireceğini vurgulamaktadır. Prusya, aynı zamanda savaşa girmekle kalmayıp Osmanlı Devleti şanlı bir barış antlaşması imzalayana kadar savaşı sürdürecektir ve aynı zamanda Karadeniz ve İstanbul'un güvenliği sağlanana kadar savaş devam edecektir. Bu maddede Kırım'ın tekrar geri alınması açık bir şekilde dile getirilmemiş olsa da, Karadeniz ve İstanbul'un emniyetinden söz edildiği için Kırım'ın durumuna dolaylı yollar ile vurgu yapılmıştır. Prusya için son derece ağır olan bu maddeye karşılık Osmanlı, Prusya için sadece Galiçya'ya dâhil ilk Lehistan bölünmesinde Avusturya'nın ele geçirdiği yerlerin tekrar iadesi için Avusturya'yı sıkıştırmayı vaat etmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere I. madde'nin Prusya'yı dengesiz bir yükün altına soktuğu açıkça görülmektedir.¹⁰³

Antlaşmanın III. maddesi, Prusya'nın açık bir şekilde Kırım dâhil olmak üzere Avusturya ve Rusya'nın eline geçen Osmanlı toprakları geri alınmadığı sürece barışa yanaşmayacağını kabul ettiğini gösterir. Prusya, bu madde ile çok ağır bir yükün altına girmekte; karşılığında ise herhangi bir kazanç elde etmemektedir. Antlaşmanın IV. maddesi ile Prusya, barış yapıldıktan sonra Osmanlı'nın elinde kalacak olan Avrupa

¹⁰² Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara: TTK, 1953, s. 163-166.

¹⁰³ Beydilli, *1790 Osmanlı Prusya İttifakı*, s. 68.

topraklarının garantisini sağlayacak, bunun daha sağlam bir şekilde yapılabilmesi için ise İngiltere ve Hollanda'nın dâhil edildiği bir ittifak meydana getirilecektir. Bu durum Prusya'nın yükünü azaltmak yerine tam tersi bir şekilde daha da arttıracaktır. Çünkü antlaşma maddelerinde tarafların saldırıya uğraması durumunda birbirine yardım edecekleri beyan edilmektedir. Böylece sürekli Rusya'ya karşı başarısız bir savaşa girişen Osmanlı tek taraflı olarak yüklendiği sorumluluğu Prusya ile paylaşabilecektir.¹⁰⁴

Bu antlaşma karşısında hayal kırıklığına uğrayan Kral ve Hertzberg özellikle Kırım'ın tekrar geri alınması için yardımcı olunacağını söyleyen üçüncü maddeyi görünce çok büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Kral ve Hertzberg, ortak bir şekilde Diez'in yetkisini aşan tavizler verdiğini söylemişlerdir. Diez ise kendisini bu konuda savunmuş ve antlaşmanın hiçbir yerinde Kırım'ın geri alınması için bir vaatte bulunulmadığını dile getirmeye çalışmıştır. Fakat bu açıklamalarına rağmen Diez, Kralın ve Hertzberg'in güvenini tekrar kazanamamıştır.¹⁰⁵

Diez, bu gelişmeler karşısında derin bir üzüntü içerisine düşmüştür. Bu antlaşma ile Prusya'nın Babıâli tarafında kazandığı itibara dikkat çekmeye çalışan Diez kendisinin geri çağırılacağı söylentilerini de üzüntü ile karşılamıştır. 21 Nisan 1790'da yeni Prusya elçisi Konebelsdorf İstanbul'a gelmiş, Diez ise onun gelişi ile birlikte Berlin'e doğru yola çıkmıştır. Böylece Diez geri çağırılmış ve yerine yeni Prusya elçisi olarak Friedrich Ernst von Konebelsdorf geçmiştir. Diez'ın İstanbul'dan ayrılmasıyla birlikte yapılan ittifak antlaşmasının, Osmanlıya gelen yeni Prusya elçisi tarafından da imzalanması Osmanlı açısından uygun görülmüştür.¹⁰⁶

2.2. Ahmed Azmi Efendi'nin Berlin Elçiliği (1790-1792)

Osmanlı Devletinin Prusya ile olan ilk elçilik faaliyetleri Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm'in tahta çıkışını tebrik etmek için Asım Said Efendi ve beraberindeki 15 kişilik

¹⁰⁴ Beydilli, 1790 Osmanlı Prusya İttifakı, s. 69.

¹⁰⁵ Zinkeisen, a.g.e., VI, s. 521.

¹⁰⁶ Beydilli, 1790 Osmanlı Prusya İttifakı, s. 64.

bir heyetin Berlin'e yollanışı ile başlamıştır. Bu ilk elçilik ilişkilerinden sonra, III. Mustafa'nın tahtta olduğu dönem olan 1763 yılında Ahmet Resim Efendi ve kayın biraderi Ahmet Azmi Efendi'yi beraberindeki heyet ile birlikte Berlin'e elçi olarak yollamıştır. Bu heyet, Berlin'de dönemin Prusya Kralı Büyük Friedrich tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır. Elçilik heyeti, altı ay Berlin'de kaldıktan sonra 1764 yılında İstanbul'a dönmüştür. Ahmet Resmi Efendi döndükten sonra yayınladığı sefaretnamesinin bir bölümü Büyük Friedrich'in şahsiyetine, icraatlarına ve Prusya askeri hakkında edindiği bilgilere; diğer bölümü ise Saksonya ve Prusya Krallığı arazilerinin o tarihteki durumu ve Büyük Friedrich'in yaptığı muharebelere ayrılmıştır.¹⁰⁷ Bu ilk kapsamlı elçilik faaliyetinden sonra geçici diplomatik elçi olarak gönderilen bir diğer elçi de Ahmed Azmi Efendi'dir. Osmanlı-Rus savaşında Prusya'nın imzaladığı ittifak antlaşması gereği Rusların Tuna nehrini geçmeleri durumunda Prusya'nın Osmanlı Devleti yanında savaşa girmeyi taahhüt ettiğini hatırlatmak için bir elçi gönderilmesine karar verilmiştir. Daha öncede Prusya'ya giden elçilik heyeti içinde bulunan Ahmed Azmi Efendi, bu iş için en uygun aday olarak görülmüştür.¹⁰⁸ Prusya elçilik heyeti içerisindeki görevinden sonra 1786'da Fas elçiliği yapmış, daha sonra İstanbul'a dönmüş, burada rikab-ı hümayun mektupçusu olarak çalışmıştır. Ahmed Azmi Efendi, yapmış olduğu bu elçilik görevlerinin yanında Haremeyn Muhasebeciliği görevini de yürütmüştür.¹⁰⁹

Ahmed Azmi Efendi, gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra 11 Kasım 1790 günü İstanbul'dan hareket etmiştir. Edirne, Vidin, Karayaraca, Tamişvar yolu ile Segedin'e vardığı zaman Macar halkı, Osmanlı elçisini çok iyi bir şekilde ağırlamıştır. Ahmed Azmi Efendi, Peşte'ye vardığı zaman Osmanlı Avusturya harbi başkomutanı olan Koburg da orada bulmaktadır. Başkomutan Ahmed Azmi Efendi'yi Maria Theresa'nın oğlu için

¹⁰⁷ Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara: TTK, 1968, s. 113.

¹⁰⁸ Gümeç Karamuk, **Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des Osmanischen Machtverfalls und der Beginnenden Reformära unter Selim III.**, Fankfurt: Herbert Lang Bern, 1975, s. 139.

¹⁰⁹ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyıl'da Prusya (Almanya)'da Osmanlı Elçileri ve Bu Elçilerin Sefaretnamelerine Göre Almanya", **I. Uluslar Arası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri**, Eskişehir: AÜY, 1987, s. 266.

yaptırıldığı saraya davet etmiştir. Ahmed Azmi Efendi, sefaretnamesinde prensin kabulünü şu şekilde anlatmıştır:

“General merkumdan mahsus davetçi ve henta gelip, General dostumuz size muntazırdır, diyerek konağa götürdü. Saraya varup yukarı çıktığımızda bizi divanhane kapısında istikbal ve rical ve nisvan ile kendisine mahsus odaya götürüp tatlı ve kahve ve şekerleme takdimi ile izhar-ı muveddet ve ikbal eyledi.”¹¹⁰

Ahmed Azmi Efendi, Prusya topraklarında kendisini bekleyen kalabalık bir Prusya heyeti tarafından karşılanmıştır. Breslav ve Frankfurt’dan geçilerek Berlin’e yaklaşılnca buraya yakın bir banliyö kasabasında birkaç gün bekletilmiştir. Bu bekletilme sırasında Berlin’de ikamet edeceği konak hazırlanır. Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra Ahmed Azmi Efendi Berlin’e giriş yapar. Bu durumu Sefaretnamesinde şu şekilde anlatmıştır.

“Berlin’e varınca yolların iki tarafı seyirciler dolmaktan başka, şehirde güzergâhımız olan sokaklarda ve evlerin pencerelerinde o derece kalabalık vardı ki arabalar yol bulamayarak birkaç defa durmak zorunda kaldı”.¹¹¹

Elçi Berlin’e vardıktan sonra gayrı resmi bir şekilde ilk olarak başvekil yardımcısı Hertzberg tarafından karşılanmıştır. Ahmed Azmi Efendi, sadrazam Mustafa Paşa’nın mektubunu kendisine verdikten sonra imzalanan ittifak antlaşması üzerine bir konuşma yapmıştır. Hertzberg de, aynı mevzu üzerine bir konuşma yaptıktan sonra gelişinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹¹² Ahmed Azmi Efendi, Berlin’de kendisine gösterilen yakınlığı şu şekilde anlatmıştır:

Düvel-i saireden Berlin’e vurud eden elçilere kral tarafından mahsuz ziyafet olunmak adet değil iken Devlet-i Aliye’ye ihtiramen olgun Kral cenabından konağında bir ziyafet tertip olunmuştur.¹¹³

¹¹⁰ Mustafa Cezar, “Osmanlı- Prusya İttifakı ve Azmi Efendi’nin Berlin Elçiliği”, **Resimli Tarih Mecmuası**, VI, (LXXI), İstanbul: İstik Yayınevi, 1955, s. 4148.

¹¹¹ Cezar, a.g.m., s. 4149.

¹¹² **BOA; C. HR.** 7/301, Cezar, a.g.m., s. 4150.

¹¹³ Özkaya, a.g.m., s. 268.

Ahmed Azmi Efendi, ilk gayri resmi karşılamadan sonra, Kral II. Friedrich Wilhelm tarafından kabul edilmiştir. Bu kabul sırasında Azmi, Efendi beraberinde getirdiği hediyelere krala takdim etmiş, Kral II. Friedrich Wilhelm getirilen hediyelerden çok memnun olmuştur.¹¹⁴ Bu görüşmenin yürütülmesine ise eski İstanbul elçisi Diez eşlik etmiştir. Görüşme, daha çok Osmanlı-Rus savaşında Prusya'nın daha önce imzaladığı antlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirip getirmeyeceği üzerine yoğunlaşmıştır. Osmanlıya göre, Prusya bir an önce savaşa dâhil olmalı ve özellikle Osmanlı, Kırım'ı alana kadar savaşa devam etmelidir. Diez, toplantı da Prusya Kralı'nın bu konuda herhangi bir yükümlülüğünün olmadığını söylemiştir. Kral, yapılmış olan ittifak antlaşmasına sadık bir şekilde yükümlülüklerini yerine getirmeye çalıştığından bahsetmiştir. Reichenbach Antlaşması ile Avusturya'yı barışa zorladığını, aynı zamanda Rusya zerine gönderdiği kuvvetlere karşılık arice'nin en iyi kuvvetlerini kendi üzerine yollamak zorunda kaldığını anlatmıştır. Prusya ayrıca, bu savaşda Danimarka'nın tarafsız kalmasını da sağlamış ve İsveç'e para yardımımda bulunarak Rusya'nın bu taraftan sıkıştırılmasına yardımcı olmuştur.¹¹⁵

Prusya'nın almış olduğu tedbirlerin neticesinde arice'nin artık bir barış antlaşması yapması gerekmektedir. Rusya'ya mevcut durumu korumak koşulu ile barış yapmazsa Prusya savaşa dâhil olacaktı, yalnız Prusya'nın Rusya'ya karşı iyi bir şekilde savaşabilmesi için İngiltere'nin Baltık denizine bir Filo göndermesi gerekmektedir. İngiltere, böyle bir yardım gndermeze Prusya'nın Baltık denizine sınır toprakları Rus işgaline karşı savunmasız kalacaktır. Kral, Kırım için ise eğer Osmanlı Devleti, Kırım'ı Ruslardan geri alırsa buranın Osmanlı'da kalması için elinden gelen mücadeleyi göstereceğini, fakat mevcut durumda donaması olmadığı için denizden yardımda bulunamayacağını, kara mesafesinin ise uzaklığının yardımı engellediğini dile getirmiştir. Bu savaş sonunda Kırım'ın Rusların elinde kalması durumunda ise İngiltere ile bir ittifak antlaşması yaparak İstanbul'un güvenliğinin sağlanması için gerekli garantinin sağlanacağını ifade etmiştir.¹¹⁶

¹¹⁴ BOA; HAT. 211/11454.

¹¹⁵ Beydilli, 1790 Osmanlı- Prusya İttifakı, s. 111.

¹¹⁶ Beydilli, 1790 Osmanlı- Prusya İttifakı, s.113.

Friedrich, aynı zamanda Prusya'nın Osmanlı'nın yanında savaşa girdikten sonra Rusya gibi güçlü bir devletin bütün gücünü Prusya üzerine yollamaması için Osmanlı'nın bazı tedbirler alması gerektiğini Azmi Efendiye söylemiştir. Bu tedbirler şunlardır; İlk olarak Osmanlı'nın Nisan ayına kadar en az yüz elli bin kişilik en iyi teçhizatlı birliklerini Tuna nehri kenarına yollaması gerekmektedir. İkinci olarak askerinin başarılı bir şekilde yönetilmesi için Koca Yusuf Paşa'nın sadarete ve serdarlığa getirilmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak Sultan'ın, eski Sultanlar gibi sefere çıkması gerekmektedir. Son olarak ise İsveç ile yapılan ve mali yardımı öngören antlaşmanın, tekrar yürürlüğe konması gerekmektedir.¹¹⁷

Azmi Efendi, Friedrich ile görüşükten sonra 11 Ocak 1792 de Berlin'den ayrılmıştır. Azmi Efendi Saksonya, Bohemya yoluyla Viyana bölgesinden geçmiş burada Viyana elçisi Ebubekir Ratib Efendi ile karşılaşmış ve beraber İstanbul'a dönmüşlerdir. Azmi Efendi, sefaretnamesinde Prusya'nın iç düzeni, halkın yaşantısı, menzildeki haneler, güzergâhtaki haneler hakkına verdiği bilgiler memlekette ıslahat yapmak arzusu içinde olan III. Selim için önemli bir eser olmuştur. Azmi Efendi, sefaretnamesinde Prusya yönetimi hakkında yazdıklarında herkesin tam anlamı ile bir görev üstlendiğini kimsenin gereksiz bir kadro doldurmadığını dile getirmiştir. Prusya sanayisi, ülkedeki emniyet ve Friedrich'in vasiyetnamesini özetlemiş ve Prusya hazinesinin durumu hakkında bilgi vererek Prusya'yı övmüştür. Prusya ordusunun o günkü ki teşkilatı hakkında da bilgiler veren Azim Efendi, Osmanlı ileri gelenlerinin düzenli bir ordunun gerekliliğini farkına varmasını sağlamıştır.¹¹⁸

Ahmed Azmi Efendi, eserinde Prusya ticareti hakkında da bilgiler vermektedir. Prusya'da kahve, şeker, pamuk, ipek yoktur. Bunların dışarıdan geldiği bilinmektedir. Fakat Prusya Devleti, bu ürünleri dışarıdan temin etmesine rağmen kendi akçesinin dışarı gitmemesi için tedbirler almıştır. Azmi Efendi, bu tedbirleri şöyle açıklamıştır:

¹¹⁷ Beydilli, **1790 Osmanlı- Prusya İttifakı**, s. 112.

¹¹⁸ Özkaya, a.g.m., s. 267.

“Berlin’de ve etraf eknafından çuka ve bez ve kemha ve atlas ve kadife diba ve sandal ve fağfür ve sair bu makule emnita ustalar celb ile hevayic memleketten olan eşya nesh ve imal haricinden bir şey getürmeyüb, gelse dahi alenen ve cehren götürenlerden yüzde otuz gümrük ahz ve sırdan götürenlerden malı ile girer ise canib-i miriden zabt olunmak ve memleketlerinde bulunmayan şeyleri teklif ile nev-be-nev tedarike sa’y ikdam edüb hatta Manastır Harcı burks say’y ve gayreti ile birkaç sene zarfında katı vafir harirden senevi karhanelerine yetişecek miktarının yettiğini belirtir.”¹¹⁹

Azmi Efendi’nin belirttiğine göre, yabancı mallar için Prusya büyük bir gümrük vergisi koymuştur. Bu vergi Prusya’da yüzde otuz iken Osmanlı Devletinde da sadece yüzde üçtür. Bu durum, Prusya’da Osmanlı’nın tam aksine yerli sanayisinin kalkınmasına ve büyümesine yardımcı olmaktadır.¹²⁰ Azmi Efendi’nin ifadesine göre, Prusya’nın geliri seksen bin kese akçedir. Kırk beş bin kese asker maaşı, tophane, kale tamiri, cephe ve diğer sefer masrafları için ayrılmıştır. Yirmi üç bin kese kral dairesi, manastırlar, maaşlar, elçiler, köprü yol tamiri, gibi halkın ve genel ihtiyaçlar için ayrılmıştır. Köylerin has, zeamet, tımar ve malikâne şeklinde olmadığını, herkesin kendisine ait toprağı ve evinin olduğunu, ev başına kırk kuruş tarla ve hayvan için ise kırk kuruş vergi verildiğini, şehir kapısından ne içeri girerse girsin vergi alındığını belirtmiştir.¹²¹

1793 yılında kurulmaya başlanan ikamet elçilikleri, üçer seneliğine büyük devletlerin başkentlerine gönderildikleri hesaba katılırsa, Ahmed Azmi Efendi’nin on bir aylık elçiliğı süresi, geçici bir elçilik için gayet uzun bir süredir. Bu durum ikamet elçiliklerinin kapısının açılması açısından da önemlidir.¹²²

¹¹⁹ Ahmed Azmi Efendi, **Sefarname-i Ahmed Azmi**, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1303, s. 52-53.

¹²⁰ Özkaya, a.g.m., s. 269.

¹²¹ Özkaya, a.g.m., s. 270.

¹²² Cezar, a.g.m., s. 4151.

2.3. İlk İkamet Elçiliklerinin Kurulması ve Berlin İlk İkamet Elçisi Giritli Ali Aziz Efendi (1797-1798)

Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerine 18. yüzyılın sonuna kadar sadece gerek gördüğünde elçi göndermiştir. Osmanlı'nın neden böyle bir tercihte bulunduğu, kesin olarak açıklanamamak ile birlikte, bunun devletin yükseliş devrindeki ihtişamından kaynaklandığı bilinmektedir. Oysa Avrupa devletleri çok eski tarihlerden başlamak üzere Osmanlı'nın başkentinde daimi elçilik ya da maslahatgüzarlar bulundurmıştır. Venedik 1454, Lehistan 1475, Rusya 1497, Fransa 1525, Avusturya 1528, İngiltere 1583, Felemenk 1612 'den itibaren İstanbul'da daimi elçilik bulundurmaya başlamıştır. Osmanlı, başka devletlerde böyle bir gelenek olmamasına rağmen gelen elçilerin Osmanlı hududuna girmesi ile birlikte her türlü masrafını karşılamıştır.¹²³ Osmanlı Devleti'nin uyguladığı bu tek taraflı diplomasi, gerileme dönemi ile birlikte devletin çöküşünü hızlandıran bir sorun haline gelmeye başlamıştır. 18. yüzyıldan başlayarak sürekli olmasa da giderek gerilemekte ve çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da daimi elçilik bulundurmaması, taşıyamayacağı bir yük haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti, geçici elçilik faaliyetlerini fevkalade elçilik görevlileri ile çözmeye çalışmıştır. Gönderilen bu fevkalade elçiler, gittikleri ülkelerde dikkatlerini çeken vakaları ve olayları sefaretname şekilde kaleme almışlardır. Fakat dışarıda meydana gelen olayları sadece bu fevkalade gönderilen elçilerin sefaretnamelerinden öğrenmemiştir. Doğuda sınır eyalet valileri, kuzeyde Kırım hanları, batıda özellikle Eflak ve Boğdan voyvodaları, Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Dubrovnik Cumhuriyeti ile Erdel Krallığı bu vazife ile sorumlu olmuştur. Ayrıca ticaret amacı ile Avrupa'da bulunan Osmanlı tacirleri de, dikkatlerini çeken önemli olayları, ülke içerisindeki hareketlilikleri ya da duydukları önemli hadiseleri devlete bildirmiştir. Bunların yanında, 18. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa'da meydana gelen önemli hadiseleri öğrenmek için Divanı Hümayun'da görev alan tercümanlardan da yararlanmıştır. Fenerli Rum beylerinden olan bu tercümanlar, sürekli bir

¹²³ Unat, a.g.e., s. 15.

şekilde İstanbul'da bulunan yabancı elçilerle temas halinde bulunmuştur.¹²⁴ Osmanlı'nın Avrupa ile olan diplomatik münasebetleri, III. Selim'in tahta çıkışına kadar yukarıda belirtilen saydığımız şekilde olağanüstü elçiler ile birlikte diğer unsurların da devreye girmesiyle katılmasıyla devam etmiştir.¹²⁵

1789'da tahta geçen III. Selim ile birlikte artık Avrupa'nın yakından takip edilmesi gerektiğinin ve sadece geçici elçiliklerin yeterli olmadığını farkına varılmıştır. III. Selim'in yetiştirilme tarzı ve Batı'yı yakından tanıma isteği de etkili olmuştur. Babası III. Mustafa döneminde kendisine daha önceki şehzadelerden mahrum edilen bütün imkânlardan faydalanması etkili olmuştur. Fransızca eğitimi aldığı gibi Babası ile birlikte yapılan yenilikleri denetlemek için gezdiği sıralarda Avrupalı uzmanlarca kurulan yeni askeri sistemleri görme imkânına da sahip olmuştur. Bu eğitim ve bilgi birikimi ile birlikte III. Selim, 1793 yılında ilk daimi elçilik faaliyetlerine başlamıştır. III. Selim'in daha tahta çıkmadan önce Fransa kralı ile mektuplaşması, bir Fransız hayranı olarak büyümesi, ilk daimi elçilik faaliyetinin Fransa'ya yönelik olması gerektiği gibi etkiler düşündürülebilir, fakat bu dönemde Fransa'da patlak veren Fransız İhtilalı'nın etkisi ile birlikte ilk daimi elçilik İngiltere Devleti'nde kurulmuştur.¹²⁶

1793 'de Londra'ya gönderilen Yusuf Agâh Efendi ile birlikte ilk ikamet elçilikleri başlamıştır. Yusuf Agâh Efendi'den sonra Avrupa'nın diğer devletlerine gönderilmeye devam eden ikamet elçiliklerinde Yusuf Agâh Efendi'deki usul ve ilklerden yararlanılmıştır.¹²⁷ 1795'de Seyyid Ali Efendi Berlin'e, İbrahim Afif Efendi ise Viyana büyükelçiliğine seçilmiş, ancak İstanbul'daki Fransız elçisi Verninac'ın Bab-ı Ali yönünde yoğun çabaları ile Berlin'e tayin edilen Seyyid Ali Efendi Paris'e, Ali Aziz Efendi

¹²⁴ Ercüment Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Ankara: TKAE, 1968, s. 41.

¹²⁵ Ercüment Kuran, "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç, **Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara: TTK, 1999, s. 55.

¹²⁶ Tuncer, a.g.e., s. 19.

¹²⁷ M. Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim Döneminde Dış Temsilciliklerin Kurulması, Seyfi Kenan (Ed.), İstanbul: İSAM Yayınları., 2010, s. 593. Yusuf Agah Efendi'nin ilk elçilik faaliyetleri için bkz. M. Alaaddin Yalçınkaya, **The First Permanent Ottoman-Turkish Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agâh Efendi to London (1793-1797)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993, Birmingham Üniversitesi.

Berlin'e, İbrahim Afif Efendi de Viyana'ya tayin edilmesine karar verilmiştir.¹²⁸ Bunun yanında Berlin'e gönderilmek için seçilen Ali Aziz Efendi'den önce Mehmed Nail Efendi, Prusya elçiliğine seçilmiş, fakat onun rahatsızlığı sonucunda Ali Aziz Efendi tercih edilmiştir.¹²⁹

Seçilen bu ilk daimi elçiler diğer devletlere karşı devletin çıkarlarını korumak ve geliştirmek, atandığı devlette o devlet ile ilgili her türlü bilgiyi toplamak, bunun yanında gönderen ve kabul eden devlet arasındaki ilişkileri sağlamak gibi görevlerle yükümlü kılınmıştır.¹³⁰

Avrupa'ya göndermek için seçtiği bu daimi elçilere uzun süren yolculukları sırasında yol masraflarını karşılamak üzere ve gittikleri devletlerde geçimlerini sağlamak için memuriyet derecelerine göre yolluk verilmiş ve aylık maaş bağlanmıştır. Bu maaşlar belirlenirken ilk dikkat edilen husus, daha önceki memuriyet dereceleri olmuştur. İşte bu sebepten dolayıdır ki ilk daimi elçilik maaşlarında önemli farklılıklar görülmektedir.¹³¹

Elçiler, sefaretle sırasında gördükleri ve yaşadıklarını anlatan sefaretnameler kaleme almışlardır. Bu sefaretnamelerin bilinen sayısı kırk beştir. 1793 öncesinde yazılmış olan sefaretnameler daha çok gittikleri ülkelerin zengin tarihini ve coğrafi motiflerini anlatan sefaretnameler şeklindedir. Bu eselerde, aynı zamanda elçiliğin ilk gününden başlayarak son gününe kadar duyulan ve görülen her şeyi en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır. Daimi elçilerin üç yıl süreliğine tayin edilmesi ile birlikte bu tarihte yazılmış sefaretnameler daha çok politik ağırlıklı sefaretnameler hiline gelmiştir.¹³²

¹²⁸ Gül Akyılmaz, "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", **Türkler**, Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), XII, Ankara: YTY, 2002, s. 665.

¹²⁹ **BOA; HAT**. 205/ 10689.

¹³⁰ Hadiye Tuncer ve Hüner Tuncer, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnamelere**, Ankara: Ümit Yayınları.,1997, s. 18.

¹³¹ Tuncer, a.g.e., s. 20.

¹³² Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", **Osmanlı**, Güler Eren (Ed.), I, Ankara: YTY, s. 684.

Ali Aziz Efendi, Girit Adası'nın Kandiya şehrinde 1748/1749 yıllarında Girit defterdarı olan tahmişçi Mehmed Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Babası vefat edene kadar iyi bir hayat süren Ali Aziz Efendi, bir müddet daha babasından kalan mirası yedikten sonra maddi güçlükler baş göstermeye başlayınca çözümü İstanbul'la gitmekte bulmuştur. İstanbul'a geldikten sonra Valide Sultan'ın has muhafız alayına girmiştir. Bir müddet burada çalıştıktan sonra Sakız adasına vergi tahsildarı olarak tayin edilmiştir. Daha sonra daha önemli bir görev alarak Belgrat'a emlak satışları memuru olarak görevlendirilmiştir. Bu görevde iki sene büyük bir özveri ve gayret ile çalışan Ali Aziz Efendi, dürüstlüğü ile ün salmış bir kişi olarak Divanı Hümayunda çalışmaya başlamıştır. 1795 yılında Berlin'e bir daimi elçi gönderme karar aldığıında Ali Aziz Efendi bu görev için seçilmiştir. Bu göreve seçilmesinde özellikle Sultan ve diğer yüksek rütbeli devlet adamlarının sevgisini ve güvenini kazanması etkili olmuştur.¹³³

Prusya'ya elçi olarak gitmeden önceki dönemde Ali Aziz Efendi, memuriyetinin yanı sıra, önemli eserler kaleme almıştır. Prusya elçiliğine başlamadan önce İstanbul'da iken en son yazmış olduğu eserini Padişaha sunmuştur. *Hülasatü'l Efkâr* adlı bu risale, devletin içinde bulunduğu siyasi ve içtimai durumu anlatan bir eserdir.¹³⁴

Anadolu Muhasebeciliği payesi ile Berlin elçiliğine atanan Ali Aziz Efendi, 1797 ilkbaharında yola çıkmıştır. Prusya topraklarına girdikten sonra kendisine mihmandar tayin olunmadığı anlaşılmıştır. Ali Aziz Efendi, Breslau yolu ile Varşova'ya vardığı zaman, buradaki Prusya memuru durum hakkında Berlin'e bir yazı göndermiştir. Gönderilen mektuba gelen cevapta, Babiâli'nin talebinden dolayı bu elçi aynen diğer Avrupa elçilerinin tabi olduğu muamelenin uygulanacağı, yani hiçbir surette harcırah ve iâşe ve ibate masraflarının karşılanmasına gerek olmadığı yazmaktadır. Kralın tek yardımcı olacağı nokta, icap ederse şahsi bazı nezaketlere başvurmak sureti ile ikametini ve yola devam etmesini kolaylaştırmaktır.¹³⁵ Aziz Efendi konakladığı otelde iki gün bekledikten

¹³³ H.Ahmed Schmiede, **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre Giritli Ali Aziz Efendi'nin Berlin Sefareti**, İstanbul: TDAV, s. 18.

¹³⁴ Schmiede, **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre**, s. 19.

¹³⁵ Shimiede, **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre**, s. 20.

sonra Prusya devlet makamından bir haber alamayınca, Fransız elçisine başvurmuştur. Fransız elçisi, Ali Aziz Efendi'ye, durumu Prusya başvekiline bildirmesi gerektiğini söylemiştir. Ali Aziz Efendi, durumu başvekile bildirdikten sonra meselenin aslı anlaşılmıştır. Prusya, Ali Aziz Efendi'nin büyükelçi değil orta elçi olarak gönderildiğini düşünerek kendisine mihmandar tayin etmemiştir. Avrupa diplomasi kurallarına göre orta elçiler için mihmandar tayin edilmesine gerek görülmemektedir. Bu yanlışlığın sebep, Prusya'nın İstanbul elçisinin, Berlin'i yanlış bilgilendirmesinden kaynaklandığı daha sonradan anlaşılmıştır.¹³⁶

15 Haziran 1797 günü Aziz Efendi, II. Friedrich Wilhelm'in kabine bakanı Ekselans von Fickenstein tarafından kabul edilmiştir. 17 Haziran 1797 gününde ise II. Friedrich Wilhelm tarafından kabul edilmiştir. Kendisi ve mahiyetindeki hediyeler ile birlikte, İstanbul'dan getirilen resmi alaylı bir askeri bölük arakasından kralın has tavlacısı bir asilzade, peşinde krala ait olup nadide koşum takımları ile süslenmiş bir at getirmiştir. Bunu takiben at sırtında iki Osmanlı, bunların arkasında altı atın çektiği araba gelmekte ve önünde tuttuğu bir yastık üzerinde itimatname ile sefer kâtibi, sonra altı beygirin çektiği krallık ve devlet arabasından sefir kendisi ve tercümanı gelmiştir. Bu merasimde Kralı'nın eski elçisi albay von Zechlin Sefire refakat etmiştir. Arabanın her iki yanında Kralın has iki odacısı yürümüştür. Bunlardan sonra diğer mahiyet erkânı ve sonunda tekrar kralın tavlacısı bir asilzade ve bir bölük asker gelmiştir. Böylece Elçi'nin kabul ve itimatnamesinin takdimi usulden olan teşrifat gerçekleşmiştir. Öğleden sonra Kral II. Friedrich Wilhelm, elçinin kendi ikametgâhında Ephraim Saray'ında ağırlandığını istemiştir.¹³⁷ Ali Aziz Efendi'nin Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm'e sunduğu iki güzel at ve altın eğer takımları Kral tarafından çok büyük bir memnuniyet ile karşılanmış, hediyelerin takdiminden sonra kraliçe tarafından da resmen davet edilerek, elçi şerefine ziyafet verilmiştir.¹³⁸ Bu ziyafetten sonra Aziz Efendi ile Veliht Prens Friedrich ve eşi Kraliçe Luise, özel olarak görüşme istemiştir. Üstelik bu görüşme, genel olarak protokol

¹³⁶ Kuran, a.g.e., s. 41.

¹³⁷ BOA; HAT. 177/ 7815, BOA; HAT. 185/ 8676, H. Ahmed Schmiede, " Prusya Kaynaklarına Göre Ali Aziz Efendi'nin Berlin'e Gelişi, *Türk Edebiyat Dergisi*, (CCXXIV), İstanbul: 1992, s. 40.

¹³⁸ BOA; HAT. 187/ 8839, BOA; HAT. 233/ 12993.

gereği görüşmelerin yapıldığı güzel odada değil de başka bir odada yapılmıştır. Bu görüşme daha çok saray içerisinde meydana gelen çirkin olayların elçiye aktarılması için gerçekleşmiştir.¹³⁹

Bundan sonra Osmanlı elçisine kusur edilmemesi için çok büyük bir özen gösterilmiştir. Ali Aziz Efendi'nin Berlin'e gelişinden vefatına kadar geçen bir buçuk yıl içerisinde büyükelçilik faaliyetleri ile ilgili tatmin edici bir bilgi bulunmamaktadır. Oysa bu dönem Fransızların Mısır'ı işgali ve Osmanlı'nın bu işgale karşı müttefik arayışı içinde olduğu bir dönemdir. Osmanlı'nın dost bildiği Prusya'ya destek için başvurması, bu döneme de gerçekleşmiştir. Fakat Prusya'nın bu ittifaka yanaşmaması, iki devlet arasında soğukluk yaratmıştır. Prusya, kendisinden güçlü olan Fransa'ya karşı Osmanlı'nın yanında savaşa girmek istememiştir. Prusya'nın Fransızların Mısır'daki çıkarmasının başarısız olması durumunda görüşmelerin yeniden ele alınabileceğini bildirmesi, Osmanlı'da üzüntü ile karşılanmıştır.¹⁴⁰ Anlaşıldığı kadarı ile Ali Aziz Efendi'nin elçiliği, iki devletin ilişkilerinin yıprandığı bir döneme rastlamıştır. Bu durum Ali Aziz Efendi'nin 29 Ekim 1798'de ölümünden sonra Prusya'nın tekrar bir daimi elçi gönderilmesi talebinde bulunmamasından da anlaşılmaktadır.¹⁴¹

29 Ekim 1798'de Prusya dış ilişkilerine gelen, dil bilmeyen bir sefir Büyük Elçi Ali Aziz Efendi'nin vefat ettiğini ve her iki tercümanın da hasta olduğunu bildirmiştir. Yapılan incelemede Ali Aziz Efendi'nin ikamet ettiği Ephraim Saray'ında vefat ettiği anlaşılmıştır. Berlin'de çıkan Berlinische Nachrichten gazetesi ise olayı şu şekilde duyurmuştur:

“Burada hanedanı nezdindeki Türk Sefiri Ali Aziz Efendi, sabahleyin henüz tam afiyet üzere iken, dün öğlene doğru kırk dokuz yaşında olmasına rağmen vefat etti. Kendileri Kandiya adasında doğup ilim ve sanatı sadece sevmek ile kalmayıp, bunların gayreti ile bir fil meşgul olan, dolayısı ile memuriyetini şeref ile ifa eden ve herkesin takdirini kazanan biriydi.”

¹³⁹ Smiede, **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre**, s. 24.

¹⁴⁰ BOA; C.HR. 111/ 5523, Schmiede, **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre**, s. 25.

¹⁴¹ A. Tietze, “Ali Aziz Efendi”, **Encyclopédie de l'Islam**, I, s. 403.

Ali Aziz Efendi, 1 Kasım 1798’de Hallesches Tor önlerinde, Rollberg tepesindeki Tempelhof düzlüğünden yerleşik bir defin arazisi alınarak buraya defnedilmiştir. Daha sonra 1866 yılında ilk defnedildiği yerden Sultan Abdülaziz’in izni alınarak Berlin Nuekölln semtindeki yerleşik Columbiadamm’daki Türk Şehitliğine defnedilmiştir.¹⁴²

Ali Aziz Efendi, Berlin’de bulunduğu bir buçuk yıllık dönemde sadece siyasi işler ile ilgilenmemiş, aynı zamanda edebiyat, fesle, astronomi ile uğraşmış ve bazı ilmi sohbetlere katılmıştır. Tasavvufta ve “*ulum-i hikemiye*”de maharetli ve ilim sahibi olduğu söylenen Ali Aziz Efendi, Berlin’de bulunduğu dönem içerisinde bazı âlimler ile sohbetlerde bulunmuştur. Bu sohbetlerde âlimlerin kendisine sorduğu felekiyat, tabiyat gibi sorulara cevaplar verdiği ve bunları bir risale halinde düzenlediği bilinmektedir. Türkçe ve Farsa şiirler yazan Ali Aziz Efendi’nin şiirlerinden Bektaşiliğe meylettği anlaşılmaktadır.¹⁴³ Alman şarkiyatçı F.von Diez ile mektuplaşmış ve doğu ilimleri hakkında kendisine bilgiler vermiştir. Farsça ve Rumca dillerine iyi bir şekilde hâkim olan Ali Aziz Efendi’nin Arapça bilgisi de mevcuttur. F. von Diez ile yaptığı bazı mektuplaşmaları Rumca yazmıştır. Kitaplarının yanı sıra çok sayıda şiir ve hikâye yazan Ali Aziz Efendi özellikle hikâye konusunda kendisinden sonra gelecek olan Namık Kemal, Ahmed Midhat, Recaizade Mahmud Ekrem gibi önemli Türk Edebiyatı’nın ustalarını hikâyelerini etkilemiştir.¹⁴⁴

Aziz Efendi, önemli eserler kaleme almış bir kişidir. Bunlar içerisinde *Muhayyelat* adlı eseri çok okunan eserdir. *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* adı ile (1852-1873) yılları arasında beş defa basılmıştır. O yüzden Aziz Efendi, elçilik görevinden ziyade Muhayyelat sahibi Ali Aziz Efendi olarak tanınmıştır. Bu eser, yazarın adını Hayal olarak verdiği üç büyük hikâyeden meydana gelir. Birinci hayalde Asıl ve Nesil adlı iki şehzadenin olağan üstü mahlûklar arasında geçen hikâyesinden bahsedilir. İkinci Hayal’de ise Lebib adlı bir bezirgânın oğlu olan Cevad’ın hikâyesi anlatılır. Üçüncü Hayal’de ise Şeyh İzzed adlı

¹⁴² Schmiede, a.g.e., s. 27.

¹⁴³ Cavid Baysun, “Aziz Ali Efendi”, **İA**, İstanbul: MEB, 1979, s. 154.

¹⁴⁴ Hayal Zülfikar, “Giritli Ali Aziz Efendi’nin Türk Yenileşme Tarihi İçindeki Yeri”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, XXII, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1984, s. 113-115.

büyük bir mutasarrıfın başından geçen hikâyeleri konu edilir. Bu eser içerisinde bulunan ikinci Hayal, İngiliz yazar E. J. W. Gibb tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Ali Aziz Efendi'nin bir diğer eseri *Varidat* tasavvuf ile ilgili bir eserdir. Bu eserde tasavvuf ile ilgili bazı anlaşılması güç kavramlar Varide başlıklı küçük bölümler ile açıklanır. Bir diğer eseri de *Divan* çoğunluğu tasavvuf şiirlerinden meydana gelen küçük bir divandır.¹⁴⁵

2.4. İlk İkamet Elçiliklerinin Yerine Maslahatgüzarlıkların Atanması İlk Dönem İkamet Elçiliklerinin Sonu

III. Selim'in Avrupa'da daimi elçilikleri kurması genel olarak uygulamaya çalıştığı Nizâm-ı Cedid hareketinin bir parçası olarak Osmanlı'nın diplomasi tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Daha öncesinde yukarıda da belirtildiği gibi farklı yollar kullanılarak Avrupa'daki gelişmelerden haberdar olunmaya çalışılmış, diplomatik ilişkiler ise geçici elçilikler ile yürütmüştür. III. Selim'in başlatmış olduğu bu daimi elçilik faaliyetlerinin de çok başarılı bir hareket olduğu söylenemez. Bu başarısızlığın başlıca sebeplerinden ilki, tayin edilen elçilerin diplomatik açıdan yetersiz oluşlarıdır. Nitekim Fransız elçisi Seyyid Ali Efendi Fransızların Mısır'a yapacağı çıkarmadan Paris'te bulunmasına rağmen hiç haberdar olamamış, durum ancak çıkarma yapıldıktan sonra anlaşılmıştır. Bunda Seyyid Ali Efendi'nin karşısında Talleyrand gibi iyi bir diplomatın olması da etkili olmuştur.¹⁴⁶ İkinci olarak İstanbul'daki üst düzey devlet adamlarının elçi olarak görevlendirilmek istememesidir. Çünkü bu elçilik görevini hem bir sürgün hem de merkezden uzaklaştırma olarak görmekteydiler. Üçüncü olarak ise İlk elçilik faaliyetlerini yürüten kişilerin dil bilmemeleri, beraberlerinde götürdükleri Rum tercümanlara bağımlı olmalarıdır. Rum tercümanların bazıları gittikleri yerlerde Osmanlı aleyhinde çalışmalar yürütmüş ya da elçiyi yanlış bilgilendirmişlerdir. Nitekim Fransız elçisi Seyyid Ali Efendi'nin tercümanı Kodrika, İstanbul'dan gelen gizli talimatları Fransız Hükümetine bildirmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ M. Orhan Okay, "Aziz Ali Efendi", **DİA**, IV, İstanbul: TDVY, 1991, s. 334.

¹⁴⁶ İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri 1789-1802**, Ankara: TTK, 1999, s. 203.

¹⁴⁷ M. Alaaddin Yalçınkaya, "II. Mahmud Dönemi Osmanlı Diplomasisi", **II. Mahmud Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul**, Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti, s. 181.

Elçiler konusundaki bir diğer sorun ise, ilk elçilik faaliyetlerinde bulunan devlet adamlarının buldukları başkentlerde Osmanlı Devleti'ni yeterli şekilde temsil edememeleridir. Diğer taraftan kendilerine gerekli itibar da gösterilmemiştir. Elçilerin merkeze göndermek istedikleri bilgiler, çok geç olarak merkeze ulaşıyor aynı şekilde merkezden elçilere iletmek istenen talimatlarda elçilerin eline çok geç ulaşıyordu.¹⁴⁸ Daimi elçilerin önemli sorunlarından biri de profesyonel bir garantiden yoksul olmalarıdır. Normal olarak elçiler üç yıllığına gönderilmişlerdir, fakat bu süre dolmadan geri çağırılmaları da mümkün olmuştur. Bu olay, onların duygusal olarak etkilenmelerine yol açmıştır. Daimi elçilerin konsolosluklar tarafından desteklenmemesi de başarısızlığın sebepleri arasında gösterilebilir. İlk konsolosluk, Paris'te görev yapan Sait Halet Efendi döneminde, 1803 yılında Marsilya'da açılmıştır.¹⁴⁹

Bu olumsuz durumlara rağmen daimi elçiliklerin faydaları da olmuştur. III. Selim'in daimi elçilikleri kurması ile birlikte, Osmanlı artık Avrupa'da meydana gelen diplomasi usullerini öğrenme imkânına kavuşmuştur. Avrupa'nın gerek kendi aralarındaki gerekse Osmanlı Devleti için uyguladıkları siyasetlerden daha iyi bir şekilde haberdar olmaya başlamıştır. Fakat ilk dönem elçileri, yanlarında götürdükleri Rum tercümanların Osmanlı Devletine ait gizli bilgileri duyurmaları veya İstanbul'u yanlış bilgilendirmeleri gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Fakat elçilerin beraberinde götürdükleri Müslüman memurların yabancı dil öğrenmeye başlamaları, geri dönüklerinde kendilerinden faydalanılmasını sağlamıştır. Bunlar içerisinde en iyi örnek İngiltere elçisi Yusuf Ağâh Efendi'nin mahiyetinde Londra'ya giden ve elçinin sır kâtipliğini yapan Mahmud Raif Efendi gösterilebilir. Mahmud Raif Efendi 1800-18005 yılları arası Reisülküttaplık yapmış ve modernleşme faaliyetlerine katkıda bulunmuştur.¹⁵⁰

Osmanlı, Ali Aziz Efendi'nin ölümünden sonra kethüda kâtibi halifesi rütbesindeki Esad Efendi'yi maslahatgüzar olarak atamıştır. Osmanlı için artık elçi göndermek yerine

¹⁴⁸ Ömer Kürkçüoğlu, "The Adoption and Use of Permanent Diplomacy", **Ottoman Diplomacy**, A Nuri Yurdusev (Ed.), Hampshire: Palgrave Macmillan, 2004, s. 134.

¹⁴⁹ Küçüköğlü, a.g.m., s. 135.

¹⁵⁰ Kuran, a.g.e., s. 65.

maslahatgüzar gönderme dönemi başlamıştır. Berlin’de 1800-1804 yılları arası Mehmed Esad Efendi, maslahatgüzar olarak işleri yürütmüş ve orada vefat etmiştir. Daha sonrasında ise 1804 Yanko Agriopulo Efendi, 1806’da Yani Agriopulo Efendi, elçi sıfatı ile Osmanlı Devletini temsil etmiştir. II. Mahmud’un tekrar hayata geçirdiği daimi elçilikler ile 1838’de Berlin’de elçi olarak Kamil Paşa görev yapmıştır fakat 1839’dan sonra bazen maslahatgüzar bazen elçilik seviyesinde Osmanlı, Berlin’de temsil edilmiştir.¹⁵¹

2.5. II. Mahmud Dönemi Diplomasi Alanındaki Yenilikler

18. yüzyılda artan toprak kayıpları ile birlikte Osmanlı’nın kendisini yeniden düzenlemesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl öncesinde sultanlara ve devlet adamlarına sunulan layihalardan da anlaşıldığı kadarıyla, yeni düzenlemeler konusunda eski yozlaşmış kurumların yeniden işlevsel bir hale getirilmesi yeterli görülmüştür. 19.yüzyıla gelindiğinde artık Avrupa tarzında bir ıslahat yapılması gerektiğinin farkına varılmıştır.¹⁵²

1622 yılından itibaren Sultan Genç Osman ile başlayan, IV. Murat ve Köprülüler Dönemi ile devam eden bu yenileşme girişimleri, Lale Devri’nde III. Ahmed ile farklı bir boyut kazanmıştır. III. Mustafa dönemde dışarıdan uzmanlar getirilmeye başlanmış ve bu uygulama I. Abdülhamid devri’nde de devam etmiştir.¹⁵³ Islahat hareketlerinin III. Selim Devri’nde daha sistematik bir düzene oturtularak sürdürüldüğü görülmektedir. Sultan, birçok alanda yenilik hareketini başlatmış olsa da özellikle askeri alanda Avrupa tarzında bir orduya ihtiyaç olduğuna inanmaktadır.¹⁵⁴

¹⁵¹ Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, Ankara: TTK, 1992, s. 39-43.

¹⁵² Stanford J. Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu’nda geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş, Sultan III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri”, **Türkler**, (Çev. M. Faruk Çakır), Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), XII, Ankara: YTY, 2002, s. 609.

¹⁵³ Gül Akyılmaz, “III. Selim’in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti”, **Türkler**, Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), XII, Ankara: YTY, 2002, s. 660.

¹⁵⁴ Stanford J. Shaw, **Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807**, London: Harvard University Press Cambridge, 1971, s. 167.

Sultan, askeri alanın dışında siyasi, idari, iktisadi, ticari, mali ve diplomasi gibi alanlarda yeniliklere ihtiyaç olduğunu fark etmiştir. Kendi dönemindeki bu yenilikler, *Nizâm-ı Cedid* olarak adlandırılmıştır.¹⁵⁵ Lakin bu yenilik hareketleri, III. Selim'in 1807 yılında tahttan indirilmesi ile sekteye uğramıştır. IV. Mustafa'nın Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahtan indirilmesiyle birlikte yerine geçen II. Mahmud, modernleşme faaliyetlerine daha sistemli bir şekilde devam etmiştir.¹⁵⁶

II. Mahmud, tahta geçtiğinde III. Selim'in modernleşme alanındaki bütün fikirlerine sahip olduğu gibi, III. Selim'in yapmış olduğu bütün hatalardan da çok iyi dersler çıkarmıştır. III. Selim, hiç çocuğu olmadığından dolayı, II. Mahmud'u kendi çocuğu gibi benimseyip büyütülmüştü.¹⁵⁷

II. Mahmud, ilk yıllarında Alemdar Mustafa Paşa'nın gölgesi altında kalmıştır. Daha sonra, özellikle 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte Batı tarzında modernleşme hareketlerine başlamıştır. Bunlardan en önemlileri, özellikle diplomasi alanında olan Tercüme Odası'nın kurulması, Hariciye Nezareti'nin kurulması ve III. Selim döneminde başlatılan daimi elçiliklerin yeniden başlatılmasıdır.¹⁵⁸

II. Mahmud döneminde diplomasi kurumlarının kurulmasında dikkat edilmesi gereken önemli noktalar mevcuttur. Bunlar Tercüme Odası, Hariciye Nezareti, Şehbenderliktir. Bu kurumlar Osmanlı'nın bunalımlı olduğu dönemlerde kurulmuşlardır. Tercüme Odası, Yunan İsyanı sonrası oluşturulmuştur ve 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile önemi daha da artmıştır. Hariciye Nezareti, 1836 yılında Mehmed Ali Paşa isyanının en yoğun olduğu dönemde Reisülküttaplık yerine kurulmuştur. Daimi elçilikler ve Şehbenderlik, 1834 sonrasında Mısır ve Yunan propagandası ile rekabet etmek ve Osmanlı davasını Avrupa'da savunmak için kurulmuştur. II. Mahmud döneminde yürütülen

¹⁵⁵ M. Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", **Türkler**, XII, Ankara; YTY,2002, s. 632.

¹⁵⁶ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Hil Yayınları., 1983, s. 27.

¹⁵⁷ Yılmaz Öztuna, **II. Mahmud**, Ankara; KBY., 1989, s. 30.

¹⁵⁸ Selim Deringil, "II. Mahmud Dönemi Dış Siyaset ve Osmanlı Diplomasisi", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s. 61.

diplomasi, artık sadece savaşları oyalamak için bir araç olarak kullanılmaktan ziyade, devleti kurtarmak için tek ve son koz olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵⁹

1836 yılında Sultan II. Mahmud tarafından günümüzdeki Dışişleri Bakanlığı'nın temelini oluşturan Hariciye Nezareti kurulmuştur. Bu bakanlığın kurulması Osmanlı'nın çağdaşlaşma sürecine önemli katılar sağlamıştır. III. Selim ile başlayan Avrupa'ya daimi elçiliklerin gönderilmesi, Reisülküttap'a bağlı servislerin genişlemesini sağlamıştır. Bu durum, Osmanlı'nın artık yalnızlık politikasından çıkıp Avrupa güçler dengesi içerisinde yer almasını sağlamıştır.¹⁶⁰ 1836'da Reisülküttaplığın kaldırılarak Hariciye Nezaretine dönüştürülmesiyle birlikte son Reisülküttap Mehmed Akif Paşa, ilk Osmanlı Hariciye Nazırı olmuştur. Unvan değişikliği gerçekleşip Hariciye Nezareti kurulduğu zaman yapısal olarak tam anlamı ile işlev kazanmamıştır. Fakat bu Nezaret kurulduktan sonrada müesseseseleşme yönündeki gelişmeler, hızlı bir şekilde devam ettirilmiştir. 1836 Kasım ayında müsteşar makamı kurulmuştur. Yine aynı yıl içersinde Hariciye Nazırlarına müşirlik ve vezaret rütbesi dışında pašalık rütbesi de verilmiştir.¹⁶¹

Reisülküttaplık ve geleneksel özellikler taşıyan kalem teşkilatını modern anlamda bir bakanlık haline sokmak için girişilen reform çalışmaları, Nezaret kurulduktan sonra da devam etmiştir. Bu arada eski bir takım görevler de isim değişikliğine uğramıştır. Reisülküttaplıktan sonra bu kalemin ikinci önemli kişisi olan beylikçilik memuriyeti, evâmir-i âliye kitabetine çevrilirken, beylikçi kîsedarı da evâmir-i âliye müdirine dönüştürülmüştür. Bu Nezaretin en önemli müesseseseleşme adımlarından biri de, kâtiplerin dâhiliye ve hariciye memurları olarak 1837'de ikiye ayrılmasıdır.¹⁶² 1868 yılında Hariciye Nezareti sadaret ile birleştirilip 1871 yılında ise tekrar ayrılmıştır.¹⁶³

¹⁵⁹ Deringil, a.g.m., s. 62.

¹⁶⁰ İsmail Soysal, "Umur-ı Hariciye Nezareti'nin Kurulması 1836", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s. 72.

¹⁶¹ Sevgi Gül Akyılmaz, **Reisülküttap ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. 235.

¹⁶² Akyılmaz, a.g.e., s. 237-239.

¹⁶³ Midhat Sertoğlu, "Tanzimat'a Doğru", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s. 4.

II. Mahmud döneminde reisülküttaplık kalem teşkilatında yapılan ve Hariciye Nezaretinin kurulması üzerine etkili olan ilk radikal reform, Tercüme Odasının kurulmasıdır. Tercüme Odası'nın kurulması ile sonuçlanacak olan gelişmeler zinciri, 1821 yılında başlamıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasını sağlayacak olan Yunan İhtilal'inin patlaması ile birlikte Divan-ı Hümayun'da Rum asıllı tercümanlara karşı bir güvensizlik oluşmaya başlamıştır. Geçmişte yaşanmış olan olaylar da, bu güvensizliğin artmasında etkili olmuştur. 1821 yılında Divan-ı Hümayun tercümanı Costantine Mourouzi'nin görevine son verilip sürgüne gönderilmesiyle birlikte Fenerli Rum ailelerinin Divan-ı Hümayun Tercümanlığı üzerinde sahip oldukları imtiyazlarda sona ermiştir.¹⁶⁴

Tercüme Odası'nın büyümesi ve önem kazanması, 1830'larda başlamıştır. 1832 yılında Osmanlı ordusunun Konya'da Mehmed Ali Paşa'nın birliklerine yenilmesi ile birlikte Rus yardımı karşılığında 1833 yılında Hünkâr İskelesi antlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde Osmanlı için diplomatik meseleler, birinci sırayı teşkil etmektedir. Böyle bir durumda yabancı dil bilen personele duyulan ihtiyaç da önemli ölçüde artmıştır. 8 Temmuz 1833'de İmzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşmasından sonra Tercüme Odası'nın maaşı hatırı sayılır biçimde artmıştır. Aynı yıl içerisinde Oda'ya dil konusunda yetenekli ve devlet hayatında sivrilebilecek gençler alınmaya başlamıştır.¹⁶⁵

Tercüme Odası'nda Sadrazam, Hariciye Nazırı, Elçi gibi üst seviyedeki pek çok yöneticinin yetişmesi, bu Oda'nın adeta bir diplomat okulu gibi çalıştığını göstermektedir. Ancak buradaki bu oluşumun özellikle yapılmadığı, oluşturulmuş olan Tercüme Odası'nın kendi yapısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yani tercüme odası tercüman yetiştirmek için kurulan, fakat Avrupa ile Osmanlı arasında resmi bağlantı noktası olmasından dolayı, modern diplomasi çalışmalarının da öğrenilmesini sağlayan bir kurum halini almıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Sezai Balcı, **Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Tarihi Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2006, s. 82.

¹⁶⁵ Akyılmaz, a.g.e., s. 216.

¹⁶⁶ Uğurhan Karaarslan, **Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babıâli Tercüme Odası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 1999, s. 125.

Bunun yanında Müslüman memurların yabancı dil öğrenerek diplomasi alanında faaliyetlerde bulunmaları sağlanmıştır. Tercüme Odası bu şekilde kısa süre içerisinde amacına ulaşmıştır. Bu durum, hem Tanzimat hem de Tanzimat bürokratlarını yetiştirmek için zemin hazırlamıştır. Nitekim daha sonra Sadrazamlığa kadar çıkacak olan devrin en önemli bürokratlarından olacak olan Ali, Safvet ve Fuad Paşalar bu tercüme odasından yetişmişlerdir.¹⁶⁷

2.6. Karl von Müffling İstanbul'a Gelişi ve Edirne Antlaşmasına Etkisi

1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı'dan kaçan ve Rusya'ya sığınan Yunanlı General Alexander Ipsilantis'in 1821 yılında Osmanlı sınırlarını oluşturan Prut nehrini geçerek Moldavya'ya saldırması ile patlak vermiştir. Ipsilantis, Mora'daki halk ayaklanmasında başarılı olmuş, fakat bu ayaklanmanın Balkanlara yayılmasını sağlayamamıştır. II. Mahmud'un bu isyanı bastırma şekli, Rus Çarı I. Alexander'ın hiç hoşuna gitmemiş ve durumu kaygı verici bulmuştur. Bu kaygı ve endişenin yanında Yunan Patriği V. Gregory'nin idam edilmesi ile birlikte Avrupa'da Osmanlı aleyhine büyük tepki oluşmaya başlamıştır. Bu süreç, Osmanlı-Rus savaşının çıkmasını kaçınılmaz hale getirmiş olsa da Rusya, Avrupa Devletleri'nin onayı alınmadan bu savaşın açılmasını mantıklı bulmamıştır. Bu savaşa özellikle Rusya'nın güçlenmesini kendi çıkarları açısından büyük bir tehdit unsuru alacağına inanan İngiltere ve Avusturya'nın tepki göstereceğini düşünmüştür.¹⁶⁸

Rusya, bu tepkilerden çekindiği için savaş girişiminde bulunamamıştır. Nihayetinde ortak alınan bir karar ile 20 Ekim 1827 yılında Navarin'de Osmanlı Mısır donanması Fransız, İngiliz ve Rus donanması tarafından yakılmış ve böylece Rusya aradığı fırsatı bulmuştur. Osmanlı, Yunan meselesini tamamen bir iç mesele olarak gördüğü için 1817 yılında imzalanan Akkerman Antlaşması'nın hükümsüz olduğunu ve Boğazın Rus

¹⁶⁷ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilatında Reform 1836-1856**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s. 78.

¹⁶⁸ Francis Rawdon Chesney, **The Russo – Turkish Campaigns of 1828 and 1829: with a view of the present state of affairs in the East**, New York: Redfield, 1854, s. 39.

gemilerine kapatıldığını söylemiştir. Rus Çarı, bunu fırsat olarak görmüş, boğazın gemilere kapatılmasıyla 1817 yılında imzalanan Akkerman Antlaşması'nın ortadan kaldırılmasına atıfta bulunarak Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir.¹⁶⁹ 1828 Osmanlı-Rus savaşında, Rusya Osmanlı ile sadece Balkanlarda bir savaş yapmayı düşünmemiş, doğal bir set oluşturan Balkan Dağları'nı aşır İstanbul'u tehdit etmeyi planlamıştır. Fakat Osmanlı, Balkanlarda, özellikle Balkan sıra dağlarının oluşturduğu doğal savunma hattı yanında Şumnu, Silistre, Ruscuk, Varna gibi önemli kalelere sahiptir. Rusya, Kafkasya'dan inerek Osmanlı'nın her anlamda doğudaki en önemli noktalarından olan Erzurum şehrini de işgal etmeyi planlamıştır.¹⁷⁰ Ruslar, 8 Mayıs'ta Prut Nehri'ni aşarak Osmanlı topraklarına saldırmaya başlamıştır. Rumeli yakasında Ağa Hüseyin Paşa, Tuna seraskeri, kaptan-ı derya İzzet Paşa, Varna Muhafızı ve Anadolu yakası eski sadrazamlarından Galip Paşa da, düşmana karşı koymakla görevlendirilmiştir. Rusya, bu ilk saldırılarda İsakçı, Tulçı, Maçın, İbrail ve Hırşova kalelerini almış, fakat Şumnu, Silistre, ve Edrine yolu üzerindeki savunma hattında durmak zorunda kalmıştır.¹⁷¹ Rusların bundan sonraki planı, Silistre'nin kuşatılması, Şumnu'nun gözetim altında tutulması ve Balkan dağlarının aşılarak İstanbul'un tehdit edilmesidir.¹⁷² Silistre'deki kuşatmayı rahatlatmak için harekete geçen Raşit Paşa, 11 Haziranda önemli bir yenilgiye uğramıştır. 21-23 Temmuz günleri kırk bin Rus askeri Balkanları geçmiş ve 20 Ağustos günü Edirne Ruslar tarafından işgal edilmiştir.¹⁷³

Balkanlar üzerinden bu şekilde bir ilerleme gösteren Rusya, Kafkaslar üzerinden de harekete geçmiştir. Kafkaslar'da Anap, Kars, Ahıska ve Erzurum'u işgal etmiş olan Ruslar, bu tarihe kadar doğuda bu kadar ilerleme göstermemiştir.¹⁷⁴ Rusya'nın çok ilerlediğini düşünen Avrupa Devletleri, Rusya'ya baskı yaparak, 14 Eylül 1829 yılında Rusya ile Osmanlı arasında Edirne Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır.

¹⁶⁹ Alexander Bitis, "1828-1829 Türk- Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", **Türkler**, (Çev. Nasuh Uslu), Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), XII, Ankara: YTY, 2002, s. 703.

¹⁷⁰ Chesney, a.g.e., s. 43., Ayrıntılı bilgi için bkz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı- Rus Harbi 1828-1829**, III, (V), Ankara: Gelenkurmay Basımevi, 1978.

¹⁷¹ Karal, a.g.e., s. 120.

¹⁷² Rıza Seyfi, **Bir Milletın Bir İmparatorluk ile Savaşı, 1828-1828 Türk Rus Harbi İngiliz Zabiti James Brown'un Hatıratından**, İstanbul: Kanaat Kitapevi, 1940, s. 59.

¹⁷³ Bitis, a.g.m.,s. 710

¹⁷⁴ Öztuna, a.g.e., s. 92.

Osmanlı-Rus savaşı sırasında Prusya ve Fransa'daki genel yargı, Osmanlı'nın bu savaşta başarılı olma şansının çok düşük olduğu yönündedir. Fakat Osmanlı, topraklarını sonuna kadar savunur ise Rusya'nın önemli bir askeri kayıp vereceği düşünülüyordu. İki devletin de ortak kanaati, Rusya bu savaşı kati bir şekilde lehinde bitirmek istiyorsa Balkan Dağları'nı aşip İstanbul'a yürümeliydi. Savaş başlamadan önce Rusya Çariçesi, Prusya'yı ziyaret edeceğini bildirmiş, fakat beraberinde Çar'ın da ona eşlik etmesi, Prusya için bir sürpriz olmuştur. Bu ziyaretin asıl amacı, Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'in oğlu Prens Wilhelm ile Çariçe'nin yeğeni Sace Weimer'in evlilikleridir. Çariçe, bu evlilik yolu ile Prusya Kralı'nın desteğini kazanmak istemiştir. Böylece bu savaşta Prusya'nın Osmanlı'nın yanında olmasını engelleyecek ve Batı Rusya'da bekleyen kuvvetlerini Tuna'da devam eden savaşa dâhil edebilecektir.¹⁷⁵ Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm, Çariçe'ye bu savaştan kaçınması gerektiğini bildirmiştir. Friedrich göre Rusya, bu savaşta birkaç onurlu başarıdan sonra daha fazla ileriye gitmekten çekinmelidir. Bunu nedeni olarak, daha fazla ilerlemesinin İngiltere ve Avusturya'nın tepkisine yol açacağını ileri sürmüştür. Çariçe, Friedrich'in söylediklerinin mantıklı olduğunun farkına varmış ve oluşabilecek barış görüşmelerine sadece Prusya'nın arabuluculuğunu kabul etmiştir. Bundan dolayı Friedrich Wilhelm, iki devlet arasında arabuluculuk görüşmeleri yapmak için Prusya Subayı Karl von Müffling'i özel izinle İstanbul'a göndermiştir.¹⁷⁶ Müffling'e göre, daha önce İstanbul'a bu savaşı barış ile sonuçlandırmak için pek çok elçi gönderilmiş, fakat başarılı olunamamıştır. Bu başarısızlıkların en büyük sebebi askeri bilgilerinin yetersizliği ile Sultan'ı barışa ikna edememelerinden kaynaklanmaktadır. Prusya, ilk defa Osmanlıya fevkalade sıfatı ile bir askeri elçi göndermiştir. Müffling, Sultan ile bizzat görüşmeye çalışacak, ayrıca devam eden savaştaki Rusya ve Osmanlı askeri şartları hakkında da detaylı bilgi verecektir. Makul ve mantıklı bir barışın Osmanlıya olan kazançlarından bahsederek Sultan'ı bu barış konusunda ikna etmeye çalışacaktır. Müffling, her ne kadar Osmanlı Sultanlarının askeri elçileri kabul etmediklerini bilse de, II. Mahmud'un askeri bir karaktere sahip olması ve aynı zamanda elçinin Prusya gibi dost bir ülkeden gönderilmesi

¹⁷⁵ Baron Müffling, *Narrative of My Missions to Constantinople and St. Petersburg in The Years 1828-1830*, London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1855, s. 4-6.

¹⁷⁶ Müffling, a.g.e., s. 9.

sebebiyle kabul edeceği düşüncesindedir.¹⁷⁷ Müffling, kendisine verilen görevi kabul ederek hemen harekete geçer. Yol güzergâhı olarak Napoli üzerinden İzmir'e oradan da İstanbul'a geçmeyi planlamıştır. Rusların elinde bulunan Odesa üzerinden İstanbul'a geçmeyi planlamamış, çünkü görüşmelerde bunun olumsuz etkisinin olacağını düşünmüştür. Müffling, ilk önce Napoli'ye oradan da bir Napoli savaş gemisiyle birlikte İzmir'e geçmiştir. İzmir'e geldiği zaman Rusların Balkan dağlarını geçtiğini doğudan ise Erzurum'a ulaştığını haber almıştır. Müffling, bu bilgiler ile oluşturmak istediği barış ortamını daha kolay sağlanacağını düşünür. Hiç vakit kaybetmeden, İzmir'den İstanbul'a hareket eden Müffling, İstanbul'da bulunan Royer'e Reis Efendiyle hemen bir görüşme ayarlamasını ve Osmanlı ordusu hakkında bir rapor hazırlamasını istemiştir.

Müffling, İstanbul'a ulaşmaya çalışırken Fransız elçisi Guilleminat, Rus ve Osmanlı savaşında Fransa arabuluculuğuyla bir barış yapılması için çalışmalara çoktan başlamıştır. Fransız elçisi Guilleminat, Müffling'den önce Reis Efendi ile görüşmüş ve yapılacak bir barış görüşmesinde Fransa'nın arabulucu olması gerektiğini Reis Efendi'ye bildirmiştir.¹⁷⁸ Müffling'in İstanbul'a gelişine kadar İstanbul'da barış görüşmeleri devam etmiştir. Müffling, İstanbul'a gelir gelmez hemen Reis Efendiyle görüşmek istemiş, bunda Fransa'nın Osmanlı'ya daha yakın olması ve barış arabuluculuk edebilecek bir devlet konumunda olması etkili olmuştur. Reis Efendi, Müffling'i gayri resmi bir şekilde Aynalıkavak Kasrı'nda kabul etmiştir. Reis Efendi ile görüşme ayarlandıktan sonra kendisinin ne maksatla burada olduğunu bildiren Müffling, direkt olarak Sultanla görüşmek, bu olmaz ise eşit rütbede biriyle görüşmek istediğini bildirmiştir. Müffling'in görüşmek istediği diğer kişi, Husrev Paşadır.¹⁷⁹ Husrev Paşa, barış yanlısı bir kişi olmanın yanında Sultan II. Mahmud'un sırdaşı konumundadır. Müffling, Reis Efendi ile görüşmesi sırasında savaşın gereksizliğinden bahsederken Rusya'nın batıdan Balkanları geçmiş olmasının yanında doğudan da Erzurum'a kadar ilerlemiş olduklarını, bu durumun Osmanlı için geri dönülmez sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Müffling, a.g.e., s. 10.

¹⁷⁸ Müffling, a.g.e., s. 27-31.

¹⁷⁹ BOA; HAT. 1207/ 47305.

¹⁸⁰ BOA; HAT. 1204/ 42727.

Reis Efendi, mevcut şartlar altında barış yapılmasının imkânsız olduğunu ancak eski antlaşma koşullarına göre bir barışın yapılabileceğini Müffling'e iletmiştir. Müffling, Rusya adına herhangi bir barış görüşmesi için yetkisinin olmadığını, sadece karşılıklı oluşabilecek bir barış ortamı yaratmaya çalıştığını bildirmiştir. Müffling fevkalade bir elçinin Rusya'ya gönderilerek barış için Osmanlı'nın bir adım atması gerektiğini, bu durumun Rusya'yı zor durumda bırakarak savaşı devam ettirmesi halinde Prusya ve Avrupa'nın Osmanlı'nın yanında yer alacağını Reis Efendi'ye iletmiştir. Reis Efendi Sultan'ın kendisine böyle bir yetki vermediğini ve İstanbul'u savunmak için kırk bin askerin hazır olduğunu söylemiştir.¹⁸¹

Müffling, Reis Efendi ile aralarında geçen bu konuşmadan sonra İngiltere elçisi Robert Gordon ile savaşın durumu ve barış ortamının oluşturulabilmesi hakkında görüşmüştür. İngiliz elçi, Osmanlı ordusunun Rus ordusuna karşı koyamayacağını, eğer bir barış yapılmaz ise Rusların İstanbul'u işgal edeceğini, bu durumun bütün Avrupa'yı büyük bir savaşa sürükleyeceğini Müffling'e söylemiştir. Müffling, Osmanlı'nın Rusya'ya bir barış elçisi göndermesi gerektiğini İngiliz elçi Gordon'a da söylemiştir. Bu fikir mantıklı bulan Gordon ile Müffling, bu görüş anlaşmıştır. Daha sonra Fransız elçi Guilleminat ile görüşen Müffling, aynı öneriyi ona da iletterek onun da onayını almıştır.¹⁸² Müffling, bu iki elçinin de onayını aldıktan sonra Osmanlı'yı Rusya'ya barış görüşmeleri için bir elçi göndermesi konusunda ikna etmeye çalışır. Bu esnada İngiliz elçi Gordon, durum hakkında sürekli Müffling'den bilgi almak istemiştir. Bu durumun sebebi ise, İngiltere'nin Osmanlı ile gizli bir antlaşma yapması, ikili antlaşma gereği eğer Rusya İstanbul'a girerse İngiltere Osmanlı'nın yanında müttefiki Rusya'ya savaş ilan edecek olmasıdır.¹⁸³ Müffling, bir Avrupalı arkadaşının sayesinde Sultan'a doğrudan ulaşabileceği bir kanal bulmuştur. Zira Reis Efendi ile yaptığı toplantılarda fikir ayrılığı oluşmuştur. Sultan ile arasındaki iletişimi sağlayan arkadaşı Sulta'nın Müffling'in tekrar Reis Efendi ile görüşmesi gerektiğini söylemiştir. Sultan, Müffling'e Reis Efendi'ye sunduğun fikri kabul etmezse onu kovmaya

¹⁸¹ Müffling, a.g.e., s. 45-54.

¹⁸² Müffling, a.g.e., s. 59-60.

¹⁸³ Müffling, a.g.e., s.63.

hazır olduğunu iletmiştir. Reis Efendi ile tekrar görüşen Müffling, bu sefer Reis Efendi'den isteklerinin yerine geleceği cevabını almıştır.¹⁸⁴

Erzurum ve Edirne'den gelen haberler ile birlikte Reis Efendi, barış görüşmelerinin bir an önce başlamasını Müffling'e kararlı bir şekilde bildirmiştir. Reis Efendi ile birlikte Müffling, İngiliz ve Fransız elçilerinin bulunduğu bir toplantı tertip etmiştir. Müffling herkesin ortak bir görüşte olduğunu ve biran önce barış görüşmelerinin başlaması gerektiğini söylemiştir. Elçiler, Osmanlı'nın bu barış görüşmelerini en iyi şartlarda imzalayabilmesi için ellerinden geleni yapacaklarını Reis Efendi'ye bildirmişlerdir. Reis Efendi, barış şartlarının iyileştirilmesini istemiştir. Ayrıca verilecek savaş tazminatı ile toprak kayıplarının halkın tepkisini çekeceğini bildiğinden antlaşmada yer almak istememiştir. Müffling'in bu sebeple barış görüşmeleri için Halil Paşa ile beraberinde Rum tercüman Arrioropolo ismini diğer Avrupa elçilerine iletmesi ile birlikte bu isimler kabul edilmiştir.¹⁸⁵ Müffling ile yapılan görüşmeler neticesinde antlaşmanın düzenlenmesi haberi geldikten sonra tazminat maddesinin uygulanması için İstanbul'dan Petersburg'a namey-i hümayun ile miralay gibi bir memur gönderilmesi gerektiği kararına varılmıştır.¹⁸⁶

Bu antlaşma şartları Osmanlılar için ağır olsa da Müffling, bu antlaşmanın Osmanlılar açısından daha iyi şartlar altında imzalanabilmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda Osmanlı menfaatleri için Fransa ve İngiltere elçileri ile görüştüğü gibi Rusya elçisi ile de görüşerek Osmanlı'nın bu savaştan daha fazla toprak kaybı yaşamadan antlaşma imzalayabilmesini sağlamıştır.¹⁸⁷

2.7. Kamil Paşa'nın Berlin Elçiliği ve Faaliyetleri (1837-1839)

III. Selim döneminde genel olarak modernleşme için başlatılan reform hareketleri Osmanlı modernleşmesi için de en önemli noktayı temsil etmektedir. III. Selim'in

¹⁸⁴ Müffling, a.g.e., s.64-75.

¹⁸⁵ Müffling, a.g.e., s. 91-101.

¹⁸⁶ BOA; HAT. 1068/ 43752 B.

¹⁸⁷ BOA; HAT. 949/ 40824 F.

Avrupa'ya açtığı daimi elçilik uygulaması 1821'de Mora'da meydana gelen Rum isyanına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra ise sonlandırılmıştır. Daimi elçilerin yerine atanan Maslahatgözarların bu dönemde Rum olması ve devlete yanlış bilgiler göndermesi ayrıca devletin gizli bilgilerini açığa çıkarmaları sebebi ile II. Mahmud tarafından azledilmişleridir. Bu alanda görülen verimsizlik ve yetersizlik daha önce de bahsettiğimiz gibi birçok sebebe dayanmaktadır. Ancak III. Selim'in başlatmış olduğu bu yenilik hareketi, hem Müslüman elemanların yetişmesi için bir zemin hazırlamış hem de Avrupa diploması alanındaki usul ve kaideler hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. III. Selim'in açmış olduğu bu reform yolunu hiç ara vermeden devam ettirmek isteyen II. Mahmud, saltanatının ilk yıllarında bazı sorunlardan dolayı bunu pek başaramamış, fakat saltanatının son yıllarında önemli modernleşme hareketlerine imza atmıştır.¹⁸⁸

Bunlar içerisinde en önemlilerinden biri ise, II. Mahmud'un 1834 yılında Avrupa'da tekrar daimi elçilikler açmaya karar vermesidir. Bu kararla kırk yıl önce III. Selim'in başlatmış olduğu daimi elçilik açma faaliyetlerinin daha sağlam bir temel üzerine oturtulmuş olduğu da önemli bir gerçektir. Çünkü daha önce de bahsettiğimiz gibi 1821'de kurulmuş olan Tercüme Odası 1833'de önemli adımlar atılarak geliştirilmiş ve böylece devlete ihanet etmeyecek yabancı dil bilen Müslüman memurların sayısı artmaya başlamıştır.¹⁸⁹ Bunun yanında bir diğer önemli modernleşme adımı da, hiç şüphe yok ki Reisülküttaplık makamının 1835 yılında Hariciye Nezaretine dönüştürülmesidir.¹⁹⁰

II. Mahmud tarafından 1821 yılında kapatılmış olan daimi elçilikler, 1834 yılında tekrar açılmış ve günümüze kadar kesintisiz olarak gelmiştir. Ancak 19. yüzyıldaki Osmanlı'nın en büyük düşmanı olan Rusya'ya daimi elçilik faaliyeti ancak 1853 Kırım Savaşı sonrasında 1857 yılında açılmıştır. Siyasi, Ticari ve Sosyal görevleri olan elçilerin, Osmanlı'nın batıya uyum sağlamasında önemli katkıları olmuştur. İlk dönem başlayan elçiliklerde Yusuf Ağâh Efendi ve daha sonra İsmail Ferruh Efendi İngiltere, Seyyid Ali

¹⁸⁸ Girgin, a.g.e., s. 45.

¹⁸⁹ Carter V. Findley, **Bureaucratic Reform In The Ottoman Empire The Sublime Porte 1789-1922**, Princeton: Princeton University, 1980, s. 133-136.

¹⁹⁰ Findley, a.g.e., s. 139.

Efendi, Halet Efendi ve Muhib Efendi Fransa, İbrahim Afif Efendi Avusturya ve Ali Aziz Efendi Prusya elçiliği yapmıştır. 1834'den 1841'e kadar süren yeniden kuruluş safhasında Mustafa Reşid Paşa ve Nuri Efendi Paris ve Londra, Ahmed Fethi Paşa Paris, Sarım ve Şekib Efendiler Londra, Sadık Rıfat Paşa Viyana ve Mehmed Kamil Paşa Berlin'e gönderilerek ile ikinci dönem daimi elçilik vazifelerine başlamışlardır.¹⁹¹

Kurulmuş olan bu ikinci dönem daimi elçilikler, sadece diplomatik faaliyetler ile de ilgilenmemiş aynı zamanda Osmanlı Askeri yapısının modernleşmesi için buldukları ülkelerde antlaşmalar yaparak Osmanlıya askeri uzmanlar yollamışlardır. Paris Daimi elçisi Mustafa Reşid Bey, 1835 yılında Fransa'dan üç öğretmen subay yolladığı gibi, Londra elçisi Nuri Efendi de Osmanlıya öğretmen subaylar gönderilmesi hususunda bir antlaşmaya varmıştır. Bu antlaşma neticesinde Captain Du Plat ve Colonel Considine adlı iki subayı 1837'de İngiltere'den Osmanlıya gelmiştir. Daha sonra bunları Walker, Legard, Massie, ve Foote adında dört deniz subayı takip etmiştir. Bu askeri uzmanların yanında Batıdan sivil uzmanlar da getirilmeye başlanmıştı. 1838 yılında Viyana'da daimi elçilik yapan Sadık Rıfat Paşa vasıtasıyla Avusturyalı Dr. Bernard, Dr. Neuner ve Eczacı Hoffmann'ın Osmanlı hizmetine alınması sağlanmıştır. Osmanlı Elçilerinin Avrupa hükümetlerine yapmış olduğu başvurular sonunda bir takım iyi sonuçların oluşması da sağlanmış, 1835 yılında İngiltere Woolwich Kraliyet Harp Akademisine Halil, İbrahim, Selim, Tahir, Mahmud Efendiler kabul edilmiştir.¹⁹²

Osmanlı Ahmed Resmi Efendi'yi Berlin'e ilk elçi olarak göndermiştir. 1763 yılında İstanbul'dan yola çıkan Ahmed Resmi Efendi, Osmanlı himayesindeki Lehliere teminat vermek için Romanya Lehistan yolu üzerinden Berlin'e gitmiş ve orada Büyük Friedrich Wilhelm ile görüşmüştür.¹⁹³

¹⁹¹ Sinan Kunalp, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", **Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara; TTK, 1999, s. 119-126.

¹⁹² Ercüment Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü", **VI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara: TTK, 1967, s. 493,494.

¹⁹³ Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, s. 81-83.

Geçici diplomatik ilişkilerin olduğu dönemde Prusya'ya elçi olarak gönderilen bir diğer kişi Ahmed Azmi Efendi'dir. Bu elçinin gönderiliş amacı ise bu tarihte Osmanlı ile Rusya arasında önemli bir savaşın devam etmekte olması ve Prusya ile imza edilen ittifak antlaşması gereği Prusya'nın da savaşa dâhil olması gerektiği hakkındadır. Bu gerekliliği Prusya'ya bildirilmekle görevlendirilmiştir.¹⁹⁴ III. Selim'in 1789'da tahta geçmesi ile birlikte daimi elçilik faaliyetleri başlamış ve Berlin'e bir elçi göndermeye karar verilmiştir. Daha önce detaylıca bahsedildiği gibi devlet ricali tarafından güvenilirliği ve çalışkanlığı ile bilinen Giritli Ali Aziz Efendi Berlin elçiliği ile görevlendirilmiştir. 1797 Haziran Başlarında Berlin'e varan Ali Aziz Efendi burada vazife süresi olan üç yılı doldurmadan ani bir şekilde vefat etmiştir. Ali Aziz Efendi'den sonra Osmanlı 1821 yılına kadar maslahatgüzarlıklar gönderilerek Berlin'de temsil edilmiştir.¹⁹⁵

II. Mahmud döneminde 1834 yılında daimi elçiliklerin tekrar başlatılmasıyla birlikte Berlin'e de bir daimi elçi gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁹⁶ Prusya Devleti'nin bir dar'ül harb devleti olması sebebiyle diğer Avrupa devletlerine gönderilen elçilerin seçimlerinde gösterilen hassasiyet bu elçi seçiminde de gösterilmiştir. Serasker Paşa, Fethi Paşa ve Nazır Paşa'nın aralarında gerçekleştirilen müzakerelerden sonra Lağımcı I. Alay Miralay Kamil Paşa'nın elçiliğe münasip olduğu kararı verilmiştir. Burada dikkat etmemiz gereken önemli bir husus da, Kamil Paşa'nın sahip olacağı payedir. Çünkü İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya gönderilen elçilerin büyükelçilik payesiyle gönderilmesi düşünülmüştür. Fakat Prusya'nın diğer devletlerindeki elçilerin murahhas orta elçi payesinde olması sebebi ile Kamil Paşa'nın da bu şekilde Berlin'e gönderilmesi istenmiştir. Bu nedenle Kamil Paşa fevkalade murahhas orta elçi sıfatı ile Berlin'e gönderilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Kemal Beydilli, **1790 Osmanlı Prusya İttifakı**, s. 107-111.

¹⁹⁵ Schmiede, **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre** s. 18-21.

¹⁹⁶ **BOA; HAT.** 1208/ 47358.

¹⁹⁷ Betül Demir, **II. Mahmud Devrin'de Berlin Sefarethanesinin Yeniden Açılması ve Elçi Olarak Atanan Kamil Paşa'nın Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakın Çağ Tarihi, 2000, s. 17-22.

1859'da vefat ettiği bilinen Kamil Paşa, Musevi mühtedilerinden Arif Ağa'nın oğlu ve Müşavir Semih Paşa'nın babasıdır. Enderun'da yetişmiş, Avrupa'da mühendislik okumuştur. Miralay rütbesiyle Mühimmat-ı Harbiye livasına tayin edilmiş, Berlin orta elçiliği, Belgrat muhafızlığı, Bosna valiliği yaptıktan sonra nazır olmuştur. Bir süre Meclis-i Vala üyeliği, ticaret nazırlığı ve Londra elçiliğinde bulunmuştur. Ayrıca Seraskerlik, Rumeli müfettişliği, Cidde, Halep, İzmir valilikleri de yapmıştır.¹⁹⁸ Berlin Sefiri olarak tayin edilen Kamil Paşa Belgrat yolu üzerinden Berlin'e doğru hareket etmiş, bu güzergâhtaki hayvan ve yiyecek ihtiyaçları da iyi bir şekilde karşılanmıştır.¹⁹⁹

1838 Nisan ayında sırkatibi Rahmi Efendi ve tercümanları ile birlikte Berlin'e ulaşmıştır. Kamil Paşa Berlin'e geldikten sonra kalabileceği münasip bir konak aramış, fakat Rus Çarı'nın Berlin'de bulunması sebebi ile uygun bir yer bulamamıştır. Bu nedenle Rus Çarı Berlin'den ayrılana kadar Berlin dışından bir yer tutulmuştur. Prusya Hariciye Nazırı Warter ile gayri resmi olarak görüşmüş, daha sonra Prusya'nın Mabeynci-i Ula ve Baş bakanı Vikin İştabin ile bir araya gelmiştir. Kamil Paşa, Kralın huzuruna 2 Mayıs'ta çıkmıştır. Bu merasimde Kamil Paşa, beraberinde getirdiği hediyeleri takdim ettikten sonra Kral tarafından çok iyi karşılanmış, daha sonra Berlin'e yarım saat mesafede olan Charlottenburg sarayını Kral ile birlikte gezmiştir.²⁰⁰

Kamil Paşa, 2 Mayıs günü Kralın huzuruna kabul edilmiş ve itimatnamesini sunmuş ve ertesi gün Kraliyet ailesi ile görüşmüştür. Kamil Paşa'nın sefaretinden çok memnun kalan Kral, bu sefaret ile iki devlet arasındaki ilişkilerin daha güçlü olacağını ifade etmiştir. 1837'de fevkalade murahhas orta elçi olarak Berlin'e gönderilen Kamil Paşa'nın görev süresi, 1839 Ağustos tarihinde son bulmuştur. Kendisi mahiyetinde bulunan Rahmi Efendi'yi maslahatgüzar olarak bıraktıktan sonra 10 Ağustos 1839 yılında Berlin'den ayrılmıştır.²⁰¹

¹⁹⁸ Demir, a.g.e., s. 23.

¹⁹⁹ BOA; C. HR. 112/5582.

²⁰⁰ BOA; HAT. 1183/ 46700 M.

²⁰¹ Demir, a.g.e., s.25.

Kamil Paşa, Berlin’de bulunduğu bu kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti’ne Askeri meseleler ile ilgili bilgilerin yanında, Belçika ve Felemenk Devletleri hakkında; Fransız, İngiliz, Macar, İspanya, Rusya hakkında; ayrıca Mısır sorunu hakkında İstanbul’u bilgilendirmiştir. Berlin’e yakın yerlerde gerçekleştirilen askeri manevraların seyredilmesi de Kamil Paşa’nın görevleri arasında olup, bu bilgiler askeri alanda yeni şeyler öğrenilmesini sağlamıştır. Kamil Paşa, Felemenk ve Belçika arasında meydana gelen toprak sorunları hakkında da İstanbul’u bilgilendirmiştir. II. Mahmud dönemin en büyük sorunlarından olan Mısır meselesi, Kamil Paşa tarafından Berlin’de yakından takip edilmiş ve gerekli bilgiler en kısa süre içerisinde merkeze ulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler içerisinde dikkat çekenlerden bir tanesi, Kurye adlı Fransız gazetesinde Mehmed Ali Paşa’nın Arabistan için asker toplamak üzere Kandiye Adası’na geçeceği ve İbrahim Paşa’nın da Halep’ten Dimyat’a gitmiş olduğu ve bu arada Donanma’yı Hümayun’un ise Akdeniz’e çıkmak üzere hazırlandığı haberidir.²⁰²

Bu dönemde özellikle Osmanlı ile Prusya arasındaki münasebetlerin temel konusu ofisierler meselesidir. Prusya’dan gelen bu askeri uzmanlar, Osmanlı ordusunun düzenlenmesinde önemli katkılar göstermiştir. Bu meselenin yanında Kamil Paşa, Prusya’da meydana gelen dâhili ve harici olaylar hakkında da İstanbul’u bilgilendirmiştir. Bu olaylar içerisinde en dikkat çekicilerden biri, genel bir mecliste Prusya, Rusya Hannover ve Württemberg krallıkları birlikte ortak bir toplantıda yapmaktadır. Württemberg Krallığının Rusya ile akrabalığı bulunmakta, diğer taraftan Hannover Krallığı’nın da İngiltere’ye yakınlığı bilinmektedir. Bu iki krallık genel olarak bu meclislerde birbirleri ile sürekli münakaşa içerisinde bulunmuşlardır. Bu en ufak bilginin bile merkeze ulaştırılması önemlidir. Zira II. Mahmud döneminde Rusya ile ilgili olan münasebetler son derece önemli olup bu ülkeye karşı önemli bir denge siyaseti uygulanmaya çalışılmıştır. Rusya’nın Avrupa siyasetinde attığı her adım, bu dönemde Osmanlı için çok büyük önem arz etmekteydi. Kamil Paşa Berlin’de bulunduğu süre içerisinde Rusya’nın Avrupa’da yapmış olduğu faaliyetler hakkında bilgi vermiştir. Bu

²⁰² Demir, a.g.e., s. 92.

bilgiler içerisinde özellikle Kamil Paşa'nın elçiliği döneminde Berlin'de bulunan Çar ve Çariçe'nin Prusya ve İsveç ile olan ilişkileri önem arz etmektedir. Prusya nezdinde itibar gören Rusya, eskiden beri düşman olduğu İsveç ile de iyi ilişkiler kurmaya başladığı Kamil Paşa tarafından İstanbul'a iletilmiştir. Bu arada Rus Çarı ve Çariçesi Berlin'de bulunurken Prusya Magdeburg'da büyük bir askeri tatbikat yapmış, Rus Çarı ve Çariçe'si de bu tatbikatı takip etmişlerdir. Kamil Paşa, Berlin'de Rus elçisi ile de görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerin bir tanesinde Berlin'de çıkan bir gazetede Osmanlı'nın İngiltere ile bir ticaret antlaşması yaptığı yazmaktadır. Bu Antlaşmanın gerçek olup olmadığını Kamil Paşa'dan öğrenmek isteyen Rus elçisine Kamil Paşa, olayın abartıldığını, fakat Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın elçi olarak Londra'ya gitmesi ile böyle bir antlaşmanın yapılmış olabileceğini bildirmiştir.²⁰³

Bu gelişmeler, Osmanlı'nın artık eskisi gibi Avrupa siyasetinden uzak kalmadığı ve bilakis, Avrupa'da meydana gelen her türlü gelişmeyi yakından takip ettiğini gösterir. Osmanlı Devleti, yaşanan gelişmeler neticesinde kendisine bir siyaset belirlemiş ve dönemin yapısına göre kendi çıkarları doğrusunda Avrupalı Devletler ile ittifaklar kurmuştur. Bu ittifaklar sürecinde Prusya, her zaman önemli bir güç ve denge aracı olarak karşımıza çıkar. Osmanlıyla ilişkilerini sürekli olarak aktif tutmaya çalışan Prusya, Osmanlı Devleti nezdinde itibarını arttırmaya çalışmıştır.

²⁰³ Demir, a.g.e., s. 93-116.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NİZAM-I CEDİD'DEN TANZİMAT'A OSMANLI DEVLETİNDE Kİ PRUSYALI SİVİL VE ASKERİ UZMANLAR

3.1. Prusyalı Tıp Uzmanları

Modern tıp eğitimi veren Tıbhane-i Amire'nin kuruluşu Osmanlı'nın en önemli askeri birliği olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla başlamıştır. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasıyla birlikte bütün ihtiyaçlarının, ordunun iyi bir duruma gelmesi için karşılanması istenmiştir. Yeni kurulmuş olan bu ordunun her tertibine hekim tayin edilirken büyük sorunlar ile karşılaşmıştır. Aynı zamanda orduya tayin edilen hekimlerin yeterli bilgiye sahip olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Sultan, sadrazam hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ile görüşerek 26 Aralık 1826 tarihinde Tıbhane-i Amire'nin kurulmasına karar vermiştir. Bu kararın alınmasından sonra nihayet 14 Mart 1827'de Tıbhane-i Âmire açılmıştır.²⁰⁴ Tıbhane-i Amire açıldıktan sonra buraya seçilen öğrenciler, askeriye'nin acemilerinden veya dışarıdan yaşı geçmemiş kabiliyetli, kırk gençten oluşmaktadır. Seçilen bu öğrenciler, 1833 yılına kadar Sınıf-ı Rabi ve Sınıf-ı Salis şeklinde ayrılan sınıflarda eğitimlerine devam etmişlerdir. 1833 yılında ise Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, Sınıf-ı Evvel'in açılması için şartların artık müsait olduğunu ve açılması gerektiğini Sultana iletmiştir. Açılması düşünülen bu sınıfta tıp biliminin yanında fizik, kimya ve botanik bilimleri de okutulacaktır.²⁰⁵

Tıbhane-i Amire, 1838 yılına gelene kadar yukarıda bahsedilen şekildeki programında büyük değişiklikler olmadan eğitime devam etmiştir. 1838 yılından itibaren Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak Galatasaray'daki Enderun Ağaları binasında Fransızca yapılmaya başlanan dersler, 1848 yılında bu binanın yanmasına kadar devam

²⁰⁴ Hüsrev Hatemi ve Ayten Altıntaş, **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları**, İstanbul: Global Publishing, 2006, s. 57.

²⁰⁵ Hatemi ve Altıntaş, a.g.e., s. 62.

etmiştir. Buradan mezun olanların eğitim düzeyi Viyana Tıp fakültesinde derece yapabilecek kadar iyi düzeye ulaşmıştı.²⁰⁶

Viyana'dan gelen Karl Bernard, Jacob Neuner, Siegmund Spitzer gibi Avusturyalı ve Alman asıllı hekimler tarafından yönetilen bu ilk modern tıbbiyenin tesisi, Osmanlı tıbbi alanının modernleşmesinde son derece önemli bir rol oynamıştır. Genç yaştaki ölümüne kadar Bernard, bu modern tıbbiyenin yöneticiliğini yapmış, dâhiliye ve cerrahi alanında dersler vermiştir.²⁰⁷ İdari ve ilmi alandaki üstün başarıları ile Askeri Tıbbiye'ye hakiki bir fakülte kişiliği kazandıran Bernard, bu arada dört önemli kitap yazmış, bu çalışmalarından dolayı Sultan Abdülmecit tarafından kendisine İftihar Nişanı verilmiştir. Bernard 2 Kasım 1844 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Beyoğlu'ndaki Santa Maria İtalyan Katolik Kilisesinde gömülmüştür.²⁰⁸

Aslında Prusya ile Osmanlı arasındaki tıbbi ilişkiler, 1789 yılında başlamıştır. Sultan III. Selim, tahta geçtikten sonra bir grup yüksek öğretim öğrencisinin tıp eğitimi için Berlin'e, diğer bir grubun ise Paris ve Viyana'ya gönderilmesine karar vermiştir. Bu doğrudan başlayan tıbbi ilişkiler dolaylı yollar ile de, 12. yüzyılda kadar dayanmaktadır. Büyük Türk hekimi İbni Sina'nın, Gerhard von Gremona tarafından Latinceye çevrilen eseri, Batı tıbbında yeni bir bakış açısı doğmasını sağlamıştır. İbni Sinan'nın eseri, bir ders kitabı olarak Avrupa ülkelerinde 17. yüzyıla kadar okutulduğu gibi Prusya'daki Tıp Fakültelerinde de bu kitaptan yararlanılmıştır.²⁰⁹

II. Mahmud'un 1827 yılında açtığı Tıbhane-i Amire, 1838 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak Galatasaray'daki Enderun Ağaları binasında eğitimine devam etmiştir. Viyana'dan gelen Avusturyalı Bernard J. Neuner, Sigmund Spitzer gibi Prusya

²⁰⁶ Hatemi ve Altıntaş, a.g.e., s. 71.

²⁰⁷ Arslan Terzioğlu, "XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyıl başında Tesisi Edilen Osmanlı Hastanelerinde Alman Tesirleri", **Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, İstanbul: 1981, s. 25.

²⁰⁸ Arslan Terzioğlu, "Türkiye'de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneysel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri", **Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, İstanbul: 1981, s. 137.

²⁰⁹ Sadi Irmak, "Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri", **Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, İstanbul: 1981, s. 19.

asıllı hekimler tarafından yönetilen bu ilk modern tıbbiye okulu, Osmanlı'da tıp alanında önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. II. Mahmud döneminde ve ondan sonraki dönemlerde görev alan Prusyalı: Jacop Anton Neuner (1806-1842), Karl Ambros (1808-1844), Sigmund Spitzer (1813-1894), Lorenz Rigler (1815-1913), George Deycke (1865-1938), Julius Wieting (1868-1922) gibi değerli insanların Osmanlı da modern tıbbin gelişmesinde emeği çoktur.²¹⁰

Tıbbi alanda istihdam edilenlere ilaveten, 1835-1839 yılları arasında askeri uzman ve müşavir olarak Osmanlı'da bulunmuş olan ve bu dönemlerde eşine yazdığı mektupların önem arz ettiği sonradan anlaşılınca toplanarak bir kitap haline getirilmiş olan Helmuth von Moltke de vardır. Moltke kaleme aldığı bu mektuplarda 1837 yılındaki Osmanlı'da meydana gelen büyük veba salgını hakkında önemli bilgiler vermektedir. Moltke, dönemin sağlık sorunları hakkında verdiği bilgilerin yanında bu salgın için alınması gereken önlemler için de Sultan II. Mahmud ile görüşmeler yapmıştır.²¹¹ Moltke, mektuplarının birinde veba salgını hakkındaki gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Veba salgını hakkında bilgi verecek olursak, vebalılar ile ve özellikle vebalıların kullandıkları elbiseler ve kullandığı eşyalar ile temas halinde olunması bu hastalığın bulaşmasına sebep olmaktadır. İstanbul'da çeyrek asırdan beri görülen en şiddetli veba salgının şehrin en kalabalık yerlerinin yanında banliyölerde de, gezdiğim hastanelerde ölen veya ölmek üzere olan vebalıları ziyaret ettiğim halde, kendime göre aldığım koruyucu tedbirler, kendimi bu hastalıktan koruduğuma inanıyorum. Bu hastalığa karşı en tesirli ilaç temizliktir. Her defasına eve dönüşümde baştan aşağı bütün elbiselerimi çıkarıp çamaşırlarımı değiştiriyorum. Elbiseleri açık pencerede asılı kalarak sabah kadar havalandırdım. Bu basit temizlik kuralları ile Vebadan koruma sağlayacağı Beyoğlu'ndaki yabancıların vebadan daha az ölmeleri ile anlaşılabilir. Bu hastalığın yaygın olduğu yerlerde çok ciddi temizlik tedbirleri alınması gerekir. Bütün eşyalar,

²¹⁰ Bedi N. Şehsuvaroğlu, “ Anadolu Türk Tıbbının Batılılaşmasında Alman Hekimlerinin Etkisi XIX. Yüzyıl Başında Süre Gelen Etkileri” **Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, İstanbul: 1981, s. 24.

²¹¹ Heinrich Röhrich, “Helmuth Carl Bernhard Graf Von Moltke'nin Türkiye Seyahati Anılarından Tıbbi Dair Olanlar”, **Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, İstanbul: 1981, s. 23.

elbiseler yakılması gerekir. Duvarlar yeniden boyanmalı tahta döşemeler yıkanıp yeniden cilalanmalıdır.”²¹²

Veba hastalığını 1894’de R. Koch’un öğrencisi Shibasaburo Kitasato (1852-1931) tarafından keşfedilip, fare piresi aracılığı ile yayıldığı açıklandığında Moltke’nin bu veba salgınından kurtulmak ve korunmak için yaptığı açıklamalarında ne kadar haklı olduğu görülmüştür.

3.2. Asâkir-i Mansûre-i Muhâmmediye’de Çalışmak Üzere Avrupa’dan Gelen Uzmanların Faaliyetleri

Osmanlı, kuruluşundan 17. yüzyılın son çeyreğine kadar, sürekli şekilde doğu ve batı yönünde bir genişleme göstermiştir. Batı karşısında siyasi ve ekonomik üstünlüğe ulaştığı gibi askeri alanda da çok güçlü bir konuma gelmiştir. Osmanlı’nın bu güçlü konumu uzun süre devam etmiş, Girit Adası’nın fethi sırasında (1645-1669) ilk defa ordu zorlanmaya başlamıştır.²¹³ 1699 yılında imzaladığı Karlofça Antlaşması ile birlikte ise artık Batı’nın üstünlüğü kabul edilmeye başlanmış ve modernleşme için ıslahat faaliyetlerine girişilmiştir. İlk ıslahat faaliyetleri, sadece mali ve askeri alanla kısıtlı kalmış olup genele yayılamamış, dönemim devlet adamları ya da padişahların hayatları ile sınırlı kalmıştır. İlk ıslahat faaliyetlerinin sadece askeri alanda düşünülmesi, Osmanlı’nın bu batı tekniğiyle savaş meydanlarında etkili olmasını sağlamıştır. Bunun yanında diğer alanlarda hala Batı’nın gerisinde kalındığı kabul edilmiyor ve bu alanlarda ıslahat yapmanın gerekli olmadığı düşünülüyordu.²¹⁴ Batı model alınarak yapılan askeri modernleşme çabaları askeri, uzmanların getirilmesiyle başlamıştır. Bunların içinde 1729’da Osmanlı hizmetine girmiş olan gerçek adı Claude–Alexandre Comte de Bonneval olan Humbaracı Ahmed Paşa da vardır.²¹⁵

²¹² Helmuth Von Moltke, **Türkiye’deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar 1835-1839**, (Çev. Hayrullah Örs), Ankara: TTK, 1960, s. 87.

²¹³ Mustafa Kaçar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlaması”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, İstanbul: İÜY, s. 209.

²¹⁴ Ebubekir Sofuoğlu, **Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet**, İstanbul: Gökkuşbu, 2004, s. 55.

²¹⁵ Niyazi Berkes, **The Development of Secularism in Turkey**, London: Hurst & Company, 1998, s. 47.

1734'de Osmanlı, Üsküdar'da batı tarzında yeni bir öğretim merkezi olan Hendesehane'yi açmış, Ahmed Paşa'yı Humbaracı başı rütbesi ile burada görevlendirmiştir. 1759 yılında ise Sütluçe yakınlarındaki Karaağaç'ta bulunan ve daha önce Yeniçerilerin baskıları ile kapatılan Hendesehane yeniden açılmıştır.²¹⁶ 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-i Humayun açılmış, bu okulun açılmasında Macar asıllı Fransız vatandaşı olan Baron de Tott'un önemli katkıları olmuştur. Baron de Tott'a İngiliz Mustafa olarak bilinen İskoçyalı Campbell da yardımcı olmuştur.²¹⁷

III. Selim, 1789'da tahta çıktığı zaman modernleşme faaliyetlerine devam edeceğini belli etmiştir. 1794 yılında kurulan Nizâm-ı Cedid ordusunda çok sayıda yabancı uzman çalışmıştır. III. Selim 1807 yılında tahttan indirilip Sultan II. Mahmud'un tahta geçtiği 1808 yılından 1826 yılına kadar modern bir ordu kurma girişimi başarısız olmuştur. Bu duruma şüphesiz ki III. Selim'in girişmiş olduğu Nizâm-ı Cedid hareketi ve sonrasında yaşadıkları ile Alemdar Mustafa Paşa'nın Sekban-ı Cedid ordusunu kurduktan sonra Yeniçeriler tarafından katledilmeleri etkili olmuştur.²¹⁸ Yeniçerilerin itaatsiz davranışları, 16 Haziran 1826 tarihinde devletin ileri gelenleriyle yapılan şura toplantısında Yeniçeri Ocağı'nın tamamen kaldırılmasına karar verilmesi ile sonuçlanmıştır. Kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla talimli bir ordu kurulacağı ilan edilmiştir.²¹⁹ Hızlı bir şekilde kurulmuş olan bu ordunun ilk baştaki asker ihtiyacı, eski talim görmemiş askerlerden sağlanmıştır. Bu talimsiz askerlerin yetiştirilmesinde bir diğer sorun ise bunları eğitecek düzeyde subayların olmamasıdır. Bu eksiklik, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan Türk ve Arap subaylar istenerek giderilmeye çalışılmıştır. Bunda halkın ve ulemanın yeni kurulmuş orduda yabancı uzman kullanılarak tepki oluşmasının istenmemesi etkili olmuştur.²²⁰

²¹⁶ Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, London: Oxford University Press, 1961, s. 49.

²¹⁷ Lewis, a.g.e., s. 51.

²¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları**, I, Ankara: TTK, 1988, s. 523,524.

²¹⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatında...**, s. 669,670.

²²⁰ Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: 1983, E Yayınları., s. 51. Ahmed Cevdet, **Tarih-i Cevdet**, XII, İstanbul, 1309, s. 200.

II. Mahmud, devleti bu savunmasız durumdan kurtarmak ve aynı zamanda kurduğu yeni düzeni sağlam temeller üzerine oturtmak için yüksek bir harp okulu ile tıp okulu kurduğu gibi, Avrupa ülkelerine modern harp sanatını öğrenmeleri için de öğrenciler göndermiştir.²²¹ Viyana ve Berlin'e gönderilen bu öğrenciler, gitmeden önce rütbelerine göre birer nişan ile ödüllendirilir, bütün masrafları daha önceden belirlenerek karşılanırdı.²²²

Bir taraftan Avrupa'ya öğrenciler gönderen II. Mahmud, diğer taraftan kendi valisi olan ve bulunduğu eyalette Fransız uzmanların yardımları ile modern bir ordu kurmuş olan Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa, elinde yeterince yetişmiş uzmanın olmadığını bahane göstererek II. Mahmud'un bu isteğini geri çevirmiştir.²²³ II. Mahmud, bu durum karşısında kendisinden önceki sultanların yaptığı gibi bu uzman ihtiyacını Batı devletlerinden karşılamak zorunda kalmıştır. Bu döneme kadar batı devletleri içerisinde Osmanlı'nın askeri uzman ihtiyacını karşılayan Fransa'nın, özellikle Fransız İhtilalı'ndan sonra Mısır'ı işgal etmesi, Yunan isyanında isyancılara destek olması ve Mehmet Ali Paşa sorununun Mehmet Ali Paşa'dan yana tavır takınması gibi sebeplerle Osmanlı Devleti'ni, yabancı uzman konusunda farklı ülkelerden talepte bulunmaya itmiştir. Diğer taraftan İngiltere ise bu dönemde Yunan hayranlığının yoğun bir şekilde yaşandığı bir ülke konumundadır. Bu sebepten dolayı Osmanlı İngiltere'den askeri uzman talep etmek konusunda uzak durmaya çalışmış, fakat İngiltere Osmanlı'daki nüfuzunu kaybetmemek için bazı Osmanlı Harp Okulu öğrencilerini Woolwich'e²²⁴ kabul ederken, İngiltere'den de Osmanlı ordusunu düzenlemek için subay gönderilmiştir. Daha sonra İngiltere, bir deniz heyeti göndermiş, fakat bu gurup da orduda istenilen başarıyı gösterememiştir.²²⁵

²²¹ Karal, a.g.e., s. 151.

²²² **BOA; HAT.** 637/ 31405.

²²³ Karal, a.g.e, s. 152.

²²⁴ Woolwich kraliyet harp akademisi 1741 yılında kuruldu. Bu akademinin açılma amacı iyi subaylar ve topçu birlikleri yetiştirmektir. 1796 'dan 1805 yılına kadar daha büyük bir bina inşa edilip faaliyetlere devam edildi.

²²⁵ Lewis, a.g.e.,s. 82.

Osmanlı'nın yeni kurulmuş olan ordusunda yabancı subay alacağını duyurması ile bireysel olarak da çok sayıda Osmanlı'ya uzman da başvurmuştur. Fakat gelen bu subaylara Osmanlı'nın çok az maaş vermesi ve daha önce kendi ülkelerindeki ordularda buldukları konum dikkate alınırca, düşük bir rütbe ya da görevde çalışmalarının istenmesi yeterli sayıda subayın istihdam edilmesini engellemiştir. Örneğin daha önce Fransız ordusunda görev yapmış olan, katıldığı savaşlarda bir gözünü ve kolunu kaybetmiş olan General Kont Hulot yeni kurulmuş orduya kumandan olarak hizmet etmek isterken kendisine sadece talim hocalığı teklif edilmesine çok kızmış ve ülkesine geri dönmüştür.²²⁶

Avrupa'nın değişik ülkelerinden Osmanlı ordusunda görev yapmak için gelenler, bu dönemde ağırlıklı olarak İtalyanlardır. Bunda kendi ülkelerindeki siyasi gelişmelerin etkisi çok yoğundur. İtalyan toprakları üzerinde Osmanlı ile en eski temaslarda bulunmuş ülkelerden olan Venedik, yenilenme döneminde Milano ile birlikte Avusturya topraklarına dâhil edilmiştir. İtalya devletleri, bu yenilenme dönemin verdiği baskılardan kurtulmak ve siyasal birliğini sağlayabilmek için 1820'den başlayarak 1830 ve 1848 ihtilalleri içerisinde birçok ayaklanmaya girişmiştir. Geçici başarılarla ulaşan ihtilalciler, istedikleri sonuçları alamayınca ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır.²²⁷

Ülkelerini terk eden bu askeri uzmanların bir kısmı, Osmanlı'ya gelmiştir. Bunlardan bir tanesi olan Çavuş Gailard, Napolyon ile birlikte Mısır seferinde bulunmuş ve daha sonra Müslümanlığı seçerek Hurşid adını almış Sardunyalı bir askerdir. Kendisi 1827 yılında Kaptan-ı Derya olarak görev yapan Husrev Paşa'nın isteği üzerine bir deniz piyadesi taburu kurmuştur. Yüzbaşı Calosso (Rüstem Paşa) bu gelen İtalyan uzmanlar arasında en önemlilerindedir. Husrev Paşa'nın seraskerliği döneminin hemen başında Osmanlı hizmetine girmiş olan Calosso'dan süvari sınıfını Fransız modeline göre eğitmesi istenmiştir.²²⁸ II. Mahmud, Calosso'ya daima yakınlık göstermiştir. Kendisine hiçbir Hıristiyan'a verilmeyen Muharrem törenlerine katılma hakkı verilmiştir. II. Mahmud'un

²²⁶ Ahmet Yaramış, **Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin Kurulması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002, s. 145.

²²⁷ Şerafettin Turan, "II. Mahmud'un Refomlarında İtalyan Etkisi ve Katkısı", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s. 115.

²²⁸ Turan, a.g. m., s. 118.

saltanatı boyunca görev yapmış olan ve özellikle yetiştirdiği süvari birliğinin Rus savaşında başarı göstermesiyle değeri artmış olan Calosso, Sultan'ın ölümünün ardından II. Abdülmecit'in tahta geçmesi ile birlikte emekli olmuştur.²²⁹

3.3. Prusyalı Helmuth von Moltke'nin Osmanlı Ordusunda İstihdamı

Osmanlı ile Prusya arasındaki dostluk ilişkileri daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi 1718 Pasarofça Barış görüşmelerine kadar dayanır. Bu tarihten sonra devam eden dostluk ilişkileri, 1761 Ticaret Antlaşması ile önemli bir sürece girmiştir. 1790 Osmanlı-Prusya ittifakı ile Osmanlı ilk defa bir Avrupa Devletiyle ittifak yapmıştır. Bu tarihten sonra yoğun bir şekilde devam eden ilişkiler, özellikle 1806'da Napolyon'un Prusya'yı yenerek barışa zorlamasıyla ikinci, hatta üçüncü plana düşmüştür. Ancak iki devlet arasındaki ilişkiler, Napolyon'un koalisyon savaşlarında yenilgisinden sonra yeniden canlanmaya başlamıştır.²³⁰ 30 Nisan 1814'de yapılan antlaşmalarla Fransa 1792'deki sınırlarına geri çekilmiş, Avrupa haritasının yeniden şekillendirilmesi için Viyana Kongresi'nin düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu kongrede Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere ile Fransa arasında antlaşmalar imzalanmıştır.²³¹

II. Mahmud'un tahta geçtiğinden beri tek düşüncesi, modern bir ordu kurmaktır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte istediği modern orduyu kurmak için önünde herhangi bir engel kalmamıştır.²³² Avrupa devletleri içerisinde kendisinden bu askeri modernleşme konusunda yardım istenebilecek ilk devlet, Prusya olarak gözükmektedir. Prusya, bu dönemde Osmanlı'ya karşı doğal bir sınır oluşturmadığı gibi 1756-1763 yılları arasında meydana gelen Yedi Yıl Savaşlarından güçlenerek çıkması ve Osmanlı'nın bu dönemdeki en büyük düşmanlarından olan Rusya ve Avusturya'ya karşı mücadele etmesi, bu yardımın Prusya'dan istenmesinde etkili olmuştur. Bunların yanında

²²⁹ Turan, a.g.m., s. 119.

²³⁰ Odile Moreau, "Osmanlı İmparatorluğunda Alman Askeri Misyonları", **Osmanlı**, II, Gül Eren (Ed.), Ankara: YTY, s. 335.

²³¹ **BOA; HAT**. 1131/ 45089 D, **BOA; HAT**. 45549 B, Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara: TTK, 1997, s. 73.

²³² Moreau, a.g.m., s. 335.

1828-1829 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı lehinde arabuluculuk yapması, 1830'da başlayan ve giderek uluslar arası bir sorun haline gelen Mısır meselesinde Osmanlı lehinde taraf olması, Prusya'nın Osmanlı gözündeki değerini artmasını sağlamıştır.²³³

Osmanlı ve Prusya arasında askeri uzman yardımları, Helmut von Moltke döneminden önce başlamıştır. Bundan daha öncesinde ise Albay von Goetze 1789-1793 tarihleri arasında Osmanlı kara ordusunu Prusya sistemine göre düzenlemekle görevlendirilmiştir. Tümgeneral Knobelsdorff 1790-1805 tarihleri arasında Osmanlıda bulunmuş ve özellikle 1790 Osmanlı Prusya ittifakının imzalanmasında önemli katlıları olmuştur.²³⁴

Helmut von Moltke, Danimarkalı bir generalin oğlu olarak 26 Ekim 1800 yılında Mecklenburg Prahin'de doğmuş ve 24 Nisan 1891'de Berlin'de vefat etmiştir. Askeri eğitimini Kopenhag Kadet okulunda yapan Moltke, daha sonra Danimarka askeri hizmetine girerek 1819'da Subay olmuştur. 1822 yılında Prusya hizmetine giren Moltke, burada kurmay olmuştur. Osmanlıda görev almadan önce de Yüzbaşılığa yükselmiştir. 1835 ve 1839 yılları arasında Osmanlıda çalışmış olan Helmut von Moltke, Osmanlı ve Prusya arasında I. Dünya harbine kadar gidecek olan dostluğun temellerini de atmıştır. 1840 yılında Prusya hizmetine geri dönen Moltke, 1845-1850 yılları arasında Yarbay rütbesi ile Mecklenburg'ta kolordu reisi olarak çalışmıştır. Daha sonra ise III. Friedrich Wilhelm'in başyaveri olmuştur. 1857'de ise genelkurmaylığa tayin edilmiştir. 1864'de Danimarka savaşında başkomutan, 1866'da Avusturya ve 1870'de Fransa'ya karşı yapılan savaşlarda genelkurmay başkanı konumundadır. 1888'de 80 yaşında iken Almanya müdafaa başkanlığına atanmış ve ölümüne kadar bu görevi yürütmüştür.²³⁵

²³³ Veli Yılmaz, **1. Dünya Harbinde Türk –Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 1993, s. 22.

²³⁴ Yılmaz, a.g.e., s. 34.

²³⁵ W. Von Dünheim, "Feldmareşal Moltke'nin Şark Gezisi", (Çev. Selçuk Ünlü), **Erdem: Ankara Kültür Merkezi Dergisi**, II, (V), Ankara: 1986, s. 555.

Helmut von Moltke'nin Osmanlı'da görev almaya başlaması da bir tesadüf üzerine olmuştur. Gençlik yıllarında seyahat etmeyi çok seven Moltke, arkadaşı Bergh ile birlikte tatillerini geçirmek üzere Viyana, Peşte, Bükreş, Rusçuk, Şumnu ve Edirne üzerinden, o zaman için çok yorucu olan uzun bir yolculuktan sonra 23 Kasım 1835'de İstanbul'a gelmiştir.²³⁶ Osmanlı topraklarında birkaç hafta kalmayı planlayan Moltke ve arkadaşı, daha sonra Yunanistan ve İtalya üzerinden 1836 ortalarında tekrar Berlin'e dönmeyi planlamıştır. Fakat İstanbul'da bulunan Prusya elçisi Kont Königsmarck tarafından Serasker Mehmet Husrev Paşa ile tanıştırılmış ve beraberini de Serasker Husrev Paşa, kendisinden, özellikle II. Mahmud'un ilgilendiği Prusya askeri sistemi ve redif teşkilatı hakkında bilgi almak istemiştir. Husrev Paşa, bu genç subayın daha önce Osmanlı'ya gelen uzmanlardan farklı olduğunu ve iyi bir eğitime sahip olduğunu hemen anlamıştır. Prusya elçisi aracılığı ile Moltke'nin seyahatini ertelemesini ve kendisine daha uzun izin verilmesi için Sultan'ın ricasını Kral'a ulaştırmasını rica etmiştir. Prusya Kralı, Moltke'nin Prusya Devleti'nden aldığı maaşın da karşılanması koşuluyla üç aylık bir ek izin verilmesini kabul etmiştir.²³⁷

Alınan bu izinler ile birlikte artık Moltke, Osmanlı ordusu adına çalışmak için İstanbul'da kalmıştır. Moltke, hatıratında İstanbul'da bulunduğu zaman Ramazan Ayına denk geldiği için akşama kadar fazla bir iş yapılmadığını, bütün işlerin akşamdan yapıldığını anlatmıştır. Bu durumdan faydalanmak isteyen Moltke, gündüzleri sürekli gezmiş ve İstanbul'u tanımaya çalışmıştır. Gezilerini daha çok Beyoğlu sokaklarına gerçekleştiren Moltke, bu gezilerinde dikkatini en çok birbirinden çeşitli yiyecek ve meyvelerin çektiğini yazmıştır. Galata Kulesi'ne çıktıktan sonra İstanbul'a olan hayranlığı bir kat daha artan Moltke, burada yazdığı mektuplarında İstanbul'u tasvir etmeye başlamıştır. Sultan Ahmet Cami ve Ayasofya'nın güzelliklerinden bahseden Moltke, şehrin büyüklüğü ve ihtişamı karşısında adeta hayran kalmıştır.²³⁸

²³⁶ Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Atomisi; Türkiye'de Prusya- Alman Askeri Heyetleri 1835-1919**, (Çev. Fahri Çeliker), Ankara: Gelenkurmay Basımevi, 1985, s. 9.

²³⁷ Wallach, a.g.e., s. 10.

²³⁸ Moltke, a.g.e., s. 15.

Moltke, eserinde sadece İstanbul hakkında tasvirler yapıp bizi aydınlatmak ile kalmamış, aynı zamanda dönemin sultandan sonra en güçlü kişisi olan Husrev Paşa hakkında da bilgiler vermiştir. Seksen yaşına yakın olmasına rağmen Husrev Paşa'nın çok dinamik bir yapıya sahip olduğunu, Osmanlı sarayında olup bitenden anında haberi olduğu gibi yenilik karşıtı kimselere karşı aşırı derecede sert olduğunu yazmıştır. Husrev Paşa'dan sadece askeri alanda değil, ticari alanda da habersiz faaliyet yürütülemediğini, böyle bir iş yapmak isteyen kişinin Husrev Paşa'ya önemli miktarda para ödemesi gerektiğini belirtmiştir.²³⁹ Moltke'nin Sultan II. Mahmud hakkındaki düşünceleri de buna benzer şekildedir. Büyük bir harbin arifesinde kendi ordusunu mahveden yirmi bin Yeniçeri'nin boynunu vurduran ve sarıklarını bizzat mezar taşlarına diktiren Sultan'ın, çevresindeki kişilere karşı son derece nazik, samimi, rahat, mizah dolu ve lütfkâr olduğundan söz etmiştir.²⁴⁰

Osmanlı Paşaları, yabancılar karşısında güvenilir, samimi, rahat beyler olup; fakat dıştan bakıldığı zaman gazete haberlerinin tasvir ettiği gibi, kan döken canavarlara bezemediklerini, peşin hükümler ile gelen yabancıların, mutlaka hayal kırıklığına uğrayacaklarını yazmıştır.²⁴¹

Sultan II. Mahmud, bu yeni Prusyalı subayın yeniden oluşturduğu modern orduyu düzene sokacağına inanmıştır. Sultan, Moltke'yi huzuruna kabul ederek kendisinin İstanbul'da kalmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Moltke, Sultan'ın bu konuşması ile birlikte söyleyecek bir şey bulamamış, sadece önünde eğilmiştir. Bu toplantıda Protokol kâtibi Vassaf Efdendi bir adım öne çıkarak Osmanlı'da adet olan Nişanı, Moltke'ye uzatmış kendisine yardımcı olan tercümana da bir takım hediyeler takdim edilmiştir.²⁴²

²³⁹ Moltke, a.g.e., s. 22.

²⁴⁰ Dünheim, a.g.m., s. 558.

²⁴¹ Dünheim, a.g.m., s. 559.

²⁴² Lothar Maier, "Reformwille und Beharrung. Das Osmanische Reich 1835-1839 aus der sicht Helmuth Von Moltke", **Südosteuropa in der Wahrnehmung der Deutschen Öffentlichkeit**, München, s. 43-51.

3.3.1. Helmut von Moltke'nin İstanbul'a Gelişi ve İlk Faaliyetleri

Moltke, Osmanlı ordusunda önemli görevler üstlenmiş ve çalışmaları takdir kazanmıştır. Bunlar içersinde Moltke'nin 2 Nisan 1836'da Çanakkale Boğazı'na yapmış olduğu çalışmalar önemlidir. Moltke, hatıratında Avusturya vapuru ile İstanbul'dan ayrıldığını ve Boğazdaki kuvvetli akıntı ile birlikte hızlı bir şekilde Çanakkale Boğazı'na geldiğini belirtmiştir. II. Mahmud'un, Moltke'yi özellikle Çanakkale Boğazı'nda görevlendirmesinin sebebi, 1807'de İngiliz donanmasının bu bölgede herhangi bir müdahale ile karşılaşmadan başkent İstanbul'a ulaşmış olmasıdır. Böyle bir olayın bir daha gerçekleşmesini istemeyen II. Mahmud, Moltke'den burada bulunan kale, top ve tabyaları yeniden düzenlemesini istemiştir.²⁴³

Moltke'den Çanakkale'deki görevinden sonra İstanbul'un suyolları sorunu ile ilgilenmesi istenmiştir. 1836 yazında İstanbul'da çok kurak bir yaz yaşanmış, aynı zamanda Haliç'in kuzey tarafındaki semtler çok genişlemiş olması sebebi ile eski suyollarının verdiği su artık bu semtler için yetersiz olmaya başlamıştır. II. Mahmud, Moltke'den alınması gereken tedbirler hakkında bilgi istemiştir. İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan bentlere yeni birkaç bent daha mı eklenmesi gerekiyordu, yoksa mevcut bentler genişletilmeli miydi? Bu ve benzeri konu hakkında bilgi istenmiştir. Moltke, yapmış olduğu inceleme sonrasında yeni bent açılmasından ziyade mevcut bentlerin güçlendirilmesini daha mantıklı görmüştür. Suyolları çalışmasında yanında görevlendirilen bina emini bentlerin genişletilmesini, duvar yüksekliğini artırarak gerçekleştirmek isterken Moltke, bu durum da duvarın basınca dayanabilmesi için üç misli daha kuvvetli olması gerektiğini; geriye doğru toprağın kazılarak bentin genişletilmesinin hem daha çok su sağlayacağını hem de basınç ile ilgili bir sorun kalmayacağını da belirtmiştir.²⁴⁴

Moltke, İstanbul'da bulunduğu 1836 yılının bu ilk aylarında İstanbul, eşi görülmemiş büyüklükte bir veba salgınıyla karşı karşıyadır. İstanbul önemli ölçüde

²⁴³ Moltke, a.g.e., s. 42.

²⁴⁴ Moltke, a.g.e., s. 73.

etkileyen bu veba salgını için Sultan, belli önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu önlemler içerisinde ilk akla gelen, şehrin belli bölgelerine karantina hatları çekilmesidir. Fakat Moltke, yapılması düşünülen bu karantina uygulamasının mevcut veba sorunun yanında başka sıkıntılarında oluşmasına sebep olacağını; Osmanlı'nın başkentini böyle bir karantina uygulamasına tabi tutmanın şehirdeki yiyecek fiyatlarını artıracığı gibi şehrin sosyal ve ekonomik anlamda zarar göreceğini belirtmiştir. Moltke, vebanın bulunacak başka çözümler ile ortadan kaldırılması gerektiğini; Veba'nın bulunan çözümlerle ortadan kalmasının, nüfusun önemli miktarda artmasına sebep olacağını; artan bu nüfusla birlikte ziraat ve sanayinin aradığı iş gücüne kavuşacağını belirtmiştir. Bunu yanında vebadan çok olumsuz bir şekilde etkilenen ordunun da ihtiyaçları kolay bir şekilde temin edilebilecektir.²⁴⁵

Moltke, İstanbul'da veba hastalığı devam ederken bir taraftan da Sultan'ın isteği üzerine İstanbul'un haritasını çıkarmakla meşgul olmuştur. Moltke İstanbul'un haritasını iyi bir şekilde çıkarabilmek için her gün Galata ve İstanbul'daki sokaklarda dolaşmıştır. Moltke'nin arkadaşları kendisine eşlik etmeden önce yapmış olduğu önemli işlerden biri de, II. Mahmud ile birlikte çıkmış olduğu Rumeli Gezisidir. II. Mustafa'dan önce Osmanlı Sultanları Avrupa'yı, Rumeli topraklarını kendi gözleri ile görmek üzere sarayından dışarıya hiç çıkmamıştır. II. Mahmud, bu yönde de çığır açmaya karar vermiş ve Rumeli Eyaleti'ni gezmeye karar vermiştir. Moltke ve Sultan II. Mahmud, 23 Nisan 1837'de boğazdan Nusretiye gemisiyle birlikte yola çıkmıştır. Büyük bir törenle Varna'da karaya çıkmış, ertesi gün ise Sultan Varna kalesini teftiş etmiştir. Moltke, Sultan II. Mahmud'u Varna'da bırakarak hızlı bir şekilde Bulgaristan içlerine doğru yol almış, Sultanın teftiş etmek istediği kalelerin ve güzergâhların daha önce haritasını çıkarıp, onlar hakkında Sultanın bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. II. Mahmud, bu gezisinde, gayrimüslim tebaasının da tahrip olunan kiliselerinin tamir olunacağını söylemiş ve toplanan vergilerin onların refahı için harcanacağını belirtmiştir. Gezide bu şekilde tavır gösteren Sultan, bu

²⁴⁵ Moltke, a.g.e., s. 96.

gezisinin sadece güzel söz söylemek için yapıldığını da göstermiştir. Mahiyetindeki bir subay Sultanın geçtiği yerlerde uzatılan dilekçeleri de toplamıştır.²⁴⁶

Sultan II. Mahmud'un Rumeli gezisi amacına ulaşmıştır. Geçtiği yerlerdeki halkın II. Mahmud hakkındaki görüşleri son derece olumlu olmuştur. Moltke, Sultan'ın belirli bir mesafeden atı ile geçerken halkın hep bir ağızdan söylediği “*Allah seni korusun*” sözlerinin halkın ağzından tâbi olarak çıkan sözler olduğunu ve bu sözlerin Sultana olan bağlılığın bir göstergesi olduğunu belirtmiştir.²⁴⁷

3.3.2. Helmuth von Moltke ve Arkadaşlarının Faaliyetleri

Moltke'nin İstanbul'da kalmasıyla birlikte Ocak 1836'da Sultan, III. Friedrich Wilhelm'e bir yazı göndererek Osmanlı ordusunu eğitmesi için on bir subay ve dört astsubayın üç yıl için gönderilmesini rica etmiştir. Gönderilecek uzmanların dağılımı ise şu şekilde olacaktır: 1 Kurmay yüzbaşı, 1 Kurmay Subay, 1 Teğmen Askeri Coğrafya ve Tarih Uzmanı, 1 Teğmen Topografya ve Resim Öğretmeni, 1 Teğmen Matematik Öğretmeni, 1 Teğmen Fransızca Öğretmeni, 2 Teğmen ve yanlarında yardımcı olmak için 2 Astsubay, Topçuluk Öğretmeni, 2 Teğmen ve yanlarında yardımcı olarak iki Astsubay Süvari Eğitmeni istenmiştir. Prusya Kralı da Osmanlı Toprakları'nda farklı ülkelerin subaylarını görmektense kendi ülkesinin subayını görmeyi tercih etmiştir. Bu durum, aynı zamanda Prusya için Osmanlı üzerindeki nüfuzunu arttırıp, itibar kazanmak için bir fırsat olarak görülmüştür.²⁴⁸

Osmanlı'nın bu talebinin Prusya Kralı tarafından uygun görülmesi üzerine Mart 1836 yılında Berlin'de uygun adayların seçilmesine başlanmıştır. Genç Prusya subayları arasında büyük bir heyecan başlamış, bu durum aralarında bir yarışın yaşanmasına bile sebep olmuştur. Prusya, büyük bir titizlikle yürüttüğü çalışmalar sonucunda Osmanlı'ya gidecek uzmanları belirlemiştir. Fakat tam bu sırada Osmanlı, bu isteğinden vazgeçerek

²⁴⁶ Dünheim, a.g.m., s. 569.

²⁴⁷ Dünheim, a.g.e., s. 571.

²⁴⁸ Wallach, a.g.e., s. 10.

daha kısa sürede sonuç alabilmek için eyaletlerdeki komutanlara danışmanlık edebilecek üç kurmay subay ve Çanakkale tahkimatı için İstihkâm Subayı gönderilmesini talep etmiştir. Sultan II. Mahmud, böylece askeri eğitim kurumlarının kurulmasıyla vakit kaybetmek yerine, ordunun gereksinimlerini ve tahkimat durumunu bütün açıklığıyla öğrenebileceğini düşünmüştür.²⁴⁹

Sultan, 28 Eylül 1836'da Babiâli seçimlerinin bir an önce yapılmasını ve istenilen subayların gönderilmesini istemiştir. Prusya, Yüzbaşı von Vincke ve Fischer'i İstihkâm başkanı Mülbach'ı önermiştir. Moltke de dâhil olmak üzere dört subayın gönderilmesine karar verilmiştir. Prusya Genel Kurmay Başkanı von Krauseneck, gönderilecek subayların başarılı olacağından umutluydu, fakat İstanbul'daki durum hakkında bir bilgisi bulunmamaktaydı. Bu yüzden Prusya elçisi Königsmarck ve Moltke'den ayrıntılı bir rapor istemiştir. Moltke, hazırladığı raporda, gönderilecek subayların burada tam olarak nasıl kullanılacaklarını kendi kabiliyetlerinin belirleyeceğini söylemiştir. Karamsar olan Moltke, kendisi gibi bir statü içinde bulunacaklarını düşünmektedir. Moltke, ayrıca bir Müslüman birlikler üzerinde gâvur olarak etkili olmanın güç olduğunu da raporunda vurgulamıştır.

Kont Königsmarck'un raporu, Moltke'nin raporuna göre biraz daha iyimser olarak gözükmektedir. Königsmarck, raporunda II. Mahmud'un iyi niyetine ve tamamen memnun edici parasal önerilerine değinmiştir. Osmanlı'nın, İstanbul'a geliş gidişleri için her subaya sekiz yüz bin kuruş, görevlerinin devamı süresince ise ayda iki yüz bin kuruş vermeyi; ayrıca masrafları Osmanlılar tarafından karşılanmak üzere devamlı bir uşak ve binek at tahsis etmeyi, ayrıca subayların gezilerindeki bütün masrafları karşılamayı kabul ettiğini belirtmiştir.²⁵⁰

Osmanlı'ya gönderilecek bu subayların görevleri sırasında Prusya ordusundaki sahip oldukları yeri koruyacakları bildirilmiştir. Osmanlı'ya gelen bu subaylar, buradan aldıkları maaştan başka, Prusya'daki maaşlarını da İstanbul'daki Prusya elçiliğinden

²⁴⁹ Wallach, a.g.e., s. 11.

²⁵⁰ Wallach, a.g.e., s. 13.

almaya devam edeceklerdir. Osmanlı'ya maaşları tam ve eksiksiz ödeme konusunda pek güvenilmediğinden, yükümlülüklerini hemen yerine getirmeyeceği düşünülerek gelen subayların her birine altı yüz kuruş kredi açılmıştır.²⁵¹

Prusya Kralı, 26 Ocak 1837 tarihli hükümet kararnamesiyle seçilen üç Subayın görevlendirilmesine karar vermiştir. Bu subaylar; Kurmay Yüzbaşı Baron V. Bincke, Fischer ve İstihkâm Yüzbaşı Mülbach'tır. Uzun süren görüşmeler neticesinde bu subaylara ancak 5 Temmuz 1837 yılında müsaade verilmiştir.²⁵²

Bir buçuk yıldan beri sabırsızlık ile beklenen kurmay Yüzbaşı V. Bincke, V. Fischer ile İstihkâm Subayı V. Mülbach, 28 Ağustos 1837'de İstanbul'a gelmiştir. Moltke bu üç arkadaşını karşılamak için Galata Kulesi'ne çıkmış, arkadaşlarını getiren vapurun Sarayburnu'na yaklaşmasıyla birlikte ayrı bir heyecan duymaya başlamıştır. Moltke, geminin Galata önüne demirlemesiyle birlikte, arkadaşlarını buradan alarak Prusya elçilik binasının bulunduğu Büyükdere'ye götürmüştür. 7 Eylül 1837'de II. Mahmud, Moltke ve arkadaşlarını huzuruna kabul etmiştir. Gelişlerinden çok memnun olduğunu söyleyerek ayrı ayrı memnuniyetini dile getirdikten sonra kendilerine görevlerini belirtmiştir. Kedilerinden istenen görevler şu şekildedir: “ *Balkan geçitlerinin ve Balkan tahkimatının ve Tuna ağzında yukarı Ruscuk'a kadar keşif, tahkim kabiliyetinin araştırılması ve tahkimatının takviyesi gibi esaslar üzerine hemen karadan hareket ediniz.*”²⁵³

Moltke ve arkadaşları her türlü hazırlıklarını tamamladıktan sonra 21 Eylül 1837 günü yola çıkmışlardır. Moltke ve arkadaşları, Çatalca-Kırklareli ve Edirne üzerinden dört günde Amorfika'ya varmış, burada başkent İstanbul'u etkisi altına almış olan büyük veba salgınının Balkanlardaki Osmanlı tebaasını da çok etkilemiş olduğunu görmüşlerdir. Balkanlarda uğradıkları kasaba ve köylerdeki evlerin dörtte üçünün vebadan dolayı boş olduğunu görmüşlerdir. Moltke ve arkadaşları verilen görevler icabı iki kola ayrılarak, Moltke ve Baron von Bincke Karadeniz'deki Burgaz yönüne doğru hareket etmişlerdir.

²⁵¹ Wallach, a.g.e, s. 14.

²⁵² BOA; HAT. 1208/47363.

²⁵³ BOA; HAT. 1209/ 47375 D.

Buradan Balkanların önemli dağlarını aşarak Varna'ya varmışlar, burada kendilerine verilen görevleri yaptıktan sonra önce Rusçuk daha sonra Silistre'ye geçerek diğer arkadaşlarıyla buluşmuşlardır. Tuna'nın sağladığı imkânlarını kullanıp vapurla Rassova geçen Moltke ve Fischer, Dobruca kasabasına geçtikleri zaman vebanın tüm balkan kasabalarında aynı tahribatı yaptığını daha iyi anlamışlardır. Moltke ve arkadaşları, geçirmiş oldukları bu zor yolculukta, Rusların Balkanlardan çekilmelerinin ardından yedi yıl geçmesine rağmen Osmanlı tebaasındaki nüfusun hala önemli ölçüde yoksulluk ve açlık içinde olduklarını görmüşlerdir. Moltke ve arkadaşları, tekrar Varna'da buluşarak yapmış oldukları çalışmaları birleştirip, İstanbul'a dönmüşlerdir. Büyükdere'deki Prusya elçiliğine çalışmalarını bir rapor halinde sundukları gibi aynı zamanda aynı çalışmaları Serasker Paşa'ya da teslim etmişlerdir.²⁵⁴

Moltke ve arkadaşları, Balkanlardaki görevlerini tamamladıktan sonra İstanbul'da orduyla ilgilenmeye başlamışlardır. Moltke, mektuplarında Osmanlı ordusun içinde bulunduğu durumu çok net bir şekilde ifade etmiştir. II. Mahmud'un yanında yeniklileri yapmaya uygun kişilerin azlığından bahsederken hafız denilen okuryazar bir Osmanlı ulemasının âlim sayıldığını; ordunun eğitim yönünden zayıf olduğu gibi sağlık yönünden de çok kötü durumda olduğunu belirtmiştir. Öncelikli olarak doktor ve ilaç olmayışından bahseden Moltke, Osmanlı ordusunda görev yapan doktorların ise herhangi bir bilgisinin olmadığını belirtmiştir. Anadolu'da oluşturulmaya çalışılan birliklerde her on kişiden birinin öldüğü gibi her dört kişiden birinin de hasta olduğunu belirtmiştir. Moltke'nin Osmanlıda bulunduğu üç yılda oluşturulan Tarsus ordusu, nerdeyse tamamen Kürtlerden oluşturulmuştur. Bu kişiler askere zorla getirildiklerinden dolayı fırsat bulduklarında toplu bir şekilde kaçıyorlardı. Düşman saldırılarını önlemek için değil toplu kaçışları önlemek için Ordu etrafında nöbetçi dikiliyordu. Ordunun durumu bu şekilde iken Subayların durumu da pek iç açıcı değildi. Subaylar içersinde çok katı bir hiyerarşinin olduğunu, örneğin bir albay atla giderken bir yüzbaşı'nın onun çubuğuyla, kavuğunu taşıması; çizmelerini çekmesi ve gerektiğinde parlatması gerektiğinden de söz eder. Öğretmen subayların ise ısrarlı bir şekilde birliklerine karşı sopa kullandığından bahsetmektedir. Yeni

²⁵⁴ Moltke, a.g.e., s. 122-130.

kurulmuş birliklerin durumu da kötüdür. Moltke hatıratında, birlikte olduğu bir tugayın taşlık bir bölgeden çıplak ayaklarla geçmek zorunda olduklarını yazmıştır. Moltke, genel olarak Osmanlı ordusunun durumunu şu şekilde net olarak özetlemiştir: “*Rus ceketleri, Fransız talimnameleri, Belçika tüfekleri, Osmanlı Fesleri, Macar eyerleri, İngiliz kılıçları ve bütün uluslardan öğretmenlerle Avrupa örneğine göre en bahtsız bir girişimdi.*” Avrupa’dan gelen her subayın orduya yeni bir buluş sunması, eğitimin çok karmaşık bir hale gelmesine de sebep olmuştur.²⁵⁵

İstanbul’da bulunan ordunun talim ve terbiyesiyle ilgilenen Moltke ve arkadaşları, 28 Aralık 1837’de ordunun mevcut durumunu teftiş etmiştir. Ordunun kışlalarında bulunan talimnamelerin yeterli olmadığı, yeni hazırlanan kıtaların ordugâha çıkarılmaları ve orada savaş talimleri ve manevralar yapılması gerektiği seraskere bildirilmiştir. Bu istek, serasker tarafından çok uygun bulunarak bu talimlerin yapılması için gerekli olan yerler aranmaya başlanmıştır. Moltke ve arkadaşı Bincke, Çatalca ve Terkos gölüne kadar olan arazide gerekli incelemeleri gerçekleştirmiştir. Çekmece gölü ve çevresinin ordunun eğitimi için müsait bir yer olduğuna karar verilerek Yeşilköy civarı yapılması gereken talimler için müsait bulunmuştur. Durumu seraskere bildiren Moltke, bölgenin haritasını yaptıktan sonra seraskerden de bu bölgenin kullanılması için onay çıkmıştır.²⁵⁶

Moltke ve arkadaşları, bir taraftan yeni ordunun talim ve terbiyesi için yeni yerler bakarken diğer taraftan, Osmanlı’nın kesin bir başarı kazanma bilmesi için yeterli sayıda uzmanın olmadığı kanaatindeydiler. Mevcut Subaylara ilaveten Astsubay gönderilmesinin de zorunlu olduğu düşünülmüştür. Bu durum karşısında Osmanlılar, Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm’den yeni uzmanlar gönderilmesi için talepte bulunmuştur. Üç yıl kalmak üzere kıtaları ve orduyu teşkilatlandırarak, tatbikat ve büyük manevraları yönlendirecek birer Piyade ve Süvari astsubayı istenmiştir. Ayrıca bir de normal Piyade Taburu, bir normal Süvari grubu, bir normal İstihkâm Taburu’nun teşkili amacıyla iki

²⁵⁵ Wallach, a.g.e., s. 16,17.

²⁵⁶ Kazım Karabekir, **Türkiye’de ve Türk Ordusu’nda Almanlar**, Orhan Hülagü ve diğerleri (Haz.), İstanbul: Emre Yayınları., 2001, s. 66.

Piyade, iki Süvari ve bir İstihkâm yüzbaşısıyla, bunların her birisi için üç sınıftan dörder astsubay gönderilmesi istenmiştir.²⁵⁷

Zaten 1837 sonbaharında Rusya, Kırım'da büyük bir süvari manevrası gerçekleştirmiş, Prusya ordusunun Topçu Müfettişi August da Çar Nikola tarafında bu tatbikata davet edilmiştir. Rus topçu birliklerinin Osmanlı topçu birliklerine nazaran çok iyi bir durumda olduklarını bilen Moltke, Prusya'dan topçu uzmanlarının getirilmesi gerektiğini Sadrazam'a iletmiştir.²⁵⁸

Osmanlı'nın bu yoğun istediği karşısında Prusya, Osmanlı üzerindeki nüfusunu arttırmak için istenen askeri personelin seçimine 17 Ocak 1839 yılında başlamıştır. Uzun bir bürokratik süreç nedeniyle seçimler, iki ay kadar sürmüş ve daha sonra seçilen topçuların yola çıkmasına karar verilmiştir. İstanbul'a gidecek olan kabile 15 Temmuzda Berlin'de toplanmış, fakat Tarsus ordusunun 24 Haziranda Nizip'te yenilmesi ile bu uzmanlar Osmanlı'ya gönderilmemiştir.²⁵⁹

Moltke bu yenilgiden önce Tarsus ordusunda danışman olarak görevlendirilmiştir. Bu görevlendirmenin önemli bir nedeni Suriye ve Adana bölgesine yerleşmiş olan Mısır birliklerinin Fransız yardımlarıyla günden güne bölgede etkin olmaya başlamışlarıdır. Kudüs, Nablus ve bazı aşiret bölgelerinde Osmanlıyı destekleyen halk isyanlar çıkarmış, Mısır ordusu bu isyanları bastırabilmek için önemli kayıplar vermiştir. Dürzî isyanları, dört Mısır Piyade alayının yok olmasına sebep olmuştur. Mısır ordusu, bu durumda iken Osmanlı'nın aradığı fırsat doğmuştur. İngilizler, bölgede Fransız kontrolü altında güçlü bir Mısır istemiş ve Osmanlı'yı sürekli savaşa teşvik etmişlerdir. Moltke'nin Tarsus birliklerinde görevlendirilmesinde İngilizlerin etkili olmuş olma ihtimali vardır. Çünkü Mısır ordusunun kurmay başkanı Sev, Arapların tabiri ile Süleyman Paşa'nın olması, dolayısıyla Osmanlı'nın da orada Prusyalı bir subayı görevlendirmesi gerektiği

²⁵⁷ Wallach, a.g.e., s. 18.

²⁵⁸ Karabekir, a.g.e., s. 90.

²⁵⁹ Wallach, a.g.e. s. 18.

düşünülmüştür.²⁶⁰ Moltke, bu yeni görevden gayet memnundu zira artık aktif bir harp hayatı yaşama fırsatı bulmuştur. Görevine başlamadan önce 8 Mart 1838'de Mülbach ile birlikte II. Mahmud'un huzuruna çıkan bu iki Prusyalı subay, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra Samsuna doğru yola çıkmıştır. Lâdik, Amasya, Turhal, Tokat, Yenihan üzerinden Sivas'a varılmış, daha sonra Deliklitaş, Alacahan, Hekimhan, Saraycık, Keban, Maden üzerinden Harput'a ulaşmıştır. Burada Hafız Paşa tarafından iyi bir şekilde karşılanan Moltke, hiç vakit kaybetmeden Osmanlı Suriye hududu arasındaki arazinin keşfi için seyahate çıkmıştır. Malatya, Pazarcık ovası Rumkale üzerinden Birecik'e oradan da Urfa'ya geçen Moltke, daha sonra Diyarbakır'a dönmüştür. Yaptığı araştırmaların raporlarını Hafız Paşa'ya teslim edip daha sonra Mülbach ile birlikte Musul şehrini ziyaret etmiştir. Daha sonra da Cizre'ye geçen Moltke, Cizre'de bulunan Mehmed Paşa ve Hafız Paşa'nın getirdiği birlikler ile birlikte isyancı Kürt aşiretlerine karşı verilecek olan mücadelelere katılmıştır.²⁶¹

Moltke, bölgede yaptığı incelemelerde Kürtlerin isyan etmelerinin sebeplerini araştırmış ve bunu iki nedene bağlamıştır. Moltke yapmış olduğu incelemede ilk neden olarak verginin etkili olduğunu tespit etmiştir. Burada yaşayan Kürt aşiretler, geçmiş dönemlerden beri vergi vermediklerini, fakat şu an vergi toplanıldığını ve bu durumdan rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Vergilerin ağır oluşundan şikâyet etmeyen Kürt aşiretler ise vergilerin keyfi bir şekilde toplanmasına da tepik göstermiştir. Müsellemler yoluyla keyfi bir şekilde toplanan vergiler, bu bölgedeki halkın isyan etmesine sebep olmuştur. Moltke, bölgedeki isyanlara sebep olan ikinci büyük sebep olarak, asker toplama işine vurgu yapmıştır. Siirt şehrini örnek gösteren Moltke, Reşit Paşa tarafından zaptından sonra sayım yapılan bu şehirde altı yüz Müslüman ve iki yüz Gayrimüslim aile bulunduğu, bunlardan ilk seferde yüzde beşinin ya da yüzde altısının silâh altına alındığını yazmıştır. Üç sene içerisinde ise bölgede Müslüman halk dört yüze inmiştir. Moltke, bu kasabaya tekrar gelip iki yüz asker istediği zaman bütün erkeklerin dağa kaçtığını ve sokaklarda sadece çocuk ve ihtiyarların kaldığını yazmıştır.²⁶²

²⁶⁰ Dünheim, a.g.e., s. 571-575.

²⁶¹ Moltke, a.g. e., s. 153- 218.

²⁶² Moltke, a.g.e., s. 218-221.

Osmanlı ordusu, Kürt isyancılar ile mücadele ederken, II. Mahmud da, Mehmet Ali Paşa'ya karşı açılacak bir savaş için bahane arayışı içerisinde olmuştur. Savaş için istenilen bahane kolayca bulunmuştur. Buna göre Mehmed Ali Paşa, Fırat dolaylarındaki Kürtleri Osmanlı'ya isyan etmeleri için kışkırtmıştır. Aynı şekilde Lübnan'da Mısır kuvvetlerine karşı birkaç yıldan beri dindirilemeyen bir kargaşa ortamı vardır. Bu durum iki tarafın ordusunun sınır üzerinde yığılmasına sebep olmuştur. Osmanlı ordusu, Bilecik'te Fırat'ı geçtikten sonra Nizip'te beklemede kalmıştır.²⁶³

İbrahim Paşa'nın ordusu, Osmanlı ordusu ile mukayese edildiği zaman daha iyi bir konumdadır. Bu ordu, bir önceki yıl Dürzîlere karşı yapılan mücadelelerde önemli kayıplar vermiş olsa da, İbrahim Paşa savaş için Suriye'deki bütün orduyu toplamıştır. İbrahim Paşa'nın orduları, aynı zamanda daha modern bir manevra kabiliyetine sahip durumdadır. Bu şekilde bir güce sahip olmasına rağmen ordular, birbiriyle karşılaştığı günden beri İbrahim Paşa'nın ordusundan askerler otuz kırk kişilik guruplar halinde Osmanlı ordusuna iltica etmişlerdir.²⁶⁴ İki ordu Nizip meydanında karşılaşmıştır. Suriye bölgesini kendi mevcudiyeti olan tek bir kişi kumanda ederken Osmanlı'da Anadolu topraklarını birçok Paşa kontrol etmektedir. Ordu çarpışmaya başladığı sırada İzzet Paşa kuvvetleri, merkezi ordudan halen yüz elli saatlik uzaklıktadır. Diğer taraftan Konya'da Hacı Ali Paşa o kadar pasif kalıyordu ki İbrahim Paşa, bütün geçitlerdeki askerlerini çekebilmiş ve daha güçlü bir konuma gelebilmiştir.²⁶⁵

Nizip'te iki ordu, harp kurallarına göre yerleşmiştir. Bir Cuma günü Moltke, ordunun Mısır ordusunu yenebilecek durumda olduğunu ve hemen muharebeye girişilmesini istemiş, fakat orduda bulunan ulemanın Cuma günü harp yapılamayacağını söylemesi üzerine saldırıdan vazgeçilmiştir. Ertesi gün yapılacak bir gece baskını ile Mısır ordusunun bozguna uğratılması tavsiye edilmiş, bu kez de gece bir haydut gibi ansızın baskın yapmanın sultanın ordusuna yakışmayacağı söylenilerek bu saldırının

²⁶³ Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, s. 140.

²⁶⁴ Moltke, a.g.e.,s. 300.

²⁶⁵ Moltke, a.g.e.,s. 301.

gerçekleşmesi de engellenmiştir. Bu tekliflerin geri çevrilmesi, savaşın Osmanlı için bir yenilgi ile son bulmasına yol açacaktır.²⁶⁶

İbrahim Paşa birliklerinin Nizip Irmağı üzerinde kollara ayrıldığını gören Moltke, Hafız Paşa'ya Bilecik'e çekilmesini tavsiye etmiştir. Bilecik'te önemli mevziler olduğu gibi saldırıları karşılamak da mümkündür. Her iki kanat ve arkayı da kapayan Fırat nehri vardır. Cephede çok iyi siperler kazılmış olduğu gibi arkada muazzam miktarda yiyecek ve mühimmat barındıran bir hisar mevcuttur. Diğer taraftan önlerinde geniş bir ova olmasına rağmen burası tamamen biçilmiş ve düşman hayvanları için hiç yiyecek barındırmamaktadır. Hafız Paşa, bu durumun Sultan'ın ordusuna yakışmayacağını, aynı zamanda buranın çok iyi derecede korunduğu için düşman ordusunun Osmanlı ordusuna saldırmaya cesaret edemeyeceğini düşünüyordu. Oysa II. Mahmud, Hafız Paşa'dan kesin bir zafer istemiştir. Moltke, tavsiyelerinin hiçbirinin dikkate alınmadığını gördüğü zaman ordu içerisindeki görevi olan Müsteşarlıktan istifa ettiğini Hafız Paşa'ya bildirmiştir. Hafız Paşa, bu durumu ilk başta kabul etmiş olsa da, daha sonra Moltke'yi yanına çağırarak kendisinden sol kolu tutmasını ve yardımcı olmasını istemiştir. Moltke, sorumlğunun gereğinin farkında olarak bu durumda mevcut olan en iyi şekilde orduya yardımcı olmaya çalışmış, orduyu en iyi konumda yerleştirmiş ve İbrahim Paşa'nın birlikleri beklenmeye başlanmıştır.²⁶⁷

Nihayet beklenen saldırı, 29 Haziran'da gerçekleşmiş, Hafız Paşa'nın emrinde olan Osmanlı ordusu dört saat içerisinde dağılmıştır. Harp meydanında binlerce ölü on binlerde esir ve yüz atmış top bırakılmıştır.²⁶⁸ Moltke, iki arkadaşı ile birlikte bu durum karşısında ordudan ayrılmış, Nizip'ten Maraş'a geçip hemen hemen hiç dinlenmeden Göksun'a geçmişler ve Hafız Paşa'yla birlikte Elbistan'da buluşmuşlardır. Sultanın habercisi Mehmet Ali Bey'le birlikte Moltke'yi İstanbul'a davet etmiş, fakat Moltke yolda oyalanacağını öğrendiği zaman, Samsun'a geçip oradan gemiyle birlikte İstanbul'a

²⁶⁶ Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, s. 141.

²⁶⁷ Moltke, a.g.e., s. 305.

²⁶⁸Şinasi Altundağ, "Mehmed Ali Paşa", **İ.A.**, VII, İstanbul; MEB, 1988, s. 571. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, Ankara; TTK, 1988.

geçmeye karar vermiştir. Moltke'den İstanbul'a geçtikten sonra savaşın neden kaybedildiğiyle ilgili bir rapor istenmiştir.²⁶⁹

Mevcut başarısızlığı sadece Hafız Paşa'nın üstüne yıkmayan Moltke, çevresindeki paşaların isteksizlikleri ve aynı zamanda ordu içerisindeki Kürtlerin savaş başlar başlamaz kaçmaları, hatta kendi birliklerine ateş etmelerini raporunda dile getirmiştir. Hafız Paşa'da İstanbul'a davet edilerek yenilginin sebeplerinin öğrenilmesi için bir rapor istenmiştir. Moltke, Hafız Paşa'nın idam edilmemesi için nüfuzlu diplomatlardan bir kaçının araya girmesini istemiş, çok geçmeden Hafız Paşa affedilerek, Paşa'ya Erzurum paşalığı verilmiştir. Berlin, yenilginin haberini almış ve Prusyalı subayları geri çağırmıştır. Prusyalı subayların açıklamalarından sonra Nizip savaşının başarısızlıkla sonuçlanmasında bir suçlarının olmadığı anlaşılmıştır. Sultanın huzuruna kabul edilen Mülbach, Fischer ve Vincke'ye birer nişan verilerek bu yenilgide bir suçlarının olmadığı gösterilmiştir.²⁷⁰

Bunun üzerine 8 Ekim 1839'da Mülbach'ın veda merasiminde sadrazam ve serasker, Mülbach'a kendisinin yine gelip ve Osmanlı ordusunu yeniden teşkil edeceğini umduklarını söylemişlerdir.²⁷¹ Prusyalı subayların görev ve faaliyet süreleri incelendiği zaman bu subaylarının geliş amaçlarının; orduyu ıslah çalışmalarını yürütmek, Osmanlı Prusya siyasi ittifak antlaşmalarının hazırlanmasına katkı sağlamak, askeri müşavirlik yapmak, Osmanlı'nın diğer devletlerle yaptığı harpleri izlemek ve ordunun üst kademesindeki paşalara askeri faaliyetlerle ilgili konularda danışmanlık yapmak olduğu görülmüştür.²⁷²

3.3.3. Redif Teşkilatının Kuruluşu ve Prusyalı Uzmanların Etkisi

1834 yılında II. Mahmud döneminde oluşturulmuş olan Redif teşkilatı Fransızcada *Armée de reserve* veya *gadre nationale*, İngilizcede *milita* tabiri ile karşılanmaktadır. Fakat

²⁶⁹ Altundağ, a.g.m., s. 572.

²⁷⁰ BOA; HAT. 1209/47380 H.

²⁷¹ BOA; HAT. 1208/47368, Wallach, a.g.e., s. 19.

²⁷² Yılmaz, a.g.e., s. 35.

Redif kelimesini en iyi Prusya'daki *Landwehr* kelimesi karşılar.²⁷³ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra modern anlamda kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusu tam anlamıyla düzenli bir ordu haline gelmeden önce 1828 yılında Rusya ile daha sonra ise 1831 yılında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yla mücadele etmiştir. Kurulan bu yeni ordu içerisindeki mevcut askerlerin miktarı yetersiz kalmış, yeni kurulmuş olan bu orduya gelişigüzel bir şekilde Anadolu'dan asker toplanmaya çalışılmıştır. Toplanan bu gruptaki yaşlılar, hiçbir işe yaramamış gençler ise daha önce hayatlarında hiç silah tutmadığı halde askere alınmıştır. Devletin savunulması için gerekli asker sayısının kışlalarda kalması ise devlete önemli anlamda mali bir yük olması bir tarafa, devlet içerisindeki üretimin de önemli ölçüde sekteye uğramasına sebep olmuştur. Bütün bu durum göz önüne alındığı zaman, hem istendiği anda talimli askerler daima hazır bir şekilde bulunduracak, hem de devlet içerisindeki üretimin aksamasını engellenecektir.²⁷⁴

Bu doğrultuda hareket eden II. Mahmud, merkez ordusunu Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'den oluştururken, modern olarak oluşturulan bu birliğin ağırlık merkezi İstanbul teşkil etmiştir. Taşrada ise henüz yeterli sayıda bir Asakir-i Mansure askeri bulunmadığı gibi, istenilen düzeydeki asker sayısını yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı daima kışlalarda tutmak mümkün olmamıştır. Bu durumda tek çözüm yolu Redif Askeri teşkilatı görülmüştür.²⁷⁵

Kurulacak olan bu yeni askeri yapıyla büyük bir halk kitlesini sürekli bir şekilde silâh altında tutmayı, askerlik çağında bulunanlardan mümkün olduğu kadar fazla sayıda askeri eğitim görmüş bir kuvvete sahip olmak amaçlanmıştır.²⁷⁶

²⁷³ J. Deny, "Redif", *İ.A.*, IX, İstanbul: M.E.B., 1988, s. 666.

²⁷⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Dönemi Yedek Ordusu Redif-i Asakir-i Mansure", *İÜFTED (Tayip Gökbiğın Hatıra Sayısı)*, (XII), İstanbul: EFM, 1982, s. 127.

²⁷⁵ Musa Çadırcı, "Redif Askeri Teşkilatı" *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri (1763-1938 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ordu ve Toplum)*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2000, s. 51.

²⁷⁶ Naci Çakın, "Redif Teşkilatı", *Askeri Tarih Bülteni*, (XXVI), Ankara: Genel Kurmay Basım Evi, s. 31.

1834 yılında bir Redif Nizâmnamesi yayınlanarak uygun görülen yerlere bu nizamname gönderilmiştir. Bu tüzüğün ilk kısmında, devletin savunulması için yeterli sayıda savaş usullerini öğrenmiş asker yetiştirilmesinin gereği belirtilmiş ve bu amaç ile Rumeli ve Anadolu'nun uygun görülen yerlerinde Redif Taburları teşkiline başlanması emredilmiştir.²⁷⁷ Anadolu'da Ankara, Çankırı, Karahisar-ı Sahib, İzmir, Menteşe, Teke, Bolu, Kastamonu, Kocaeli, Konya, Kütahya, Aksaray, Akşehir, Aydın, Hamid, Kayseri, Saruhan Viranşehir, Karasi, Amasya, Sivas, Bozok, Niğde, Hüdavendiğar, Maraş, Divriği, Çorum, Arabgir, Harput, Siverek, Rumeli'de Selanik, Serez, Silistre, Gümölcine, Niğbolu, Üsküb, Radomir, Tırhala, Safer, Priştine, Neverkop, Manastır, Prizrin ve Filibe'de redif ordu teşkilatları kurulmuştur.²⁷⁸

1836 yılında Redif teşkilatında bazı değişiklikler yapılmıştır. Serasker Husrev Paşa, daha öncesinde Prusya'nın kullandığı *Landwehr* sistemiyle ilgilenmiş, hatta bu konuda kitaplardan tercüme yapılmıştır. 1835 yılında Moltke'yle yaptığı görüşmeler sonrasında yeni kurulan bu düzen için ondan yararlanmayı düşünmüştür. Prusya'dan alınan müsaadeyle dört sene Osmanlı'da kalan Moltke hem bu sistemin Osmanlıda uygulanması için önemli çabalar göstermiş hem de bu sistemi bir layiha olarak Seraskere sunmuştur. Husrev Paşa, Moltke'den bir savaş esnasında Redif askerinin nasıl bir araya toplanacağı konusunda tavsiyede bulunması ve bir harita üzerinde taburların yerlerini göstermesini istemiştir.

Moltke'nin 1836'da yaptığı ilk yenilik, *münavebe* kuralını getirmesi olmuştur. Bu düzenlemeye göre Redif taburlarının ilk ve sonbaharda sancak merkezlerine yaptıkları talimler, sonbahar talimlerinin Anadolu'da harman ve hasat zamanına rastlaması sebebiyle senede bir defaya indirilmesi ve bunun seçiminin de, ilkbahar ve yaz aylarına getirilmek üzere valilerin önceliğine bırakılmasına karar verilmiştir. Dörder bölükler haline getirilen taburların her bir bölüğünün, sıra ile sancak merkezinde üçer aylık talim yapmalarına karar verilmişti. İkinci bölük, talim yapmaya gelmeden birinci bölük bulunduğu talim merkezini

²⁷⁷ Çakın, a.g.m., s. 32.

²⁷⁸ Kütükoğlu, a.g.m., s. 132-134.

terk etmeyecekti. Böylece sancak merkezinde sürekli bir asker bulundurulması sağlanmıştır. Bu durum, beraberinde barınma sorununu getirmiş bu yüzden şehir merkezlerine birer bölüğün barına bileceği büyüklükte kışlalar inşa edilmesi yoluna gidilmiştir.²⁷⁹

Helmuth von Moltke ve arkadaşlarının Osmanlı ordusu üzerinde yapmış olduğu çalışmalar, genel manada tam bir başarı göstermemiş olsa da, iki devlet arasında uzun süreli başlayacak olan siyasi, askeri ve diğer alanlardaki ikili ilişkilerin temelini atmıştır. Osmanlı bu ve bundan sonraki yüzyıllarda varlığını devam ettire bilmek için sürekli bir ittifak arayışı içinde olmuş ve Prusya bu ittifak arayışında en güçlü aday olmuştur.

²⁷⁹ Kütükoğlu, a.g.m., s. 140.

SONUÇ

Nizâm-ı Cedid ve Tanzimat Dönemleri arasındaki Osmanlı Prusya ilişkilerini ele aldığımız bu çalışma, bahsi geçen süreçte iki devlet arasındaki ilişkilerin önemli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. 1718 Pasarofça barış görüşmeleriyle başlayan bu ilişkiler, dönem dönem kesintilere uğrasa da daha sonraki süreçte bilindiği üzere, artarak devam eder. Bu ilişkiler Prusya Kralı Büyük Friedrich döneminde bir sürece girer ve 1761 Ticaret antlaşmasıyla farklı bir boyut kazanır. II. Friedrich Wilhelm döneminde imzalanan 1790 Osmanlı-Prusya ittifak antlaşmasıyla birlikte Osmanlı, Avrupa’da yeni bir dost edinir. Bu ittifak antlaşmasıyla ilişkiler sadece elçilik boyutunda kalmayıp siyasi kültürel ve askeri yakınlaşmayı da beraberinde getirir.

III. Selim döneminde başlatılan modernleşme hareketleri içerisinde bir yere sahip olan daimi elçilik faaliyetleri, Prusya Devleti nezdinde de gerçekleştirilir. III. Selim bu görev için Giritli Ali Aziz Efendiyi görevlendirir. Ali Aziz Efendi’nin görev süresi boyunca arzulanan gelişmeler elde edilemese de diplomatik ilişkilerin temeli atılması bakımından önemlidir. Nitekim II. Mahmud’un daimi elçilik faaliyetlerini daha sağlam temellere oturtup yeniden faaliyete geçirmesiyle birlikte, Berlin elçiliğiyle görevlendirilen Kamil Paşa burada görevlerini yerine getirir. Berlin’deki görev süresi boyunca sadece Prusya Devleti ile ilgili değil, diğer Avrupa Devletleri’nin gerek kendi aralarında gerekse Osmanlı ile ilgili ilişkileri konusunda da bilgiler aktarır.

II. Mahmud, modernleşme hareketine karşı en büyük engeli teşkil eden Yeniçeri Ocağını kaldırıp Asâkir-i Mansûre-i Muhâmmediye ordusunu kurduktan sonra, bu ordunun modernleştirilmesi için uzman subay ihtiyacı doğar. Bu ihtiyacın karşılanması için ilk olarak Prusyalı genç bir subay olan Helmuth von Moltke’den yararlanılır. Moltke dört yıl boyunca Osmanlı ordusunda hizmetler yapar. Görevlerinden biri de Prusya askeri sistemi olan “*Landwehr*” sistemini Osmanlıda “*Redif Teşkilatı*” olarak uygulamasıdır. II. Mahmud bu Prusyalı Subayların başarıları sebebiyle Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm’den tekrar bir başvuruda bulunarak daha çok uzman talebinde bulunur. Fakat

1839'da Mısır ordusu ile meydana gelen Nizip Savaşı'ndaki yenilgi ve daha sonra II. Mahmud'un ölümü sebebiyle istenilen subayların gönderilmesi iptal edildiği gibi, Osmanlı ordusunda görev yapan Subaylar da Prusya'ya geri dönerler.

İncelemiş olduğumuz bu dönemlerde gerek askeri gerekse sivil ve bürokratik uzmanlar vasıtasıyla her iki devlet arasındaki daha da arttığı görülür. Bu uzmanlardan biri olan Helmuth von Moltke, Osmanlı'daki görevini tamamlayıp Prusya'ya geri döndükten sonra Prusya Devletinde önemli kademelere yükselmiş ve onun döneminde Osmanlı askerini eğitmek için görevlendirilen Subaylar onun bilgilerinden istifade eder.

Osmanlı Devleti'nin Prusya ile olan ilişkileri sadece askeri uzman boyutunda kalmaz. Prusya'dan gelen Tıbbi uzmanlar Osmanlı Tıbbının modernleşmesinde katkıları olur. 1826'da Tıphâne-i Amire adıyla açılan ve 1838 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane dönüştürülen bu kurum özellikle Prusya asıllı K.A Bernard ile modern bir Fakülte havası kazanır.

Sonuç itibariyle belirtmiş olduğumuz tarihler arasındaki detaylı bir şekilde işlemeye çalıştığımız Osmanlı-Prusya ilişkilerinin, her iki devlet açısından da önem arz ettiği görülür. Her ne kadar bu ilişkiler, bahsi geçen tarihlerde daima yoğun bir şekilde sürmemişse de daha sonraki dönemlerde artarak devam edecek olan ilişkilerin temellerini atması bakımından önem arz etmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

A. ARŞİV KAYNAKLARI

BOA; C. HR.112.5582.

BOA; HAT. 211/11454, 205/ 10689,177/ 7815, 185/ 8676, 187/ 8839, 233/ 12993, 1207/ 47305, 1204/ 42727, 1068/ 43752 B, 949/ 40824 F, 1208/ 47358, 1183/ 46700 M, 637/ 31405, 1131/ 45089 D, 45549 B, 1208/47363, 1209/ 47375 D, 1209/ 47380 H, 1208/47368.

B. ARAŞTIRMA ESERLER

Ahmed Azmi Efendi (1303), **Sefaretname-i Ahmed Azmi**, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya.

Ahmed Cevdet Paşa (1309), **Tarih-i Cevdet**, C. IX, Dersaadet.

Ahmed Resmi Efendi (1980), **Ahmed Resmi Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnameleri**, Sdl. Bedriye Atsız, İstanbul: Tercüman Gazetesi.

Aksan, Virginia (1997), **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi 1700-1783**, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul: TVYY.

Akyıldız Ali (1993), **Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilatında Reform 1836-1856**, İstanbul: Eren Yayınları.

Akyılmaz, Gül (2002), "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", **Türkler**, Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), XII, *İçinde* (660-670), Ankara: YTY.

Akyılmaz Sevgi Gül (1990), **Reisülküttab ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altundağ, Şinasi (1988), "Mehmed Ali Paşa", **İ.A.**, VII, (567-579), İstanbul: MEB.

_____ (1988), **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, Ankara: TTK.

Armaoğlu, Fahir (1997), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara: TTK.

- Balcı, Sezai (2006) **Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası**, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Tarihi Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- Baykal, Bekir Sıdkı (1939), “ Koca Ragıp Paşa – Büyük Friedrich 18.Asırda Şark ve Garp Âlemine Kısa Bir Bakış Türkiye – Prusya Münasebetlerinin Başlangıç ve 1765 Senesine Kadar İnkişafı”, **CHP Konferanslar Serisi V**, VII, (107-135) Ankara, CHPKS.
- Baysun, Cavid (1979), “ Aziz Ali Efendi”, **İA**, II, *İçinde* (154-155),İstanbul: MEB.
- Berkes, Niyazi (1998), **The Development of Secularism in Turkey**, London: Hurst & Company.
- Beydilli, Kemal (1983) “Colmarvon der Goltz Paşa'nın gelişine kadar Prusya- Alman Siyasi ve Askeri Münasebetlere Kısa Bir Bakış”, **20. Yüzyıl Başına Kadar Askeri Eğitim Tarihi Gelişimi**, 13-17, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- _____ (1984) **1790 Osmanlı Prusya İttifakı Meydana Gelişi, Tahlili, Tatbiki**, İstanbul: İÜY.
- _____ (1981), “İlk Prusya Osmanlı Münasebetlerinde Kayıtlar Ve Düzeltmeler. Jurgowsky, Sattler, Seewald”, **SertaBalcanica–OrientaliaMonacensiain honoremRudolphiTrofenikseptuagenarii**, H. J. KIssling, L. Kretzenbacher, P. Bartil (Ed.) (219-231), München: Monachii.
- _____ (1985) **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, İstanbul: İÜY.
- Bitis, Alexander (2002), “1828-1829 Türk- Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması”, **Türkler**, (Çev. Nasuh Uslu), Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), XII, *İçinde* (703-720), Ankara: YTY.
- Bratter, C.A. (1915), **DiePrussich- Türkische Bündnispolitik Friedrichs DesGrossen**, Wiemar: VerlagGustavKiepenhauer.
- Cavid, Ahmed (1988),**Hadika-i Vekayi**, Adnan Baycar, (Haz.), Ankara: TTK.
- _____ (1297), **Tarih-i Asker-i Osmanî**, I, İstanbul: Kırık Ambar Matbaası.
- Cevdet, Ahmet (1309), **Tarih-i Cevdet**, XII, İstanbul.

- Cezar, Mustafa (1955), “Osmanlı- Prusya İttifakı ve Azmi Efendi’nin Berlin Elçiliği”, **Resimli Tarih Mecmuası**, VI, (LXXI), İstanbul, İstik Yayınevi, 4148-4151.
- Chesney, Francis Rawdon (1854), **The Russo – Turkish Campaigns of 1828 and 1829: with a view of the present state of affairs in the East**, New York: Redfield.
- Sertoğlu, Mithad (1990), “ Tanzimat’a Doğru”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, (1-11), İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Çadırcı, Musa (2000), “Redif Askeri Teşkilatı” **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1763-1938 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyet’inde Ordu ve Toplum**”, (47-66), Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Çakın, Naci (1989), “Redif Teşkilatı”, **Askeri Tarih Bülteni**, (XXVI), (31-56), Ankara: Genel Kurmay Basım Evi.
- Demir, Betül (2000), **II. Mahmud Devrin’de Berlin Sefarethanenin Yeniden Açılması ve Elçi Olarak Atanan Kamil Paşa’nın Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakın Çağ Tarihi.
- Deringil, Selim (1990), “II. Mahmud Dönemi Dış Siyaset ve Osmanlı Diplomasisi”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, (59-71), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Dünheim, W. Von, (1986), “Feldmareşal Moltke’nin Şark Gezisi”, Çev. Selçuk Ünlü, **Erdem: Ankara Kültür Merkezi Dergisi**, II, (V), Ankara, 555-578.
- Erim, Nihat (1953), **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara: TTK.
- Fındıklılı Şemdanizade Süleyman Efendi (1981), **Şem’dani-zade Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi**, III, Münir Aktepe (Haz.), İstanbul: İEFM.
- Findley, Carter V. (1980), **Bureauratic Reform In The Ottoman Empire The Sublime Porte 1789-1922**, Princeton, Princeton University.
- Girgin, Kemal (1992), **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, Ankara: TTK.
- Hatemi, Hüsrev ve Ayten Altıntaş (2006), **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları**, İstanbul: Global Publishing.

- Irmak, Sadi (1981), “Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri”, **Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, (15-19), İstanbul.
- Kaçar, Mustafa (1995) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlaması”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, (209-225), İstanbul: İÜY.
- Karaarslan, Uğurhan (1999), **Osmanlı Dış Politikasında Değişim ve Babiâli Tercüme Odası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Karabekir, Kazım (2001), **Türkiye’de ve Türk Ordusu’nda Almanlar**, Orhan Hülagü ve diğerleri (Haz.), İstanbul: Emre Yayınları.
- Karal, Enver Ziya (1970), **Osmanlı Tarihi (Nizâm-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856)**, V, (II), Ankara: TTK.
- Karamuk, Gümeç (1975), **Ahmed Azmi Efendis gesandtschaftsbericht als zeugnis des osmanischen machtverfalls und der beginnenden reformaera unter Selim III.** Frankfurt: Herbert Lang Bern.
- Kienast, Oberlieutenant (1895), **König Friedrich II. Von Preussen und die Ungarn: bis zum Hubertsburger Frieden 1763**, Wien: Verlag von L.W. Seidel Sohn.
- Köse, Osman (2000), “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **Osmanlı**, I, Güler Eren (Ed.), (349-360), Ankara.
- _____ (1999), **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması**, Ankara: YTY.
- Kuneralp, Sinan (1999), “Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri”, **Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, (113-126), Ankara: TTK.
- Kuran, Ercümen (1968), **Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Ankara: TKAE.
- _____ (1999) “1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 yıllık Süreç, **Türk Tarih Kurumu 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, (47-59), Ankara: TTK.
- _____ (1967), “Türkiye’nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü”, **VI. Türk Tarih Kongresi**, (489-496), Ankara: TTK.

- Kürkçüoğlu, Ömer (2004), “The Adoption and Use of Permanent Diplomacy”, **Ottoman Diplomacy**, A Nuri Yurdusev (Ed.), (131-150), Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Kütükoğlu, Mübahat S (1982), “Sultan II. Mahmud Dönemi Yedek Ordusu Redif-i Asakiri Mansure”, **İÜFTED. (Tayip Gökbilgin Hatıra Sayısı)**, (XII), İstanbul: EFM, 127-158.
- Lee, Stephen J. (2002), **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789**, (Çev. Ertürk Demirel), Ankara: Dost Kitabevi.
- Lewis, Bernard (1961), **The Emergence of Modern Turkey**, London: Oxford University Press.
- Mahruki, Cem (1992), “Prusya Kralı II. Friedrich’in Masonik Çalışmaları”, **Mimar Sinan**, S.86, İstanbul, 50-56.
- Maier, Lothar; “Reformwille und Beharrung. Das Osmanische Reich 1835-1839 aus der Sicht Helmuth von Moltke”, **Süd ost europa in der Wahrnehmung der Deutschen Öffentlichkeit**, München, 43-56.
- Marriott, J. A. R., C. Grant, Robertson (1915), **The Evolution of Prussia, The Making of an Empire**, Oxford: Clarendon Press.
- Moltke, Helmuth von (1960), **Türkiye’deki Durumlar ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)**, (Çev. Hayrullah Örs), Ankara: TİKY.
- Moreau, Odile (2000), “Osmanlı İmparatorluğunda Alman Askeri Misyonerleri”, Güler Eren (Ed.), **Osmanlı**, C. II, (335-344), Ankara: YTY.
- Müffling, Baron (1855), **Narrative of My Mission to Constantinople and St. Petersburg in The Years 1828-1830**, London: Longman, Brown, Green and Longmans.
- Okay, M. Orhan (1991), “Aziz Ali Efendi”, **DİA**, IV, *İçinde* (333-334), İstanbul: TDVY.
- Önsoy, Rıfat (1982), **Türk- Alman İktisat Münasebetleri**, İstanbul: Unal Matbası
- Özkaya, Yücel (1987), “XVIII. Yüzyıl’da Prusya (Almanya)’da Osmanlı Elçileri ve Bu Elçilerin Sefaretnamelerine Göre Almanya”, **I. Uluslar Arası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri**, (263-276), Eskişehir: AÜY.
- Öztuna, Yılmaz (1989), **II. Mahmud**, Ankara: KBY.

- Porsch, Rudolf (1987), **Die Beziehungen Friedrich Des Grossen Zur Türkei: Bis Zum Beginn und Während Des Seibenjähriigen Krieges**, Marburg: Oscar Ehrhardt'sBuchduruckerei.
- Pröhl, Karl (1986), **Die Bedeutung preussischer Politik in den Phasen der orientalischen Prage. Ein Beitrag zur Etwicklung deutsch- türkischer Beziehungen von 1606 bis 1871**, Frankfurt a.M. Lang.
- Real, Willy (1958), **Von Potsdam nach Basel studien zur geschichte der beziehungen Preussens zu den Europaeischen maechten vom regierungsantritt Friedrich Wilhelms II. bis zum abschluss des friedens von Basel: 1786-1795**. Basel: Helbing and Lichtenhahn.
- Röhrich, Heinrich (1981), "Helmuth Carl Bernhard Graf VonMoltke'nin Türkiye Seyahati Anılarından Tıbbı Dair Olanlar", **Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, (117-125), İstanbul.
- Refik, Ahmet (1339), **Büyük Friedrich ve Osmanlılar**, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Sarıcaoğlu, Fikret (2001), **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid**, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.
- Savaş, Ali İbrahim (2000), "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", **Osmanlı**, Güler Eren (Ed.), I, (643-659), Ankara: YTY.
- Schmiede, H.Ahmed (1992), **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre Giritli Ali Aziz Efendi'nin Berlin Sefareti**, İstanbul: TDAV.
- _____ (1992), "Prusya Kaynaklarına Göre Ali Aziz Efendi'nin Berlin'e Gelişi", **Türk Edebiyat Dergisi**, (CCXXIV), 40-41, İstanbul.
- Schwarz, Klaus (1988), " Brandenburg –Prusya'nın Türk ve Tatarlar ilk ilişkileri Üzerine", **Tarih ve Toplum Dergisi**, X, (55), Ankara: İletişim Yay, 35-40.
- Seyfi, Rıza (1940), **Bir Milletın Bir İmparatorluk ile Savaşı, 1828-1828 Türk Rus Harbi İngiliz Zabiti James Brown'un Hatıratından**, İstanbul: Kanaat Kitapevi.
- Shaw, Stanford J. (1971), **Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III**, Lodon: Harvard University Press Cambridge.

- _____ (1983), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: E Yayınları.
- _____ (2002), “Osmanlı İmparatorluğu’nda geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş, Sultan III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri”, **Türkler**, (Çev. M. Faruk Çakır), Hasan Celal Güzel ve diğerleri (Ed.), XII, *İçinde* (609-628), Ankara: YTY.
- Sofuoğlu, Ebubekir (2004), **Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet**, İstanbul: Gökkuşbu.
- Soysal, İsmail (1999), **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri 1789-1802**, Ankara: TTK.
- _____ (1990), “Umur-ı Hariciye Nezareti’nin Kurulması 1836”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, (71-81), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. (1981), “ Anadolu Türk Tıbbının Batılılaşmasında Alman Hekimlerinin Etkisi XIX. Yüzyıl Başında Süre Gelen Etkileri” **Tarihte Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, (17-23), İstanbul.
- Tansel, Selahaddin (1946), “Osmanlı Prusya Münasebetleri Hakkında”, **Bellekten**, X, (XXXVIII), (271-292), Ankara: TTK.
- Terzioğlu, Arslan (1981), “XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyıl başında Tesisi Edilen Osmanlı Hastanelerinde Alman Tesirleri”, **Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, (25-54), İstanbul.
- _____ (1981)“Türkiye’de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneysel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri”, **Tarihte Türk- Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu 18 ve 19 Ekim 1976**, (131-216), İstanbul
- Topaktaş, Hacer (2012), **Dersaadet’te son Leh Elçisi: Franciszekpiotr Potocki’nin Elçiliği Ekseninde Osmanlı-Leh Diplomatik İlişkileri ve Uluslararası Boyutu (1788- 1793)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Tuncer, Hadiye Hüner (1997), **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnamelere**, Ankara: Ümit Yayınları

Turan, Şerafettin (1990), “II. Mahmud’un Reformlarında İtalyan Etkisi ve Katkısı”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989**, (113-127), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (1978), **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı- Rus Harbi 1828-1829**, III, (V), Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Unat, Faik Reşit (1968), **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara, TTK.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.IV, B. II. Ankara: TTK.

_____ (1988), **Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları**, I, Ankara: TTK.

Vak’anüvis Subhi Mehmed Efendi (2007), **Subhi Tarihi**, Mesut Aydınar (Haz.), İstanbul: Kitapevi.

Wallach, JehudaL (1985), **Bir Askeri Yardımın Anatomisi: Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri (1835-1919)**, (Çev. Fahri Çelik), Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.

Yalçınkaya, M. Alaaddin (2010), “III. Selim Döneminde Dış Temsilciliklerin Kurulması, **Nizam-ı Kadim’den Nizam-ı Cedid’e III. Selim Dönemi**, Seyfi Kenan (Edit.), İstanbul: İSAM Yay, 593-625.

_____ (1993), **The Frist Permanent Ottoman-Turkish Embassy in Europa: The Embassy of Yusuf Agâh Efendi to London (1793-1797)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi.

_____ (2002), “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, **Türkler**, XII, *İçinde* (593- 624), Ankara, YTY.

_____ “II. Mahmud Dönemi Osmanlı Diplomasisi”, **II. Mahmud Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul**, Çoşkun Yılmaz (Ed.), (179-184), İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti.

Yaramış, Ahmet (2002), **Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılması ve Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin Kurulması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Yazman, M. Şevki (1969), “Prusya Kralı Büyük Friedrich”, **Hayat Tarih Mecmuası**, I, (V), (88-89), İstanbul: Tifdruk Matbaacılık.

Yılmaz, Veli (1993), **1. Dünya Harbinde Türk –Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık.

Wilhelm, Zinkeisen (2001), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınları.,

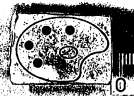
Zülfikar, Hayal (1984), “Giritli Ali Aziz Efendi’nin Türk Yenileşme Tarihi İçindeki Yeri”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, C. XXII, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 110-121.

افغانستان د پوهنې، کلتور او عاليو زده کړو وزارت

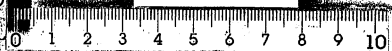
دولت عیبه طرفین روسیا چا بنه سفارته مأمور علی عزیز افندی پوښتنه اقدیر بریبه وصول و ماه عزیز ایلک دولتی
قراله ملوقات اروپا قرال شان دولت عیبه یه شایان وجهه و خورا کرامت را سمعنا اجرا و ارسال بپورین هدیات
حفت شهنشاهیدک وایه دار حظیت بیضا را ادوب اولکون وکلای دولتی دخی تبریک قدوم را بچون ایلی موملی ایلک
اقامتگاهنه واروب فراسی سفیر مرقوم قرالک زوجه سی اولون قرال لویه ایلک مجلسنه رسماً دعوت وکال اعتراف
واکرام اولدیندن بشقه چند روز مروونک قرال مرسومه کال مراسم مهانوازی یه رعایت برله وارزه
خاصه سنک ترتیب صیافت ایلک اوزره ایلیک محرز و سطور دو ۱۹۰۰

HAT 233/10993

HAT. 0233

بو دفعه انگلیز قوتوری وساطتله برنج متراشه جباری طرفه اشوسه جبارک کوم الحاکم اور طرفوری تاریخله مؤرخ در سارنه مضمیمه ایچی
 داعیه نورد ابدی تحریک رسیده کله خلدیه سید

روس امپراطوری جباری شهر برلینک همه اقامتله روسیا قالی جباریه واقع اولدی ملوکانه روسیا قالی کلدارش اربک نیات حقیقه معنی نسی
 ککلی قلم و ادراک ایدیکه ناه روسیه امپراطوری نوز باقم دولت علیه قوی سؤکک انزلیم و تخریبی قصده اولدیق حتی سلطان سینه امله روس دولتی سینه
 اعاده صلح و صلح مستوضیا الفتح اهنه راننده ایدیکه ماعدا امپراطور شاره اشو صلح اساس اولد اوزک آنچه خرد سالف اتحاد ایشد راجع و خواهنگ
 و ابتدای تحابه ده ابرار ایدیکه حد اعلمده و ایضاً ویرا مرالوجوه قیادز اتمامک نصیبک اولدیق برل اشو اعلاناتی اعتدال و هفانیه سینی اولد بر معناه
 صلح اولمغله امپراطور شاره دور و بعد ایدیکه قالی سارالیک یقیناً مجرم و معلوم اولمغله نسی روسیه امپراطوری جباریک جابک ضمیمه اولدی
 بو کوم رغبت سکنه و صلح معنی زری سلطنت سنده کما یقینی اشعار و بیار شهنشک برویس قالی جباری کندی جنرال لرنیه اولد بر جنرال سفینک نام ممتاز بر زان
 زوال اعتباری در سارنه ناموریت کسوده امله ارسال و تسبیح مصمم اولدیق حال بوک جنرال معنی ایزه بوز روسیه طرفه اولد بر تکلیف معالی بوغز ایزه
 کله روسیا قالی جباری دولت علیه امله دکار اولدی عورت و سالن مقصداجه روسیه دولتی امله مذاکره صلح مباشرت بیولسی دعوت و انجمنی سفر مابرت
 مخصوصه امله ناموریت کسندر نایبیه روسیا دولتی قانچو و انگلیز دولتی ماعدا دولت علیه ک دوست قلم و هجره ارضه اولدی اوستیا دولتی دنی جنرال
 معنی ایلدشقد ارسالله اگاه و ضمیمه ایدیکه نسی بو داعیه هسنلو دولتم طرفه باب عالی بر وجه آتی افاده و بیار ناموریت کسندر روسیه دولتی
 سائر دولته زیاده روسیه امپراطوری جباریک مافی الضمیریه واقف اولد بیلوب بو دفعه امپراطور شاره نیات معنی کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر
 وساطتله بار علی م تقیم اولدجه نصاب قیاد سینه هولده سماع اصفا و اعتنا درین اونیوب مکالمات صلح قیاد مجرمه و رضایک نغیه و اسالی منج مطابق
 رز سورا ماسی ضمیمه آوستیا دولتی سلطنت سنده ابرام تام و کسرت تمام امله انیس ایزه حال بوک مجرمه نیک انیشتر اوزک بو مقصد ایا و هرکته مباشرت
 دولت علیه بر درلوه و خلق اوهال انیمه کسندر ماعدا مجرمه کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر
 همه افسانم اولور، فیلا و نوله و انور رلو هرکته واقع اولدیق کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر
 و قوتینا نام امله کسب وقت منلو ایکی ضایع حاصل اولور بالجه هرکته اگاهه دولت علیه کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر
 نازک و آند قظیه ده اوستیا دولتی نصاب کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر کسندر
 اولدیق بی رب و کما ندر

HAT. 349/40824-F

HAT. 0949

بادشاه

محمد

شوند
 کرمان
 مهاباد
 قزوین
 ولایتهم اقدم
 معلوم های دیگری بود که اودره طرف دولت علیه دن روسیا دولتیه اقامت ایچون ایچین ایشان خواجهکان
 دیوان های بونک سید محمدی افندی بو اناناره بعضی علیه منید اولدی حسیبه سفارتیم کونولسه ایشه براسوب
 برینه افرینک بعد کونولسی مقضی اولم حفته نبی آخرت اب برینک نصب و تعیین کندی و خاکای های بونکره
 مذکره اولدی و چاره سفیرلک بران اقم صوب مامورینه عازم اولدی مقضی اولمکن نای خواجهکان
 دیوان های بونک کجی نه بحسبیه بوغازه کآن قوعدن برینه بنا ایچین نصب ایشان علی عزیز افندی اصحاب
 دشت و دلیشک رضا جوی و قطن برنولری اولمده روسیا سفارتیه نصب و تعیینی خصوصیه اذن و تصد
 شاهازی بویلو دلسه موئلیه علی عزیز افندی قونری روسیا طرف دولت علیه دن ایچین نصب و تصد
 این یعنی اباسی اولدی معلوم های دیگری بود که قرمان مهاباد قزوین ولایتهم اقدم بادشاه خضر بکر

HAT 205/10689

HAT. 0205

ÖZGEÇMİŞ

Rıdvan Kaşıkçı 18.11.1984 yılında Rize'nin Çayeli İlçesinde doğmuştur. İlk Öğretimi Üsküdar Tepeüstü okulunda, Orta Öğretimini ise Hastan Tan Okulunda tamamlamıştır. 2006 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazanmıştır.2010 Eğitim Öğretim yılında buradan mezun olmuştur. 2011 Yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır.